

Ю.І. Магась-Демидас, О.П. Рудницька

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Житомирський державний університет
імені Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Ю.І. Магась-Демидас, О.П. Рудницька

Житомир
2026

УДК 340, 342.7(477), 341.231.14](06)

ББК 67я7

М 12

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 27 березня 2026 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Клещенко Н. О., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького ПАН України

Бондарчук Н. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Поліського національного університету

Купрійчук В. М., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка

Магась-Демидас Ю. І., Рудницька О. П. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: навчальний посібник. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026. 321 с.

Навчальний посібник підготовлений викладачами кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка. Видання буде корисним для здобувачів вищої освіти як спеціальності D8 Право, так і неюридичних спеціальностей, учнів загальної середньої освіти та всім, хто цікавиться питаннями захисту прав людини.

ISBN 978-966-485-323-8

© Магась-Демидас Ю. І., Рудницька О. П., 2026

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026

Зміст

<i>Вступ</i>	6
<i>Розділ 1. Поняття прав людини та механізмів їх захисту</i>	17
1.1. Сутність прав людини	18
1.2. Класифікація прав людини	21
1.3. Поняття, структура і види механізмів захисту прав людини.....	24
1.4. Правомірне обмеження прав людини та відступ держави від своїх зобов'язань за надзвичайних станів	26
1.5. Особливості обмежень в умовах надзвичайного і воєнного станів в Україні	35
1.6. Міжнародний захист окремих категорій та груп осіб	39
<i>Розділ 2. Національна система захисту людських прав в Україні.</i>	
<i>Нормативно-правовий механізм</i>	47
2.1. Поняття і структура національного механізму захисту людських прав в Україні	48
2.2. Конституція як ключовий елемент механізму захисту прав людини....	50
2.3. Право особи на звернення та інформацію	52
<i>Розділ 3. Інституційний механізм захисту людських прав в Україні</i>	61
3.1. Публічна влада та місцеве самоврядування в механізмі захисту прав людини.....	62
3.1.1. Верховна Рада України.....	64
3.1.2. Президент України	66
3.1.3. Кабінет Міністрів України	68
3.1.4. Центральні органи виконавчої влади	70
3.1.5. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування	72
3.2. <i>Інститут Омбудсмена в Україні</i>	76
3.3. Судові, правоохоронні органи та правозахисні інститути в механізмі захисту людських прав	93
3.3.1. Міністерство Внутрішніх Справ України (МВС)	93
3.3.2. Національна поліція України	94
3.3.3. Національна гвардія України	95
3.3.4. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)	96

3.3.5. Державне бюро розслідувань (ДБР)	98
3.3.6. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ).....	99
3.3.7. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)	100
3.3.8. Прокуратура	102
3.3.9. Судова система захисту людських прав і свобод в Україні	104
3.3.10. Роль Конституційного Суду України в процесі реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина.....	107
3.3.11. Адвокатура як правозахисний Інститут	109
3.3.12. Правозахисні інститути громадянського суспільства в Україні .	111
<i>Розділ 4. Міжнародна система захисту прав людини.....</i>	<i>123</i>
4.1. Поняття та історичні етапи становлення та розвитку міжнародної системи захисту прав людини	124
4.2. Міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини.....	127
4.3. Організація Об'єднаних Націй і захист прав людини.....	134
4.3.1. Постійні органи, що є частиною апарату ООН.....	136
4.3.2. Органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. Спеціалізовані установи	140
4.3.3. Спеціалізовані установи ООН.....	142
4.4. Входження України до міжнародної системи захисту прав людини. Реалізація міжнародних стандартів прав людини на національному рівні	146
4.5. Право громадян України на звернення до конвенційних органів із захисту прав людини.....	148
<i>Розділ 5. Основні регіональні системи захисту прав людини</i>	<i>158</i>
5.1. Поняття регіональних систем.....	159
5.2. Європейська регіональна система захисту прав людини.....	163
5.2.1. Рівень 1: наднаціональний (Рівень Європейського Союзу)	163
5.2.2. Рівень 2: регіональний (Рада Європи)	170
5.2.3. Рівень 3: Організація з безпеки та співробітництва в Європі	181
5.3. Міжамериканська регіональна система захисту прав людини	187
5.4. Африканська система захисту прав людини.....	199
5.5. Система захисту прав людини у мусульманських країнах	208
5.6. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії	215
<i>Розділ 6. Міжнародний механізм судового захисту прав людини.....</i>	<i>223</i>
6.1. Міжнародний Суд ООН.....	225
6.2. Регіональні та спеціалізовані міжнародні судові установи	229

6.2.1. Міжнародний кримінальний суд.....	229
6.2.2. Суд Європейського Союзу	232
6.2.3. Європейський Суд з прав людини	234
6.2.4. Роль та еволюція міжнародних трибуналів у системі захисту прав людини та міжнародного правосуддя	236
6.3. Роль судового прецеденту в праві ЄС та в Україні	244
6.3.1. Співвідношення європейського та міжнародного права	244
6.3.2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод в рішеннях судів країн Європейського Союзу	247
6.3.3. Порядок звернення громадян України до Європейського Суду з прав людини.....	251
<i>Термінологічний словник.....</i>	<i>265</i>
<i>Тестові завдання</i>	<i>270</i>
<i>Рекомендовані джерела та література</i>	<i>292</i>
<i>Інфографіка</i>	<i>304</i>

Вступ

У сучасному глобалізованому світі права людини перестали бути внутрішньою справою окремих держав, перетворившись на універсальну мову правопорядку та фундамент демократичного розвитку. Цей навчальний посібник розроблений як комплексний путівник складною архітектурою захисту людської гідності, що охоплює шлях від національних інституцій до найвищих міжнародних судових інстанцій. Розуміння цих механізмів є критично важливим не лише для майбутніх правників, а й для кожного громадянина, адже ефективність права залежить від нашої здатності його застосовувати.

Перший розділ видання присвячений поняттю прав людини та механізмів їх захисту. Ви дізнаєтеся про класифікацію людських прав, розвиток поколінь прав людини. Трапляється, коли права потрібно обмежувати, однак правомірними обмеження є лише тоді, коли це здійснюється відповідно до встановлених принципів, які розкриваються в цьому розділі. Посібник піднімає складні питання меж прав і свобод. Ми досліджуємо правомірні обмеження прав людини, зокрема в умовах надзвичайних або воєнних станів, коли держава змушена балансувати між безпекою та свободою. Окремий акцент зроблено на захисті вразливих категорій осіб, що є мірилом гуманності будь-якої правової системи.

Наступні розділи видання зосереджені на внутрішньому контурі захисту – національній системі України. Зокрема, проаналізовано конституційно-правові гарантії, які є фундаментом правової держави, та роль публічної влади й органів місцевого самоврядування у забезпеченні щоденного дотримання прав людини. Особлива увага приділяється інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини як ключовій ланці позасудового захисту, а також судовій системі, включаючи стратегічну роль Конституційного Суду України. Водночас ми розглядаємо активну участь інститутів громадянського суспільства, без яких неможливий дієвий контроль за діяльністю держави.

Оскільки національні системи не існують в ізоляції, четвертий та п'ятий розділи посібника висвітлюють міжнародну та регіональні системи захисту. Ви дізнаєтесь про еволюцію міжнародно-правових актів та універсальні механізми ООН, які задають глобальні стандарти. Ми простежимо процес інтеграції України до міжнародного правового поля та розширимо горизонт дослідження через порівняльний аналіз: від європейської моделі до особливостей захисту прав людини в Африці, Америці, мусульманських країнах та державах Південно-Східної Азії. Це дозволяє зрозуміти, як універсальні цінності адаптуються до різних соціокультурних контекстів.

Центральне місце у посібнику займає аналіз міжнародного судового захисту. Ми розглядаємо компетенцію Міжнародного суду ООН, специфіку

Міжнародного кримінального суду та особливу роль Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Розділ, присвячений судовому прецеденту, має виключно практичне спрямування: він роз'яснює порядок звернення громадян України до ЄСПЛ та складний процес імплементації його рішень у наше національне право. Це знання перетворює абстрактні конвенційні норми на реальні інструменти захисту інтересів особи.

Навчальний посібник рекомендований для здобувачів вищої освіти спеціальності D8 Право закладів передвищої фахової та вищої освіти, може бути корисний для учнів загальноосвітніх закладів освіти.

Цей навчальний посібник покликаний сформувати у читача цілісне бачення правозахисної системи як на рівні нашої держави, так і світу, де кожен механізм – від місцевої ради до Організації Об'єднаних Націй – відіграє свою незамінну роль у забезпеченні справедливості.

Як працювати з посібником

Цей посібник розроблений не просто як джерело теоретичних знань, а як інтерактивний навчальний простір, що допоможе вам опанувати складні механізми міжнародного захисту прав людини. Щоб ваша робота була максимально ефективною, радимо використовувати наступні інструменти видання:

1. Структура та логіка розділів.

Матеріал посібника побудований за принципом «від теорії до практики». Кожен розділ розкриває сутність прав людини, еволюцію міжнародних інституцій та специфіку регіональних систем захисту.

Інформацію, на яку потрібно звернути **особливу увагу**, позначено значком «знак оклику» – це короткі акценти, які виділяють ключові ідеї матеріалу, який ви вивчаєте.

2. Інтерактивні посилання.

У тексті розміщені **QR-коди**, які дозволяють миттєво перейти до повних текстів нормативно-правових чи офіційних порталів органів влади, самоврядування та міжнародних організацій.

Порада: Не обмежуйтеся підручником, аналізуйте першоджерела, щоб зрозуміти, як працює реальний правовий механізм.

3. Схеми, таблиці та інфографіка.

Складний матеріал (процедури судових органів, структура правозахисних механізмів, етапи їх розвитку тощо) представлені у вигляді схем та ілюстрованих додатків.

Порада: Звертайте особливу увагу на інфографіку в кінці посібника. Вона візуалізує те, що важко досягнути в лінійному тексті, допоможе вам узагальнити та структурувати вивчене, швидко повторити матеріал перед контрольною роботою, заліком чи іспитом.

3. Термінологічний словник та дефініції.

По тексту та наприкінці посібника містяться дефініції та термінологічний словник. Він допоможе вам чітко розрізняти базові поняття.

Порада: не ігноруйте вивчення дефініцій, щоб закласти фундамент для подальшого вивчення інформації.

4. Розвиток мовленнєвої компетентності.

Для сучасного юриста володіння професійною мовою є не просто додатковою навичкою, а професійною необхідністю.

У посібнику подано посилання на тексти у перекладі українською мовою, а також на англomовні варіанти міжнародних документів та офіційних сайтів міжнародних органів. Це допоможе вам поглибити володіння юридичною лексикою та збагатити знання іноземної мови з фаху.

Порада: звертайте також увагу на іншомовні версії термінів у термінологічному словнику.

4. Контрольні завдання та тести (Self-Check)

Для перевірки знань передбачено:

Тести: для швидкої діагностики базових знань.

Різноманітні завдання: від простих запитань на відтворення до аналітичних кейсів.

 Star Challenge: завдання для тих, хто прагне глибшого аналізу.

5. Інструкції для навчання.

Використовуйте додані нижче інструкції для опрацювання нормативних актів та ознайомленням із роботою правозахисних інституцій.

Чек-лист цифрових навичок юриста допоможе вам здійснити самодіагностику ваших умінь працювати з цифровими джерелами – компетентності, необхідної для сучасного фахівця в галузі права.

Бажаємо успіхів у навчанні!

Інструкції для навчання

Інструкція 1. Як опрацювати нормативно-правовий акт

Опрацювання нормативно-правового акта передбачає послідовний юридичний аналіз його змісту, структури та правового значення. Роботу з актом рекомендується здійснювати за такими етапами.

1. Визначте загальні відомості про акт:

- повна назва акта;
- дата ухвалення та дата набрання чинності;
- суб'єкт прийняття;
- вид акта;
- місце акта в ієрархії нормативно-правових актів.

2. Ознайомтеся зі структурою акта:

- наявність преамбули;
- поділ на розділи, глави, статті;
- логіку розміщення норм;
- основні тематичні блоки.

Під час читання складіть короткий план або схему структури акта.

3. Визначте предмет правового регулювання:

- які суспільні відносини регулює акт;
- на яких суб'єктів він поширюється;
- яку сферу суспільного життя він охоплює.

4. Проаналізуйте основні правові норми. Під час опрацювання статей зверніть увагу на:

- права та обов'язки суб'єктів;
- заборони та дозволи;
- механізми реалізації норм;
- відповідальність за порушення.

За можливості визначайте **структуру правової норми:**

- гіпотеза (умови застосування);
- диспозиція (правило поведінки);
- санкція (наслідки порушення).

5. Зверніть увагу на юридичні терміни:

- випишіть ключові поняття;
- знайдіть їх визначення у тексті акта;
- з'ясуйте їх значення для правильного застосування норм.

6. Проаналізуйте взаємозв'язок із іншими актами:

- чи містить акт посилання на інші нормативно-правові акти;
- які акти конкретизують або доповнюють його положення;
- чи змінює або скасовує він попереднє законодавство.

7. Зробіть узагальнення. Після опрацювання акта сформулюйте:

- його основну мету;
- ключові положення;
- практичне значення для правозастосування.

8. Зафіксуйте результати роботи у вигляді:

- короткого конспекту;
- таблиці або схеми;
- відповідей на контрольні запитання.

9. Виконайте практичне завдання:

- Визначте 2–3 найбільш важливі, на вашу думку, статті нормативно-правового акта.
- Коротко поясніть їх зміст.
- Наведіть приклад практичної ситуації, у якій може застосовуватися відповідна норма.

Інструкція 2. Таблиця-шаблон для аналізу

нормативно-правового акта

Елемент аналізу	Що потрібно визначити	Відповідь студента
1. Назва нормативно-правового акта	Повна офіційна назва документа	
2. Дата прийняття	Коли був ухвалений акт	
3. Суб'єкт прийняття	Який орган або посадова особа прийняли акт	
4. Вид нормативно-правового акта	Закон, кодекс, постанова, указ, наказ тощо	

5. Набрання чинності	Коли акт набрав чинності	
6. Предмет правового регулювання	Які суспільні відносини регулює акт	
7. Сфера застосування	На кого поширюється дія акта (суб'єкти), до якої галузі права належить	
8. Структура акта	Наявність преамбули, кількість розділів, глав, статей	
9. Основні поняття і терміни	Ключові юридичні терміни, що використовуються в акті	
10. Основні права суб'єктів	Які права встановлює акт	
11. Основні обов'язки суб'єктів	Які обов'язки передбачені	
12. Заборони (за наявності)	Які дії забороняються	
13. Відповідальність за порушення	Які санкції або наслідки передбачені	
14. Взаємозв'язок з іншими НПА	Чи містить посилання на інші акти або змінює їх	
15. Мета прийняття акта	Яку проблему або сферу регулювання він має врегулювати	
16. Ключові висновки	Основні положення та значення акта	

Інструкція 3. Як аналізувати зміст міжнародного нормативно-правового акта з прав людини

Етап 1. Ідентифікація акта та його правової природи. Визначте «вагу» документа у світовому правопорядку:

А) *Тип документа*: розрізняйте «жорстке право» (*hard law*), як-от конвенції чи статути, та «м'яке право» (*soft law*), наприклад, декларації чи рекомендації.

Б) *Джерело походження*: визначте, чи є акт частиною Міжнародного білля про права людини, яким органом він виданий.

В) *Мандат*: з'ясуйте, чи заснований акт на договорі між державами, чи він має особливий статус (наприклад, мандат Ради Безпеки ООН для трибуналів *ad hoc*).

Етап 2. Аналіз суб'єктів та ієрархії обов'язків. Визначте, хто несе відповідальність за виконання акта:

А) *Відповідальність держави*: встановіть, чи покладається первинна відповідальність за захист прав на національні органи публічної влади (принцип субсидіарності).

Б) *Індивідуальна відповідальність*: з'ясуйте, чи є акт інструментом притягнення до відповідальності фізичних осіб.

В) *Межа «наказу»*: проаналізуйте, чи закріплює акт принцип, за яким посилення на виконання обов'язків або підпорядкування наказам не є виправданням злочину.

Етап 3. Оцінка механізмів контролю та імплементації

А) З'ясуйте, як саме працюють норми акта в реальному житті.

Б) Визначте, на кого покладено контроль за виконання норм акту.

В) Чи передбачає акт нагляд з боку міжнародних судових установ або трибуналів?

Етап 4. Перевірка на відповідність фундаментальним принципам. Оцініть акт крізь призму історичної еволюції правосуддя:

А) Визначте, чи сприяє акт гармонізації світового правопорядку, утвердженню прав та свобод людини.

Б) З'ясуйте, чи перетворює він декларативну турботу держави на реальний юридичний обов'язок?

Інструкція 4. Як аналізувати офіційний сайт органу публічної влади або міжнародного органу

Аналіз офіційного вебсайту органу публічної влади чи міжнародної організації дає змогу зрозуміти його компетенцію, структуру, повноваження та механізми взаємодії з громадянами. Роботу рекомендується здійснювати за такими етапами.

1. Визначте загальні відомості про орган:

- 1) повна назва органу;
- 2) держава або міжнародна організація, до якої він належить;
- 3) правовий статус органу;
- 4) основні завдання та функції.

2. З'ясуйте основні характеристики вебресурсу:

- 1) офіційна вебадреса;
- 2) мови, якими доступна інформація;
- 3) структура сайту (основні розділи меню);
- 4) зручність навігації та доступність інформації.

3. Дослідіть правову основу діяльності органу. На сайті знайдіть інформацію про:

- 1) нормативно-правові акти, що регулюють діяльність органу;
- 2) установчі документи або міжнародні договори;
- 3) положення про орган або його статут.

4. Проаналізуйте структуру органу:

- 1) які структурні підрозділи існують;
- 2) хто очолює орган;
- 3) які органи або посадові особи входять до його складу.

5. Визначте основні повноваження:

- 1) компетенцію органу;
- 2) основні напрями діяльності;
- 3) види рішень або актів, які він приймає.

6. Ознайомтеся з діяльністю органу. На сайті знайдіть інформацію про:

- 1) новини та події;
- 2) звіти про діяльність;
- 3) публічні документи (рішення, доповіді, рекомендації тощо).

7. Проаналізуйте механізми взаємодії з громадянами. Зверніть увагу на:

- 1) можливість подання звернень або скарг;
- 2) доступ до публічної інформації;
- 3) електронні сервіси;
- 4) контактні дані.

8. Оцініть рівень відкритості та прозорості:

- 1) чи публікуються офіційні документи;

- 2) чи доступні звіти про діяльність;
- 3) чи містить сайт інформацію про бюджет, програми, рішення органу.

9. Зробіть узагальнення та сформулюйте:

- 1) основну роль органу в системі публічної влади або міжнародного співробітництва;
- 2) ключові напрями його діяльності;
- 3) значення цього органу для захисту прав людини або функціонування держави.

Інструкція 5. Таблиця-шаблон для аналізу офіційного сайту органу публічної влади або міжнародної організації

Елемент аналізу	Що потрібно з'ясувати	Відповідь студента
1. Назва органу	Повна офіційна назва органу	
2. Офіційна вебадреса	URL офіційного сайту	
3. Тип органу	Орган державної влади, орган місцевого самоврядування або міжнародна організація	
4. Правова основа діяльності	Які нормативно-правові акти або установчі документи регулюють діяльність органу	
5. Основні функції та повноваження	Які завдання виконує орган	
6. Структура органу	Які підрозділи або органи входять до його складу	
7. Керівництво органу	Хто очолює орган	
8. Структура сайту	Основні розділи меню сайту	
9. Доступні мови сайту	Якими мовами представлена інформація	
10. Офіційні документи	Які документи оприлюднені на сайті	

	(рішення, закони, звіти, постанови тощо)	
11. Інформація про діяльність	Чи є новини, повідомлення, пресрелізи	
12. Електронні сервіси	Які онлайн-послуги або електронні сервіси доступні	
13. Механізми взаємодії з громадянами	Чи можна подати звернення, скаргу, петицію	
14. Контактна інформація	Адреса, телефон, електронна пошта	
15. Відкритість та доступність інформації	Чи публікує орган звіти, статистику, відкриті дані	
16. Загальна оцінка сайту	Наскільки сайт зручний та інформативний	

Після заповнення таблиці дайте коротку відповідь (5–6 речень):

1. Яку роль виконує цей орган у системі публічної влади або міжнародних відносин?
2. Наскільки відкритою є його діяльність для громадян?
3. Чи є сайт зручним для пошуку правової інформації?

Інструкція 6. Чек-лист цифрових навичок юриста

Використовуйте цей чек-лист для перевірки власних навичок роботи з юридичною інформацією в Інтернеті. Поставте позначку ✓, якщо ви впевнено володієте відповідною навичкою.

1. Пошук нормативно-правових актів.

Я вмію:

- знаходити тексти законів на офіційному сайті законодавства України, перевіряти актуальність редакції нормативно-правового акта;
- знаходити дату прийняття та набрання чинності закону;
- визначати структуру нормативно-правового акта (розділи, статті, пункти);
- знаходити зміни та доповнення до законодавства.

2. Робота з судовою практикою.

Я вмію:

- знаходити рішення судів на офіційних правових ресурсах;
- визначати дату ухвалення рішення суду;
- знаходити правову позицію суду у тексті рішення;
- аналізувати практику судів щодо певного правового питання.

3. Пошук інформації на сайтах органів влади.

Я вмію:

- знаходити інформацію про повноваження органів влади;
- знаходити інформацію про структуру органу;
- знаходити офіційні документи, рішення та звіти;
- знаходити контактну інформацію органів влади;
- знаходити електронні сервіси для громадян.

4. Робота з міжнародними правовими ресурсами.

Я вмію:

- знаходити міжнародні документи на сайтах міжнародних інституцій;
- визначати дату прийняття міжнародного документа;
- визначати орган, який ухвалив документ;
- знаходити інформацію про міжнародні механізми захисту прав людини;
- аналізувати зміст міжнародних документів у сфері прав людини.

5. Аналіз правової інформації.

Я вмію:

- відрізнити офіційні правові ресурси від неофіційних;
- перевіряти достовірність правової інформації;
- порівнювати інформацію з різних правових джерел;
- робити короткий юридичний висновок на основі знайденої інформації.

Самодіагностика.

Підрахуйте кількість навичок, якими ви володієте.

- **20–25 навичок** – високий рівень цифрової компетентності юриста
- **12–19 навичок** – достатній рівень
- **менше 12 навичок** – необхідно розвивати навички роботи з правовими онлайн-ресурсами.

Розділ 1. Поняття прав людини та механізмів їх захисту

1.1. Сутність прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Права людини – це фундаментальне питання юриспруденції, яке лежить у основі сучасного конституціоналізму та міжнародного права. Уже давно вони перестали бути лише предметом філософських дискусій, перетворившись на універсальну мову глобального співтовариства. Сьогодні їхня роль є багатогранною та визначальною для розвитку будь-якої цивілізованої держави.

Права людини є фундаментом демократичного правопорядку. Сучасна держава більше не розглядається як абсолютний суверен, що може діяти на власний розсуд; її право на існування виправдане лише доти, доки вона визнає, поважає та захищає права своїх громадян. Дотримання прав є одним із запобіжників від свавілля та конфліктів. Історія доводить, що масові порушення прав людини неминуче призводять до міжнародної нестабільності та воєн. Тому сьогодні права людини є основою міжнародної безпеки: світ визнає, що те, як держава поводить себе зі своїми громадянами, не є виключно її внутрішньою справою.

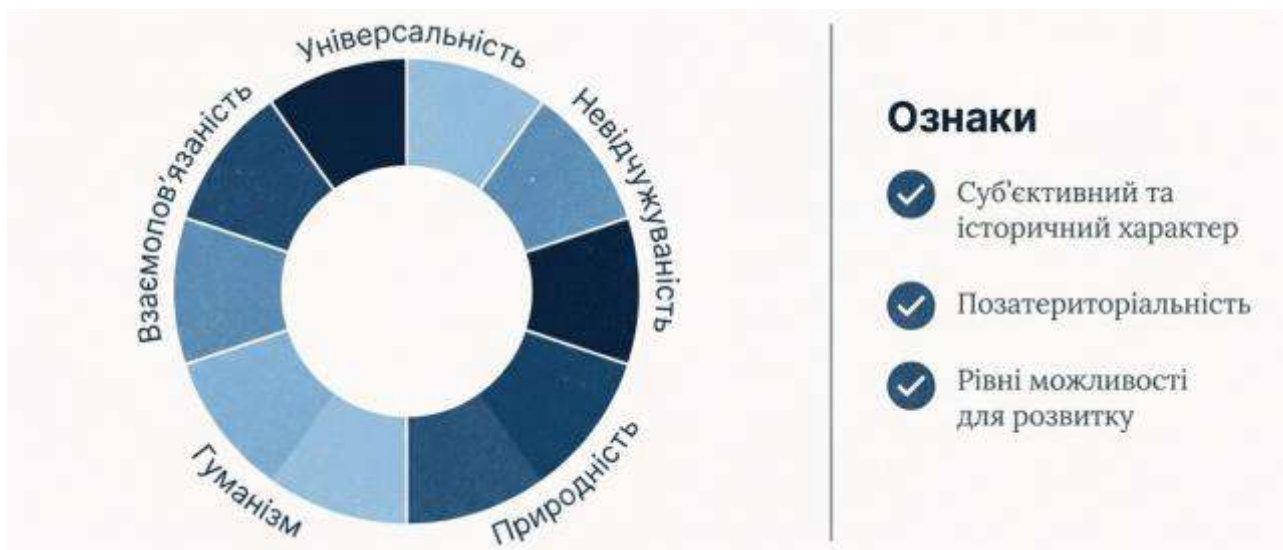
Права людини перебувають у постійному розвитку. Ми живемо в епоху нових викликів, коли відбувається трансформація механізмів правового захисту особистості відповідно до сучасних умов. Стрімка цифровізація, розвиток штучного інтелекту та глобальні екологічні зміни вимагають посиленого захисту особистого простору індивіда. Тому механізми

адаптуються, породжуючи нові стандарти – від права на цифрову приватність до права на безпечне довкілля.

Права людини – гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей.

Принципами прав людини є універсальність (рівні для всіх), невідчужуваність (не можуть бути відібрані), природність (існують від народження), гуманістична спрямованість (забезпечують гідність і свободу), взаємопов'язаність.

Принципи прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

До ознак людських прав відносять:

- суб'єктивний характер;
- історичний характер;
- спрямованість на задоволення потреб та законних інтересів;
- можливість діяти або утримуватися від дій;
- походження із людської природи;
- правовий характер;
- соціальний характер.;
- позатериторіальність і наднаціональність.

Іноді юристи розділяють поняття **прав та свобод людини**. Хоча за своєю юридичною природою та системою захисту права і свободи вважаються ідентичними, між ними існують концептуальні відмінності:

– **права** – це юридично закріплені можливості людини користуватися благами, які забезпечуються державою (наприклад, право на медичну допомогу, на житло). Це поняття частіше вказує на конкретні юридичні дії або

можливість отримати певний результат. Наприклад, *право обирати* передбачає цілком конкретний алгоритм дій громадянина під час виборів.

– **свободи** – це сфери індивідуального вибору людини, де держава гарантує відсутність втручання (наприклад, свобода віросповідання, свобода пересування). Цей термін робить акцент на широті індивідуального вибору без визначення конкретного фінального результату. Наприклад, *свобода світогляду* чи *свобода слова* (ст. 34-35 Конституції України) дають людині простір для самостійного визначення своїх переконань.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Розмежування цих двох понять склалося ще в XVIII-XIX ст., однак зараз на практиці розділити їх вкрай важко, оскільки свобода слова одночасно є і правом людини на її вираження. Наприклад, реалізація права на працю неможлива без свободи вибору професії та виду зайнятості.

Із правами нерозривно пов'язано поняття обов'язку.

Обов'язок – це заснована на нормах права міра належної поведінки суб'єкта, що полягає у необхідності вчинити певні дії або утриматися від них задля забезпечення прав інших осіб, інтересів суспільства чи виконання волі вищого авторитету.

Отже, права людини є не просто юридичними нормами, а фундаментальним орієнтиром сучасного цивілізованого світу, де людина, її права та свободи визнаються найвищою цінністю

1.2. Класифікація прав людини

Класифікація прав людини – це поділ їх на групи за сферами суспільного життя, суб'єктами або часом виникнення, що забезпечує розуміння їхньої природи, забезпечує захист та реалізацію.

За значенням для особи виділяють:

а) **основні** – фундаментальні (життєво необхідні) – необхідні для нормального існування та розвитку. Наприклад: право на життя, здоров'я тощо;

б) **допоміжні** – не є життєво необхідними, але надають додаткові можливості. Наприклад: право на освіту, свобода вибору професії тощо.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Однією з найважливіших у праві є класифікація прав людини *за ступенем абсолютизації*:

а) **абсолютні права (Non-derogable rights)** – це фундаментальні права, які за жодних обставин не можуть бути обмежені, скасовані або призупинені. Навіть під час війни, загрози існуванню нації або воєнного стану держава зобов'язана їх дотримуватися. Вони становлять «непорушне ядро» людської гідності.

Згідно зі ст. 15 Європейської конвенції з прав людини ст. 4 Пакту про цивільні та політичні права) до таких прав належать:

- Право на життя (за винятком законних воєнних дій).
- Заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.
- Заборона рабства та підневільного стану.

– Заборона зворотньої дії кримінального закону (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

– Свобода думки, совісті та релігії (у частині внутрішніх переконань).

Для абсолютних прав не існує «виправданої мети» для їх порушення. Держава не може катувати людину, навіть якщо це допоможе дізнатися місцезнаходження бомби.

б) відносні права (Qualified rights) – це права, реалізація яких може бути обмежена державою за певних умов. Більшість прав людини є саме відносними, оскільки вони часто стикаються з правами інших людей або інтересами суспільства.

Це, зокрема:

– право на повагу до приватного і сімейного життя;

– свобода вираження поглядів;

– свобода мирних зібрань;

– право власності тощо.

Щоб обмеження відносного права вважалося законним воно повинно відповідати таким умовам:

- *Законність*: обмеження має бути чітко прописане в законі.

- *Легітимна мета*: обмеження проводиться заради захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення або прав інших осіб.

- *Необхідність у демократичному суспільстві*: держава має довести, що вона використала найменш суворий спосіб обмеження і що шкода від обмеження є меншою, ніж користь для суспільства.

Права людини не «даруються» державою. Вони належать особі від народження і є невід'ємними від людської природи.

Історична класифікація відображає еволюцію прав і свобод людини. Концепція **поколінь прав людини** показує, як спектр людських потреб поступово трансформувалася в юридичні обов'язки держав. Традиційно виділяють три основні покоління, до яких сьогодні активно додається четверте.

Перше покоління (громадянські та політичні права) сформувалося у XVIII ст. в період буржуазних революцій (Франція, США). Його витоками є ідеї Просвітництва та природного права. Це право на життя, недоторканність житла, свобода думки і слова, виборче право, право на справедливий суд.

Друге покоління (соціально-економічні та культурні права) виникло наприкінці XIX – у середині XX ст. під впливом соціалістичних ідей та боротьби робітників за свої права. До них належать право на працю, на відпочинок, на медичну допомогу, на освіту, на соціальне забезпечення/

Покоління прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Третє покоління (колективні або права солідарності) почало формуватися після 1945 року в процесі деколонізації та появи глобальних загроз людству. Це право на мир, на здорове довкілля, на самовизначення народів, на використання спільної спадщини людства.

Четверте покоління (інформаційні та біоетичні права) формується на межі ХХ та ХХІ століть у відповідь на виклики науково-технічного прогресу (інтернет, генетика, цифровізація). Їхнім завданням є захист людської гідності в

умовах біотехнологічного та цифрового втручання. Серед них: право на захист персональних даних («право бути забутим»), право на доступ до інтернету, права в галузі репродуктивної медицини, захист від незаконного клонування, права трансгендерних осіб тощо.

Отже, права людини є динамічною мірою свободи, яка об'єктивно зумовлена розвитком людства. Вони не є подарунком держави, а мають природний характер, впливаючи з самої гідності людської особистості.

Розподіл прав на категорії (за змістом, за часом виникнення, за суб'єктами) має не лише теоретичне, а й практичне значення. Зокрема, виділення абсолютних прав (таких як заборона катувань) встановлює межу, яку держава не має права переступати навіть у найтемніші часи збройних конфліктів чи надзвичайного стану.

1.3. Поняття, структура і види механізмів захисту прав людини

Реально гарантувати та забезпечити людські права дозволяє наявність розгалужених національних та міжнародних механізмів. Сьогодні навіть звичайна особа може ініціювати справу проти держави в міжнародних інституціях і захистити свої права.

Механізм захисту прав людини – це можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав та свобод, цілісна система правових принципів, взаємопов'язаних правових норм та інституцій, які охороняють і захищають права та свободи громадян.

*Конвенція
про примусову
працю 1930 р.*

Історія механізму прав людини почалася зі створенням ООН і прийняттям Загальної декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Однак інші юристи вважають, що механізм зародився значно раніше, ще до створення ООН. Зокрема, відправною віхою вважають **Конвенцію про рабство 1926 р.** – міжнародний договір, створений під егідою Ліги Націй і підписаний 25 вересня 1926 року з метою закріпити і прискорити знищення рабства і работоргівлі. Відповідно до неї спори, що виникають між високими сторонами щодо застосування її положень, могли передаватися на рішення Постійної палати міжнародного правосуддя, що демонструє повноваження Палати здійснювати, нехай і зі значними обмеженнями, **правозахисну діяльність**. Наступним етапом стала **Конвенція про примусову працю 1930 р.**, яка зобов'язала держав-учасниць представляти щорічні доповіді про заходи щодо втілення її положень у життя і конкретних питаннях, пов'язаних із застосуванням примусової праці. В рамках Ліги Націй діяла також система захисту національних меншин.

Механізм захисту прав людини є складним та багатоступеневим. Розрізняють такі **види механізмів**:

- **Національний** (внутрішньодержавний) механізм – система засобів, за допомогою яких держава може реалізувати дотримання прав людини.

- **Регіональний** механізм – на рівні Європи, Африки, азійського чи американського регіонів.

- **Універсальний** механізм (міжнародний) – система міжнародних актів, органів та організацій, які діють з метою створення міжнародних стандартів прав і свобод людини або їх відновлення у разі їх порушення.

Ці системи є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими. Створення і розвиток регіональних систем залежать від універсального рівня захисту прав людини.

Рівні захисту

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

На універсальному (міжнародному) рівні захисту прав людини був відсутній той механізм, який сприяв би протистоянню державної влади, що загрожує обрушитися на особистість і поховати під собою всі ті благі побажання, які виражені в правах. В силу чого регіональні системи вбачаються найбільш ефективними в сфері залучення держави-порушника до відповідальності і відновлення порушених прав людини.

Важливим є питання співвідношення регіональних і універсального механізмів, співвідношення між ними. Регіональні системи є ланкою між універсальним і національним рівнем. Вони обмежують виключну юрисдикцію держав над своїми громадянами, тим самим звертаючи увагу конкретного географічного регіону на те, що сталося порушення. Регіональні механізми щодо захисту прав людини є опорою для становлення міжнародної системи захисту прав людини. Сьогодні спостерігається розширення присутності міжнародного права в правових системах сучасних держав.

До структури механізму входять такі елементи, як правові принципи, нормативно-правові акти, інституції (органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські об'єднання, міжнародні організації, міжнародні суди).

Отже, права людини сьогодні – це не просто перелік вимог до держави, а єдиний надійний компас, який дозволяє людству зберігати гуманістичний

вектор розвитку в умовах глобальних трансформацій. Функціонування механізмів їх захисту є необхідною умовою для формування демократичного суспільства, середовища поваги до прав і свобод, честі й гідності людини.

1.4. Правомірне обмеження прав людини та відступ держави від своїх зобов'язань за надзвичайних станів

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина посідають центральне місце у сучасних конституційних системах більшості держав світу та закріплюються на рівні основного закону як найвища соціальна цінність. Саме реалізація та гарантування конституційних прав і свобод є передумовою функціонування демократичної, соціальної та правової держави, у якій людина, її життя, гідність і безпека визнаються пріоритетними. Водночас закріплення прав людини на конституційному рівні не означає їх абсолютного характеру, оскільки здійснення більшості прав і свобод пов'язане з необхідністю врахування інтересів суспільства, держави та інших осіб.

Обмеження прав людини – це встановлені законодавством межі реалізації суб'єктивних прав і свобод особи, які полягають у звуженні їхнього обсягу або можливостей здійснення з метою захисту прав інших осіб, інтересів суспільства чи держави.

Обмеження прав і свобод людини є об'єктивно зумовленим явищем, що впливає з самої природи соціального співжиття. Реалізація прав однією особою не може порушувати прав і свобод інших, а тому держава наділяється правом встановлювати певні межі здійснення прав людини з метою забезпечення балансу між індивідуальною свободою та публічними інтересами. Такі обмеження покликані **досягти суспільно значущих цілей**, зокрема гарантування громадської безпеки, підтримання правопорядку, захисту моралі, здоров'я населення та забезпечення стабільного розвитку суспільства.

Актуальність проблематики обмеження прав і свобод людини суттєво зросла в умовах запровадження в Україні правового режиму воєнного стану **та реалізації євроінтеграційного курсу держави**. Водночас численні факти порушень прав і свобод як з боку окремих осіб, так і з боку органів державної влади викликають занепокоєння правозахисної спільноти та актуалізують потребу у чіткому правовому регулюванні меж допустимого втручання держави у сферу прав людини. За своєю суттю обмеження прав полягає в обов'язку як держави, так і кожної особи утримуватися від посягань на права

і свободи інших, що є невід'ємною складовою будь-якого соціального регулювання на всіх етапах історичного розвитку суспільства.

Правомірне обмеження прав людини державою має на меті не звуження змісту природних прав, а запобігання зловживанню ними та недопущення порушення прав інших суб'єктів.

Такі обмеження закріплюються у відповідних нормативно-правових актах і становлять юридично визначені межі реалізації прав і свобод. Обмежуючи певною мірою свободу кожної особи, закон водночас гарантує їй можливість безперешкодного здійснення власних прав у межах, що не посягають на свободу інших.

Фундаментальний принцип правової держави: свобода однієї особи закінчується там, де починається свобода іншої.

Загальна
декларація прав
людини

Можливість і допустимість обмеження прав людини передбачена в основних міжнародно-правових актах у сфері прав людини. **Міжнародні документи чітко визначають:**

- підстави
- мету
- характер обмежень
- закріплюють перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Зокрема, **Загальна декларація прав людини** встановлює, що обмеження прав допускаються виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав та свобод інших осіб, а також задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Водночас обмеження прав і свобод людини не можуть мати довільного характеру та повинні відповідати принципу законності, бути пропорційними та обґрунтованими легітимною метою. Вони є необхідною умовою нормального функціонування суспільства і можуть мати як суто правовий характер, так і здійснюватися через адміністративні механізми регулювання, зокрема у надзвичайних ситуаціях.

Таким чином, інститут обмеження прав людини виступає важливим елементом механізму забезпечення прав і свобод, спрямованим на досягнення балансу між інтересами особи, суспільства і держави.

У правовій доктрині та міжнародному праві (зокрема, у практиці ЄСПЛ) обмеження не вважається порушенням права, якщо воно відповідає критеріям законності, доцільності та пропорційності.

Щоб обмеження права було визнано легітимним, воно має одночасно відповідати трьом умовам:

1. *Законність.* Обмеження повинно бути чітко прописане в законодавчому акті.
2. *Доцільність (Легітимна мета).* Обмеження може впроваджуватися лише для наступних цілей: захист національної безпеки або громадського порядку; охорона здоров'я або моральності населення; захист прав і свобод інших людей.
3. *Пропорційність.* Держава повинна довести, що обраний засіб обмеження є найменш обтяжливим для досягнення мети. Має бути дотримано «справедливий баланс» між інтересами особи та суспільства.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Згідно зі ст. 22 Конституції України, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних **не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.**

У будь-який час і за будь-якого політичного режиму, обмеження призводить до розширення повноважень органів державної влади, а також зменшення обсягу прав і свобод людини і громадянина.

Згідно зі статтею 4 Конвенції про захист прав людини та статтею 64 Конституції України, існують права, які **не можуть бути обмежені за жодних обставин, навіть під час воєнного або надзвичайного стану.**

Абсолютна заборона: певні права (наприклад, заборона катувань) не мають меж і не можуть бути обмежені **за жодних обставин**, навіть для порятунку життів або національної безпеки.

Межі (обмеження прав людини) класифікуються за певними ознаками:

1. За наявністю чи відсутністю волі суб'єкта:

- природні (біологічні, фізіологічні, екологічні)
- соціальні (економічні, політичні, духовно-ідеологічні, спеціально-соціальні)

2. Залежно від ступеня соціальної обґрунтованості:

- цілком підставні
- в основному підставні
- недостатньо підставні

3. Залежно від політико-юридичного статусу правообмежуючого суб'єкта:

- державні
- недержавні

4. Залежно від регулятивної природи юридичного акта, котрим встановлено розглядувані межі:

- нормативні
- казуальні (рішення суду).

5. Залежно від юридичної сили нормативного акта, в якому визначено межі прав:

- законні (зокрема, конституційні);
- підзаконні (з їх наступним відповідним поділом).

6. За обсягом прав людини, стосовно яких встановлено певні межі:

- спеціальні (поширюються на певну групу прав) – обмеження, які встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки тощо
- загальні (що стосуються усіх прав) – (наприклад, із ст. 23 Конституції України впливає таке загальне обмеження, як вимога про не порушення прав і свобод інших людей)
- виключні (розраховані тільки на одне право) – наприклад, наявність судимості можна вважати обмеження права бути обраним народним депутатом

7. Залежно від «стосунків» із законодавством або іншими юридичними джерелами:

- легальні (законні)
- позалегальні (юридично-нейтральні, «релевантні»)
- антилегальні (протизаконні)

8. За видовою належністю державного органу, яким здійснено правообмеження:

- законодавчі (ліцензування певного виду діяльності, полювання, риболовля)
- президентські (запровадження надзвичайного стану)
- управлінські (адміністративні – адаптивний карантин)
- судові (щодо конкретної особи, позбавлення батьківських прав, виселення з квартири після розлучення)

9. За характером тривалості (чинності) у часі:

- постійні
- тимчасові (зокрема, надзвичайні)

10. За колом осіб, чий права обмежено:

- індивідуальні
- спільні
- особливі (посадові особи – конфлікт інтересів, військові – заборона участі в партіях тощо)

11. Залежно від стадії юридичного регулювання, на якій відбулося правообмеження

- правотворчі
- правозастосувальні
- правореалізаційні

12. За ступенем змістовної визначеності:

- повністю визначені (формальні)
- відносно визначені (зокрема, оціночні) – певна категорія прав.

13. Залежно від характеру логіко-гносеологічної операції, якою опосередковувалося визначення меж:

- тлумачні
- конкретизаційні
- деталізаційні

В Україні при вирішенні питання можливості обмеження основних прав і свобод людини спираються передусім **на принцип неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод.**

Наразі конституційне законодавство всіх держав світу, зокрема України, передбачає можливість обмеження прав і свобод людини на цілком легітимних підставах. При цьому конституційно-правове регулювання обмеження прав людини має вичерпні правові параметри, які не можуть розширюватися в довільному порядку і мають **дискретний характер.** Так, Основний закон України передбачає, що конституційні права і свободи людини та громадянина

не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64)

У свою чергу, відповідно до юридичної позиції **Конституційного Суду України** поняття «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» у контексті ч. 1 ст. 64 Конституції слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод, або встановлення додаткових норм, якими нівелюються ці права і свободи. Тому необхідно відрізнити поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законотворчій практиці поняття «фіксація меж самої суті прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою.

Наведене конституційне положення варто розглядати у взаємозв'язку з приписами ч. 3 ст. 22 Конституції, в якій йдеться про те, що **при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод**. Так, *Конституційний Суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 р. №5-рп/2005* (справа про постійне користування земельними ділянками) підкреслив, що звуження змісту й обсягу прав і свобод є їх обмеженням.

Загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

Підтвердженням неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод є конституційні гарантії, закріплені у ч. 3 ст. 57: **«Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними»**.

В аспекті окресленої проблеми важливого значення набуває п. 1 ст. 92, у якому зафіксовано, що права і свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки визначаються виключно законами України, а також те, що *внести зміни, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, або які спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, до Конституції нашої держави не можливо (ч. 1 ст.157)*.

Для повноти розгляду питання зупинимось ще на одному моменті.

Уже згадувані нами положення ч. 1 ст. 64 Конституція України, на перший погляд, є категоричним імперативом. **Однак в Основному Законі передбачена значна кількість випадків, коли обмеження вказаних прав і свобод людини є допустимим.**

Конституційний механізм обмеження прав і свобод людини в Україні є складним правовим інструментом, що забезпечує баланс між індивідуальними інтересами особи та потребами суспільства й держави. Згідно з основним законом, обмеження прав не є свавільним актом влади, а суворо регламентованою процедурою, що має винятковий характер. Основним

правовим фундаментом цього механізму є Стаття 64 Конституції України, яка прямо встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД Є ДОПУСТИМИМИ

Загальні засади та критерії обмеження (Стаття 64 КУ)

Конституційні обмеження поділяються на постійні (що діють у мирний час для захисту прав інших осіб) та тимчасові (що впроваджуються в особливих правових режимах). Для того щоб обмеження було визнано правомірним, воно має відповідати принципу **пропорційності** та «трискладовому тесту».

Критерії правомірних обмежень були вперше системно сформульовані в Загальній декларації прав людини 1948 року, де стаття 29 вказує, що обмеження повинні встановлюватися законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Аналогічні засади викладені у *Міжнародному пакті про громадянські і політичні права*, а *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* підкреслює, що держава може встановлювати лише такі обмеження, які є сумісними з природою цих прав.

Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 року конкретизувала ці підходи, класифікувавши обмеження на **загальні** (статті 15-18) та **спеціальні**, що стосуються права на недоторканість житла, свободу зборів, вибір місця проживання та право безперешкодно користуватися майном. Відповідно до статті 18 Конвенції, обмеження не повинні використовуватися для інших цілей, крім тих, для яких вони передбачені.

У контексті питання правових обмежень важливо розрізнити поняття дерогації та аброгації.

КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНИХ ОБМЕЖЕНЬ МІСТЯТЬ:

Дерогація – тимчасовий відступ держави від виконання своїх зобов’язань у сфері прав людини під час надзвичайного або воєнного стану (згідно зі ст. 15 ЄКПЛ та ст. 64 Конституції).

Аброгація – повне анулювання закону через його застарілість або невідповідність Конституції.

Європейська конвенція 1950 року виділяє три основні види правомірних обмежень: під час надзвичайної ситуації, обмеження політичної діяльності іноземців та обмеження з метою заборони зловживання правами. Таким чином, міжнародний механізм обмеження прав і свобод є інструментом захисту демократичного ладу, що запобігає свавіллю влади та забезпечує стабільність правового порядку.

1.5. Особливості обмежень в умовах надзвичайного і воєнного станів в Україні

Закон України
«Про правовий
режим воєнного
стану»

Закон України
«Про правовий
режим
надзвичайного
стану»

Конституція України, за можливістю обмеження, чітко розмежовує права на ті, що можуть бути **частково обмежені** в особливих умовах, і ті, що є **абсолютними (невідчужуваними)**.

Навіть у стані війни держава не має права порушувати людську гідність (ст. 28) або позбавляти особу права на судовий захист (ст. 55). Будь-яке обмеження, що виходить за межі необхідності або зачіпає «ядро» невідчужуваних прав, може бути оскаржене в судовому порядку або стати предметом звернення до ЄСПЛ.

Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачена фактично у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права людини й основоположні свободи, при цьому кожен договір чітко визначає межі таких обмежень, вичерпний перелік підстав для них, а також встановлює низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені.

Інститут обмеження прав є міжгалузевим та охоплює **норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права**, регулюючи відносини влади і підпорядкування через субординаційний або імперативний метод регулювання. Обмеження здійснюється як шляхом прямих заборон, так і

вилученням окремих правомочностей зі змісту права чи встановленням спеціального порядку його реалізації, що викликано об'єктивною необхідністю забезпечення балансу інтересів. Ще у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року зазначалося, що здійснення природних прав кожної людини обмежено лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування цими ж правами.

Важливою гарантією правомірності таких дій є *юридична позиція Конституційного Суду України*, згідно з якою будь-яке **обмеження має бути обґрунтованим, базуватися на принципах верховенства права та пропорційності**. Обмеження прав не можуть бути свавільними чи несправедливими; вони повинні мати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю та запроваджуватися у такий спосіб, щоб сутнісний зміст права не порушувався. Суд підкреслює необхідність передбачуваності правових норм, що дає особі змогу чітко розрізнити правомірну поведінку від протиправної та усвідомлювати юридичні наслідки своїх дій. При цьому існують фундаментальні межі втручання: згідно зі статтею 19 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» та статтею 20 Закону «Про правовий

режим воєнного стану», права і свободи, визначені частиною другою статті 64 Конституції України, залишаються невідчужуваними та не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Правовий режим надзвичайного та воєнного стану передбачає можливість **тимчасового звуження** обсягу конституційних прав і свобод людини, що є необхідним заходом для захисту національної безпеки, територіальної цілісності та життя громадян. Законодавча база, що регулює цей процес, окрім Конституції України, включає низку спеціальних законів, зокрема «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», а також акти, що регламентують діяльність правоохоронних та судових органів, як-от закони про Національну поліцію, Службу безпеки України, прокуратуру та судоустрій. У цих нормативних актах міститься вичерпний перелік обмежень, які можуть застосовуватися в особливий період.

До них належать:

- встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду;
- обмеження свободи пересування на відповідних територіях;
- запровадження огляду транспортних засобів та обмеження їхнього руху
- заборона проведення масових заходів (за винятком тих, що дозволені судом)
- заборона страйків.
- у ситуаціях найвищого рівня небезпеки, спричинених техногенними або природними катастрофами, держава може здійснювати евакуацію населення та вводити заборони на будівництво чи розширення певних об'єктів.

РЕАЛІЇ ОБМЕЖЕНЬ ВОЄННОГО ЧАСУ (2022–2026)

СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ: Комендантська година, особливий режим в'їзду/виїзду.

ТРУДОВІ ПРАВА: Призупинення святкових днів, суспільно корисні роботи.

ВЛАСНІСТЬ: Реквізиція майна для потреб оборони (з компенсацією).

ПРИВАТНІСТЬ: Огляд речей, транспорту, житла; контроль зв'язку.

ЗІБРАННЯ: Заборона масових заходів та страйків.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

В умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України № 64/2022, перелік обмежень був розширений для забезпечення оборони держави. Зокрема, на основі Закону України «Про правовий режим воєнного стану», допускаються наступні заходи:

- **Свобода пересування:** запровадження комендантської години та встановлення особливого режиму в'їзду/виїзду.
- **Трудові права:** залучення до суспільно корисних робіт, зміна режиму роботи підприємств та обмеження права на щорічні відпустки (відповідно до Закону № 2136-IX).
- **Право власності:** примусове відчуження майна для потреб оборони з наступним повним відшкодуванням його вартості.
- **Приватність та таємниця кореспонденції:** перевірка речей, транспортних засобів, багажу та огляд житла у встановленому порядку.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Отже, було офіційно визначено **перелік конституційних статей, щодо яких допускаються тимчасові обмеження:**

- право на недоторканність житла (стаття 30);
- таємниця кореспонденції, телефонних розмов та іншої поштової діяльності (стаття 31);
- право на невтручання в особисте життя, свободи думки, слова та вільного вираження поглядів (статті 32-34);
- право на участь в управлінні державними справами та проведення зборів і мітингів (статті 38-39);
- право власності та право на підприємницьку діяльність (статті 41-42);
- соціально-трудові права, включаючи право на працю, відпочинок, страйк та право на освіту (статті 43-44, 53).

У таких випадках **можуть запроваджуватися:**

- комендантська година;
- обмеження торгівлі зброєю чи алкогольними напоями;
- відчуження майна з наступним відшкодуванням.

Усі ці заходи мають реалізовуватися виключно в обсязі, мінімально необхідному для досягнення цілей особливого правового режиму та забезпечення оборони держави.

Отже, інститут обмежень прав людини є необхідним балансуєчим інструментом між інтересами окремої особи та потребами суспільства, який ґрунтується на чітких міжнародно-правових стандартах. Будь-яке обмеження прав людини не може бути свавільним; воно має бути передбачене законом, мати легітимну мету та бути пропорційним загрози. Існують абсолютні права, які не підлягають обмеженню за жодних обставин, навіть у надзвичайних ситуаціях. Обмеження прав мають бути спрямовані на гармонізацію суспільних відносин, де людина та її свободи визнаються найвищою цінністю

1.6. Міжнародний захист окремих категорій та груп осіб

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Правовий інститут захисту осіб, які змушені покинути країну свого походження через загрозу життю або свободі, є одним із найскладніших елементів міжнародного права прав людини. Сучасна система міжнародного захисту ґрунтується на розмежуванні **трьох основних статусів**:

- біженця
- особи, яка потребує додаткового захисту
- особи, яка потребує тимчасового захисту.

Правовий статус біженців

В Україні ці питання регулюються Законом «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2011 р.), який гармонізує національне законодавство із міжнародними стандартами.

<https://cdn4.suspilne.media/images/resize/1040x1.78/794c2a62687b06a2.jpg>

Міжнародно-правовий фундамент статусу біженця закладений Конвенцією про статус біженців 1951 року та Протоколом 1967 року. Вони визначають поняття біженця.

Конвенція про статус біженців

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»

Біженець – це особа, яка внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може або не бажає користуватися захистом цієї країни.

Відповідно до законодавчого визначення, **біженцем** є особа, яка не має громадянства України та перебуває за межами країни своєї громадянської належності (або країни попереднього постійного проживання для осіб без громадянства).

Ключовим критерієм для надання такого статусу є наявність обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань. Такі переслідування мають бути зумовлені конкретними ознаками: расовою приналежністю, віросповіданням, національністю, громадянством (підданством), належністю до певної соціальної групи або політичними переконаннями. Внаслідок зазначених побоювань особа не може або не бажає користуватися захистом країни своєї належності чи повертатися до неї.

В Україні статус біженця надається на **необмежений термін** (до моменту зникнення підстав). Особа, визнана біженцем, отримує посвідчення біженця та проїзний документ. Її правовий статус максимально наближений до статусу громадян України, за винятком виборчих прав та доступу до державної служби. Ключовим міжнародним принципом тут є **non-refoulement** (принцип невислання), який забороняє державі повертати біженця до країни, де його життю загрожує небезпека.

Додатковий захист (Complementary Protection)

Оскільки критерії визнання біженцем у Конвенції 1951 року є досить вузькими (індивідуальне переслідування), виникла потреба у захисті осіб, які тікають від загальних загроз.

Додатковий захист надається особам, які не відповідають визначенню біженця, але потребують захисту, оскільки їхнє повернення до країни походження загрожує їм:

- смертною карою або стратою;
- катуванням, нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням;
- загрозою життю, безпеці або свободі внаслідок загальнопоширеного насильства в ситуаціях збройного конфлікту.

В українському законодавстві статус особи, яка потребує додаткового захисту, багато в чому ідентичний статусу біженця щодо соціально-економічних прав, проте він видається на підставі загальної загрози в країні, а не індивідуального переслідування.

Тимчасовий захист (Temporary Protection)

На відміну від індивідуалізованих процедур визнання біженцем або надання додаткового захисту, **тимчасовий захист** є винятковим механізмом масового захисту. На міжнародному рівні він корелюється з **Директивою ЄС 2001/55/ЄС**. В Україні цей захист *вводиться рішенням Кабінету Міністрів України у разі масового в'їзду іноземців, які не можуть повернутися до своєї країни через збройний конфлікт, екологічну катастрофу або інші надзвичайні події*.

Тимчасовий захист у ЄС надає негайний, тимчасовий та спрощений правовий статус для людей, які тікають від війни в Україні, включаючи

проживання, дозвіл на роботу, житло та медичне обслуговування. Після продовження у червні 2025 року цей статус наразі дійсний до 4 березня 2027 року. Станом на кінець 2025 року приблизно 4,3 мільйона українців користуються цим механізмом по всьому ЄС.

Тимчасовий захист (Temporary Protection)
Директива ЄС 2001/55/ЄС — Відповідь на війну

~4.3 млн українців у ЄС | Діє до березня 2027 року

Автоматичне надання (без довгих інтерв'ю)

Негайний доступ до ринку праці та житла

Можливість повернутися додому в будь-який момент

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Основні відмінності тимчасового захисту:

- Статус надається автоматично великій групі осіб без проведення тривалих індивідуальних інтерв'ю.
- Захист надається на певний період (зазвичай до 1 року з можливістю продовження) до моменту стабілізації ситуації в країні походження.
- Спрощена процедура: особи мають право на проживання, працевлаштування, медичну допомогу та освіту, але не отримують повного статусу біженця.

Правовий режим захисту в Україні та світі еволюціонував від захисту окремих дисидентів до створення комплексних механізмів реагування на масові міграційні кризи. Якщо статус біженця спрямований на захист від цілеспрямованого переслідування, то додатковий та тимчасовий захист є гуманітарними інструментами, що забезпечують право людини на життя та безпеку в умовах глобальних конфліктів. Ефективність цих статусів в Україні прямо залежить від спроможності державних органів (Державної міграційної служби) забезпечувати швидкий доступ до процедур та інтеграцію цих осіб у суспільство.

✓ Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- **Я можу пояснити різницю між правом та свободою** на конкретних прикладах.
- **Я розрізняю 4 покоління прав** і знаю, до якого з них належить право на чисте довкілля та захист персональних даних.
- **Я знаю «ядро» абсолютних прав**, які держава не має права порушувати навіть під час війни (ст. 15 ЄКПЛ).
- **Я розумію структуру механізму захисту** і знаю, куди звертатися, якщо національний суд виніс несправедливе рішення.

Star Challenge для найамбітніших

Я можу назвати хоча б одне рішення ЄСПЛ проти України щодо порушення права на свободу та особисту недоторканність

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

Права людини, свободи людини, природні та позитивні права, покоління прав людини, механізм захисту прав людини, юридичні гарантії прав людини, обмеження прав людини, правомірне обмеження прав людини, принцип пропорційності, дерогація, аброгація, абсолютні права людини.

Завдання 2.

1. Розподіліть наведені права за відповідними класифікаційними критеріями:

- право на життя
- свобода думки і слова
- право на працю
- право на освіту
- право на справедливий суд
- право на участь в управлінні державними справами
- право на безпечне довкілля

Критерії класифікації:

1. За поколіннями прав людини

2. За змістом (особисті, політичні, соціально-економічні, культурні, екологічні)
3. За суб'єктом реалізації (індивідуальні / колективні)

2. Визначте, до якого покоління прав людини належать

1. Право на мир
2. Право на інформацію
3. Право на соціальний захист
4. Право народів на самовизначення
5. Право на участь у культурному житті

3. Розподіліть наведені приклади за видами обмежень

- комендантська година
- позбавлення батьківських прав
- заборона військовослужбовцям брати участь у політичних партіях
- карантинні обмеження
- вирок суду про обмеження свободи пересування

Критерії класифікації:

1. За суб'єктом
2. За тривалістю
3. За юридичною формою

Завдання 3. Оцініть наведене твердження

«Поділ прав людини на покоління має суто теоретичне значення і не впливає на правозастосовну практику».

1. Чи погоджуєтесь ви з цим твердженням?
2. Обґрунтуйте відповідь, навівши *не менше двох аргументів*.
3. За можливості проілюструйте відповідь прикладами з чинного законодавства або судової практики.

Завдання 4. Поясніть письмово

1. Чому права людини не є абсолютними?
2. У чому полягає принцип «свобода однієї особи закінчується там, де починається свобода іншої»?
3. Чому обмеження прав людини є необхідним у демократичному суспільстві?
4. Чим відрізняється обмеження права від його порушення?

Завдання 5. Проаналізуйте ситуації

1) У зв'язку з воєнним станом в Україні було введено комендантську годину та обмежено свободу пересування громадян.

Дайте відповідь на питання:

1. Чи є це обмеженням прав людини?
2. Яке саме право обмежується?

3. Чи відповідає це обмеження критеріям правомірності?
 4. Якими нормативними актами це регулюється?
- Обґрунтуйте відповідь.

2) Орган місцевого самоврядування заборонив проведення мирного зібрання без пояснення причин.

Проаналізуйте:

1. Чи є таке обмеження законним?
2. Чи дотримано принцип легітимної мети?
3. Чи відповідає обмеження принципу пропорційності?
4. Які права порушено?

3) Під час дії надзвичайного стану державні органи прийняли рішення про тимчасове зупинення дії права на захист від катувань та нелюдського поводження для осіб, підозрюваних у тероризмі, мотивуючи це «екстремальною необхідністю врятувати життя інших людей».

Поясніть, чи є законним такий відступ (дерогація). Складіть перелік прав (не менше 4), від яких держава не має права відступати за жодних обставин.

4) Громадянину було обмежено свободу мирних зібрань із посиланням на інтереси національної безпеки.

- Яке право або свободу було обмежено?
- До якого покоління прав воно належить?
- Які елементи механізму захисту прав людини можуть бути задіяні в цій ситуації?
- Чи допускається таке обмеження за загальними стандартами прав людини?

5) Громадянин звернувся до суду зі скаргою на те, що під час воєнного стану у нього було примусово вилучено транспортний засіб для потреб армії.

Визначте:

- Яке право обмежене?
- Чи є це обмеження правомірним?
- Які гарантії передбачені законодавством?
- Які дії може вчинити громадянин для захисту своїх прав?

Завдання 6. Обговорення

У тексті посібника зазначено: *«Реалізація прав однією особою не може порушувати прав і свобод інших»*.

Питання для дискусії: Оберіть одне з прав (наприклад, право на свободу слова або право на мирні зібрання). Наведіть приклад ситуації, коли держава зобов'язана обмежити це право, щоб захистити публічний порядок або національну безпеку. Де, на вашу думку, проходить межа між «необхідним обмеженням» та «свавіллям влади»?

Завдання 7. Напишіть есе

1. Чи може держава обмежувати права людини в умовах воєнного стану без порушення принципів демократії?
2. Баланс між національною безпекою і правами людини.

Завдання 8. Кейс-дилема

Фабула: Під час проведення антитерористичної операції спецслужби затримали особу, яка, ймовірно, знає місцезнаходження замінованого об'єкта в центрі міста. До вибуху залишилося 2 години. Слідчий пропонує застосувати до затриманого «фізичний вплив», щоб врятувати сотні життів, аргументуючи це пріоритетом права на життя багатьох людей над правом однієї особи на недоторканність.

Запитання:

1. Чи є право на захист від катувань абсолютним згідно з Європейською конвенцією про права людини?
2. Чи існують юридичні підстави для обмеження абсолютних прав заради «вищої мети»?
3. Як би ви вирішили цю ситуацію, спираючись на практику ЄСПЛ (наприклад, справа *Gäfgen v. Germany*)?

Завдання 9. Дискусійна панель «Права людини в період воєнного стану»

1. Ознайомтеся зі статтею 15 Конвенції про захист прав людини та статтею 64 Конституції України.
2. Сформулюйте перелік прав, які не можуть бути обмежені в Україні навіть в умовах воєнного стану.
3. Обґрунтуйте, чому обмеження права на мирні зібрання або свободу пересування під час комендантської години є правомірним механізмом захисту національної безпеки.

***Розділ 2. Національна система
захисту людських прав в Україні.
Нормативно-правовий механізм***

2.1. Поняття і структура національного механізму захисту людських прав в Україні

Національний механізм захисту прав людини в Україні являє собою цілісну, багаторівневу систему правових засобів, інституцій та процедур, за допомогою яких держава здійснює забезпечення, охорону та відновлення порушених прав і свобод особи.

Це поняття охоплює не лише сукупність юридичних норм, а й реальну діяльність органів публічної влади, спрямовану на створення умов для гідного життя громадян. На сучасному етапі розвитку України як правової та соціальної держави цей механізм перебуває в стані активної трансформації, що зумовлено необхідністю зміцнення законності та належного закріплення соціально-економічних прав у актах поточного законодавства. Ефективність такого механізму є прямим індикатором турботи держави про своїх громадян, а роботодавця — про працівників, особливо у сфері гарантування трудових прав.

Ефективність цього механізму базується на таких **фундаментальних принципах**:

- **Верховенство права:** Конституція та закони мають найвищу юридичну силу; діяльність усіх органів влади підпорядкована праву.
- **Гуманізм:** захист прав людини ґрунтується на визнанні людини, її життя та гідності найвищою соціальною цінністю.
- **Незалежність:** органи, що здійснюють захист (особливо суди), мають бути вільними від стороннього впливу чи тиску інших гілок влади.
- **Конфіденційність:** гарантування захисту інформації про особу, яка звернулася за допомогою.
- **Демократизм:** можливість громадян брати участь у процесах захисту прав та контролювати діяльність державних органів.

Національний механізм – це перша лінія захисту. Згідно з принципом субсидіарності, міжнародні органи розглядають справу лише тоді, коли національний механізм не спрацював.

Структура національного механізму захисту прав людини складається з декількох взаємопов'язаних компонентів: нормативно-правового, інституційного та процесуального. Нормативно-правовий компонент базується на Конституції України, яка є фундаментом правової системи, а також на міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою, та законах України. Важливою проблемою цього рівня є те, що значна частина трудових та соціальних прав досі регулюється застарілим законодавством, прийнятим ще в радянські часи, яке не повною мірою відповідає сучасній моделі ринкової економіки. Це породжує понятійні колізії, де через

відсутність чітких дефініцій, наприклад, поняття «гарантійні виплати», виникають труднощі у правозастосовній практиці.

Інституційний компонент механізму охоплює систему органів, на які покладено обов'язок захищати права людини. До них належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також спеціалізовані інституції, такі як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Судова влада в цій структурі відіграє роль вирішальної ланки, що забезпечує відновлення справедливості, проте низька ефективність національної судової системи часто змушує громадян звертатися до наднаціональних органів, зокрема до Європейського суду з прав людини. Виконавча гілка влади, своєю чергою, відповідає за практичну реалізацію встановлених законом гарантій, де належне правове регулювання виплат та компенсацій стає свідченням реальної, а не декларативної захищеності особи.

Процесуальний компонент механізму включає в себе сукупність юридичних процедур та способів реалізації прав. У сучасних умовах цей компонент стикається з процедурними проблемами, зумовленими розпорошеністю норм між різними актами та збереженням чинності застарілих положень радянського періоду, що залишаються у статусі «пропозицій» до моменту ухвалення нових кодифікованих актів, таких як нові Трудовий кодекс України або Цивільний кодекс України. Таким чином, національний механізм захисту прав людини в Україні потребує подальшого вдосконалення через усунення понятійних суперечностей та модернізацію нормативної бази, що дозволить забезпечити перехід від формального визнання прав до їхнього гарантованого захисту на засадах верховенства прав

Гарантії забезпечення прав людини поділяють на нормативно-правові та організаційно-правові.

Отже, внутрішньодержавний механізм є первинним і головним інструментом забезпечення прав особи. Міжнародні інстанції не замінюють державні органи, а лише доповнюють їх, що покладає на національну систему правосуддя та адміністрування особливу відповідальність. Національний механізм захисту в Україні демонструє здатність до функціонування в екстремальних умовах збройного конфлікту. Попри можливість законного обмеження певних прав під час воєнного стану, збереження конституційних прав є показником відданості держави європейським правовим цінностям.

2.2. Конституція як ключовий елемент механізму захисту прав людини

Конституція України (1996 р.) є ядром національного механізму захисту. Вона визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Це означає, що всі інститути держави мають працювати на забезпечення потреб особи.

Її роль визначається рядом аспектів. Це, насамперед, її **найвища юридична сила**: норми Конституції є нормами прямої дії. Це означає, що особа може звертатися до суду для захисту своїх прав, посиляючись безпосередньо на статтю Конституції.

Конституція України здійснює закріплення **каталогу прав**: її розділ II визначає фундаментальні права і свободи, що відповідають міжнародним стандартам (Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції). Основний закон закріплює **громадянські (особисті) права**: право на життя, недоторканність житла, таємниця листування; **політичні** (право на свободу об'єднань, участь в управлінні державними справами, право на мирні зібрання, **економічні, соціальні та культурні права** (право на працю, відпочинок, соціальний захист, освіту тощо).

В умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 64). Однак, навіть у цей час **не можуть бути обмежені права, передбачені статтями:**

- 27 (право на життя);
- 28 (право на повагу до гідності, заборона катувань);
- 29 (право на особисту свободу та особисту недоторканність) та низкою інших статей, що належать до абсолютних прав людини.

Конституція
України

Наступним аспектом є **встановлення гарантій**: Конституція не лише проголошує права, а й забороняє їх скасування та обмежує можливість їх звуження при прийнятті нових законів (ст. 22). Будь-які закони чи підзаконні акти (накази, постанови), що звужують зміст або обсяг існуючих прав, є неконституційними.

Гарантії захисту (ст. 55) надають людині:

- **право на судовий захист**: оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади.

- **право на звернення до Омбудсмена** – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

- **право на міжнародний захист**: після використання всіх національних засобів правового захисту, особа має право звертатися до міжнародних судових установ (наприклад, ЄСПЛ).

Основним законом закріплено також **конституційний контроль**: Конституційний Суд України забезпечує відповідність усіх законів Основному Закону, захищаючи людину від свавілля законодавця через механізм **конституційної скарги**.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Отже, Конституція України відіграє роль не лише ідеологічного орієнтиру, а й безпосереднього правового інструменту. Завдяки принципу прямої дії та інституту конституційної скарги, Основний Закон стає реальним засобом подолання законодавчих прогалин та захисту від неправомірних рішень влади.

2.3. Право особи на звернення та інформацію

Закон України
«Про звернення
громадян»

Електронні
петиції-
Президент України

Позасудовий механізм захисту людських прав закріплено в низці нормативно-правових актів. Одним із наріжних каменів національного механізму **Закон України «Про звернення громадян»**, який захисту прав людини забезпечує реалізацію конституційного права кожного брати участь в управлінні державними справами та оскаржувати дії посадових осіб.

Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків.

Закон визначає процедуру звернень та класифікує звернення наступним чином:

- **Пропозиція (зауваження):** звернення, де висловлюється порада чи рекомендація щодо діяльності органів влади (наприклад, пропозиція змінити маршрут автобуса).
- **Заява (клопотання):** звернення з проханням сприяти реалізації прав (наприклад, заява про надання матеріальної допомоги або виділення земельної ділянки).
- **Скарга:** вимога про поновлення прав і захист законних інтересів, порушених діями або рішеннями державних органів чи посадових осіб.

Скаргу на рішення можна подати протягом **одного року** з моменту його прийняття, але не пізніше **одного місяця** з часу ознайомлення з ним.

Як подати звернення, щоб його розглянули

Прізвище, ім'я, по батькові

Місце проживання

Суть питання

Підпис і дата /
Електронна пошта

Канали подання

- Усне (особистий прийом, телефон)
- Письмове (пошта, особисто)
- Електронне

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Закон встановлює **вимоги до звернення** (ст. 5): звернення може бути усним (на особистому прийомі або через телефонну лінію) або письмовим (надісланим поштою або через Інтернет – **електронне звернення**). Воно повинно **обов'язково** містити:

1. Прізвище, ім'я, по батькові громадянина.
2. Місце проживання.
3. Суть порушеного питання.
4. Підпис та дата (для електронного звернення підпис не вимагається, але має бути вказана електронна пошта).

Загальний **термін розгляду** (ст. 20) звернення громадян становить не більше **одного місяця** від дня надходження. Звернення, які не потребують додаткового вивчення, розглядаються невідкладно, але не пізніше **15 днів** від дня їх отримання. У разі неможливості термін може бути продовжений до **45 днів**, про що заявнику обов'язково повідомляють.

Терміни розгляду звернень

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

*Звернення
до Житомирської
ОВА*

*Результати
розгляду запитів
до Житомирської
ОВА*

У статті 18 закону закріплено **права громадянина при розгляді звернення**. Особа, яка звернулася, має право:

- Особисто викласти аргументи особі, що перевіряє заяву.
- Знайомитися з матеріалами перевірки.
- Подавати додаткові матеріали.
- Користуватися послугами адвоката.
- Отримати письмову відповідь про результати розгляду.
- Посадові особи зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати звернення, скасовувати незаконні рішення та, у разі визнання скарги обґрунтованою, вживати заходів до негайного відновлення порушених прав.

Електронні петиції: Інструмент колективного впливу

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Закон України
«Про доступ
до публічної
інформації»

На відміну від Закону України «Про звернення громадян», відповідно до якого громадяни можуть звертатися з проханнями про вирішення їхніх проблем чи пропозиціями чи зауваженнями, Закон України «Про доступ до публічної інформації» дає право отримувати будь-яку інформацію, що знаходиться у володінні держави.

Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом.

Доступ до інформації забезпечується шляхом **оприлюднення** інформації в медіа та на офіційних вебсайтах та **надання відповідей на запити**.

Закон встановлює **строки розгляду запиту** (ст. 20). Відповідь має бути надана не пізніше **5 робочих днів** з дня отримання запиту. Якщо запит стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів або аварій, відповідь повинна бути надана протягом **(48 годин)**. Якщо запит стосується великого обсягу інформації, що потребує значного пошуку, строк розгляду може бути

продовжено до 20 робочих днів. Про продовження запитувач має бути повідомлений протягом перших 5 днів.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Інформація на запит надається **безкоштовно (ст. 21)**. Якщо відповідь передбачає виготовлення копій документів обсягом **більш як 10 сторінок**, запитувач зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк (кожна установа має свій тариф, але він не може перевищувати граничні норми, встановлені урядом).

Вартість та відмови

Вартість	Підстави для відмови
БЕЗКОШТОВНО За винятком друку великих обсягів. 	<ul style="list-style-type: none">✗ Розпорядник не володіє інформацією.✗ Інформація має обмежений доступ.✗ Не оплачено витрати на копіювання.✗ Не вказано ім'я/адресу запитувача.
Відшкодування витрат лише якщо обсяг перевищує 10 сторінок.	

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Відмова у наданні інформації можлива лише у випадках, якщо інформація належить до:

1. **конфіденційної** (про особу);
2. **таємної** (державна, банківська таємниця);
3. **службової** (внутрішньовідомча кореспонденція, доповідні записки до прийняття рішення).

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Розпорядник інформації (орган публічної влади) несе відповідальність за ненадання відповіді, надання неправдивої або неповної інформації, несвоєчасне надання відповіді. Рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду.

Інформаційний запит – це прохання надати інформацію, яка вже існує. Запитувач не **повинен пояснювати**, навіщо вона йому потрібна.

Таким чином, ефективність захисту прав людини в Україні залежить не лише від досконалості законодавства, а й від правової грамотності громадян, які вміють ефективно використовувати наявні національні інструменти – запити про інформацію, петиції, скарги тощо.

 Self-Check: Національна система захисту людських прав в Україні. Нормативно-правовий механізм

Прочитали розділ? Перевірте, чи сформували ви необхідні професійні компетенції. Ставте «галочку» лише тоді, коли впевнені у відповіді:

- **Я можу дати визначення** національного механізму захисту та назвати три його головні складові.
- **Я розумію принцип прямої дії Конституції** і можу пояснити, що він означає.
- **Я розрізняю типи звернень** і можу без помилок пояснити різницю між ними.
- **Я знаю строки розгляду звернень та запитів** у різних випадках.
- **Я розумію механізм дерогації (ст. 64 Конституції)** і можу назвати права, які держава не має права обмежувати навіть під час воєнного стану.
- **Я вмю відрізнити запит на інформацію від звернення громадян.**

 Star Challenge (Для максимального балу):

- **Я можу змоделювати ситуацію**, у якій громадянин має право подати конституційну скаргу безпосередньо до Конституційного Суду України.

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

національний механізм захисту прав людини, нормативно-правовий механізм, інституційний механізм, процесуальний механізм, конституційна скарга, звернення громадян, електронна петиція, запит на інформацію.

Завдання 2. Звернення громадян

Громадянин направив до міської ради лист із вимогою усунути порушення його права на отримання житлової субсидії.

Питання:

1. До якого виду звернень належить дане звернення?
2. Які вимоги до його оформлення?
3. Який строк розгляду такого звернення?

Завдання 3. Анонімне звернення

До органу місцевого самоврядування надійшло звернення без зазначення адреси проживання та підпису заявника.

Питання:

1. Чи підлягає таке звернення розгляду?
2. Яке рішення має прийняти керівник органу?
3. Посилаючись на норми закону, обґрунтуйте відповідь.

Завдання 4. Доступ до публічної інформації

Журналіст подав запит до обласної військової адміністрації щодо використання бюджетних коштів на ремонт доріг.

Питання:

1. Чи є запитувана інформація публічною?
2. У який строк має бути надана відповідь?
3. Чи можливе обмеження доступу до такої інформації?

Завдання 5. Електронна петиція

Громадянин ініціював електронну петицію до органу місцевого самоврядування, яка за 30 днів набрала 150 підписів.

Питання:

1. Чи підлягає петиція обов'язковому розгляду?
2. Які правові наслідки її підтримки або непідтримки?
3. Які вимоги законодавства були порушені?

Завдання 6. Міжнародний захист прав людини

Особа вичерпала всі національні засоби юридичного захисту, але вважає, що її право на справедливий суд порушене.

Питання:

1. Які подальші кроки може вчинити особа?
2. За яких умов можливе звернення до міжнародних судових установ?

Завдання 7. Творчі / аналітичні завдання

1. Підготуйте порівняльну таблицю «Звернення громадян та запит на публічну інформацію».
2. Складіть зразок запиту на публічну інформацію з дотриманням усіх законодавчих вимог.

Завдання 8. Юридична задача

Громадянин К. подав електронне звернення до міської ради, але забув вказати свою електронну адресу, хоча підписав звернення цифровим підписом. Міська рада залишила звернення без розгляду. Чи правомірні дії

влади? Опрацюйте відповідну статтю закону та поясніть наслідки недотримання форми звернення.

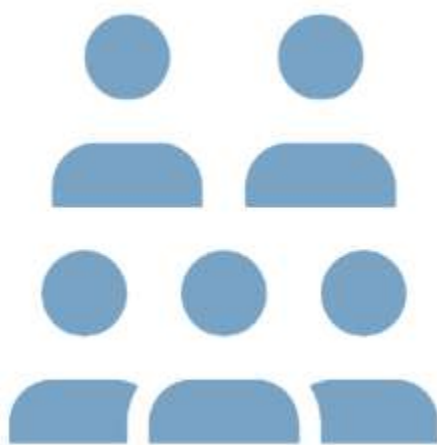
2) Громадянин звернувся до селищної ради із запитом щодо копії протоколу засідання, де виділялися кошти на ремонт дороги. Рада відповіла, що розгляд питання займе 15 днів, оскільки протокол знаходиться в архіві.

Чи порушила рада закон? Який максимальний строк розгляду запиту в загальному порядку? Що порадите громадянину в цій ситуації?

Завдання 9. Дискусійна панель «Право на освіту»

Проаналізуйте статтю 64 Конституції України. Спробуйте змоделювати ситуацію: чи може держава під час війни обмежити право громадян на освіту? А право не бути підданим катуванню? Поясніть різницю у правовому регулюванні цих випадків.

Розділ 3. Інституційний механізм захисту людських прав в Україні

3.1. Публічна влада та місцеве самоврядування в механізмі захисту прав людини

У сучасній архітектурі правової системи органи публічної влади посідають центральне місце в механізмі захисту прав людини, виступаючи одночасно і основним суб'єктом забезпечення цих прав, і головним гарантом їх реалізації. Діяльність цих органів розглядається не лише як владне управління, а передусім як виконання позитивного обов'язку держави щодо створення умов для всебічного розвитку особи. На шляху України до розбудови правової соціальної держави питання зміцнення законності та забезпечення соціально-економічних прав і свобод стає пріоритетним напрямом, що вимагає науково обґрунтованого підходу до належного закріплення трудових та інших прав людини в актах поточного законодавства.

Публічна влада в механізмі захисту прав людини

Законодавча гілка влади формує нормативний фундамент механізму захисту, встановлюючи правові стандарти та гарантії. Проте ефективність цього компонента часто обмежується застарілістю нормативного матеріалу, який не повною мірою відповідає сучасній моделі ринкової економіки. Органи публічної влади в особі законодавця мають забезпечити розвиток правової держави, зокрема шляхом ухвалення нових кодифікованих актів, які усунуть понятійні колізії та чітко зафіксують обсяг прав людини.

Виконавча гілка влади відіграє ключову роль у безпосередньому забезпеченні прав через надання послуг та виплату встановлених законом соціальних гарантій. Правове регулювання гарантійних і компенсаційних виплат виступає прямим свідченням турботи держави про громадян, які

забезпечують своє життя працею, а роботодавця – про своїх працівників. Органи виконавчої влади відповідають за створення процедурних механізмів, які б унеможливили підміну понять та забезпечували реальну соціально-економічну захищеність особи. Водночас системна недосконалість адміністративних процедур та низька ефективність національної судової системи змушують громадян дедалі частіше звертатися до міжнародних інституцій.

Судова влада завершує структуру механізму захисту, виконуючи функцію відновлення порушеної справедливості. В умовах інтеграції України до європейського правового простору особливого значення набуває взаємодія національних органів з наднаціональними органами правосуддя, такими як Європейський суд з прав людини. Координацію виконання рішень міжнародних інстанцій здійснюють **спеціалізовані органи виконавчої влади**, що забезпечує зв'язок між міжнародними стандартами та внутрішньою практикою. Таким чином, органи публічної влади формують цілісну систему, де правотворчість, соціальне забезпечення та правосуддя мають працювати в синергії для переходу від декларативного до реального захисту основоположних свобод людини.

Конституція України досить чітко визначає **систему органів** та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина:

3.1.1. Верховна Рада України

Фото: President.gov.ua

Роль Верховної Ради України у сфері захисту прав і свобод людини є фундаментальною, оскільки саме парламент як єдиний орган законодавчої влади **формує правовий фундамент, на якому будується вся система правовідносин у державі.**

Згідно з Конституцією України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, і Верховна Рада реалізує цей обов'язок через декілька ключових каналів.

Офіційний портал
Верховної Ради
України

По-перше, це законодавча функція. Виключно законами України визначаються права і свободи людини, гарантії цих прав, а також основні обов'язки громадянина. Парламент розробляє та приймає акти, що регулюють доступ до правосуддя, соціальний захист, свободу слова та право на безпечне довкілля.

Особливо важливою є роль Ради в адаптації українського законодавства до стандартів Європейського Союзу, що передбачає впровадження високих антидискримінаційних норм та посилення механізмів захисту приватного життя.

Виключно законами встановлюються права і свободи людини і громадянина, а також їх гарантії.

По-друге, Верховна Рада здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод. Центральною фігурою в цьому процесі є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман). Парламент призначає та звільняє його з посади, а також заслуховує щорічні доповіді про стан дотримання прав людини в країні. Це дозволяє виявляти системні порушення з боку виконавчої влади чи правоохоронних органів та оперативно реагувати на них шляхом законодавчих змін або кадрових рішень.

Важливу роль відіграють також **парламентські комітети**, зокрема **Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій.** Вони проводять слухання, аналізують законопроекти

на відповідність нормам міжнародного права та розглядають звернення громадян.

Окремим аспектом діяльності є **ратифікація міжнародних договорів**. Коли Рада ратифікує такі документи, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, вони стають частиною національного законодавства, надаючи громадянам можливість звертатися до міжнародних інстанцій, наприклад до Європейського суду з прав людини.

В умовах воєнного стану роль парламенту стає ще більш специфічною. Рада має забезпечувати баланс між національною безпекою та збереженням демократичних свобод, **контролюючи законність обмежень, що вводяться, та дбаючи про права внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і тих, хто постраждав від агресії**.

Таким чином, Верховна Рада виступає не лише як законодавчий орган, а й як ключовий запобіжник проти свавілля влади, гарантуючи, що людина залишається найвищою соціальною цінністю держави.

3.1.2. Президент України

Фото:

<https://vashe.info/news/prezydent-ukrainy-rol-povnovazhennia-ta-vplyv-na-suspilstvo>

Особливе місце у системі гарантій посідає **Президент України**.

Президент України в національній системі захисту прав людини виступає, згідно зі статтею 102 Конституції України, **гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, а також додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина**. Цей статус визначає Президента не просто як главу держави, а як ключову фігуру, відповідальну за стабільність та

ефективність усього правозахисного механізму.

Його роль не полягає у безпосередньому розгляді скарг громадян (що є прерогативою судів та Омбудсмана), а зосереджена на стратегічному забезпеченні умов, за яких права людини можуть бути реалізовані.

Офіційне
інтернет-
представництво
Президента
України

Президент наділений **правом вето щодо законів, прийнятих парламентом**, якщо вони містять норми, що обмежують конституційні свободи, а також має право звертатися до Конституційного Суду для перевірки законності актів уряду чи парламенту.

Важливим інструментом реалізації цієї функції є **право законодавчої ініціативи**, що дозволяє главі держави подавати до Верховної Ради законопроекти, спрямовані на посилення соціальних гарантій чи захист прав окремих категорій громадян.

Окремої уваги заслуговує право Президента на здійснення **помилування**, яке є актом найвищої гуманності у кримінальній системі та дозволяє врахувати індивідуальні обставини за межами суворого судового процесу.

Сьогодні, коли Україна продовжує долати наслідки війни, роль Президента, як **Верховного Головнокомандувача**, є невід'ємною від захисту прав людини, оскільки саме захист суверенітету є базовою умовою для безпеки, свободи та самого права на життя. **Президент представляє державу на міжнародній арені**, де ініціює створення механізмів для повернення депортованих дітей, звільнення полонених та притягнення до відповідальності за порушення прав людини. Таким чином, Президент України виступає як політичний лідер та інституційний запобіжник, чий повноваження спрямовані

на те, щоб державна машина працювала в інтересах людини як найвищої соціальної цінності.

Президент видає **укази та розпорядження**, які є обов'язковими до виконання і можуть стосуватися захисту прав і свобод. Він **зобов'язаний сприяти формуванню відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина**, а обстоюючи їх створювати умови *нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод*.

У разі загрози національній безпеці, Президент України може **скликати Раду національної безпеки та оборони**, що є важливим для забезпечення захисту прав громадян в екстремальних ситуаціях. **Мобілізацію** в Україні оголошує Президент України своїми указами, які після цього повинні бути затверджені Верховною Радою України протягом двох днів. Таким чином, Президент ініціює мобілізацію, а Верховна Рада затверджує це рішення, надаючи йому законної сили.

Також важливою функцією Президента є надання **громадянства і припинення з громадянства України**.

Отже, роль Глави держави в національному механізмі захисту людських прав визначається його статусом Гаранта Конституції, що зумовлює такі ключові аспекти, як забезпечення стабільності правової системи, законодавча ініціатива та право вето, кадрові повноваження тощо.

Президент України діє як політико-правова інституція, чийм завданням є створення умов, за яких усі інші елементи державного механізму працюватимуть злагоджено задля захисту особистості.

3.1.3. Кабінет Міністрів України

Фото:

<https://www.kmu.gov.ua/news/24880131>

повсякденного життя суспільства, створюючи матеріальні, організаційні та правові умови для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми правами.

У системі захисту прав людини в Україні Кабінет Міністрів України (КМУ) та центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) посідають фундаментальне місце, оскільки саме на виконавчу гілку влади покладено функцію практичної реалізації, забезпечення та безпосереднього захисту прав і свобод, проголошених Конституцією.

За статтею 116 Конституції України, Кабінет Міністрів вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Кабінет
Міністрів України
(офіційний сайт)

Місце Кабінету Міністрів у цій системі визначається його роллю **як стратегічного координатора:**

- Уряд розробляє та реалізує **державні цільові програми**, спрямовані на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту та екологічну безпеку.

- КМУ **забезпечує фінансування** вищевказаних програм через Державний бюджет, що є матеріальною основою будь-якого гарантування прав.

- КМУ здійснює нормативно-проектувальну функцію, розробляючи **законопроекти, що вдосконалюють механізми захисту прав людини**, та приймаючи власні підзаконні акти (**постанови та розпорядження**), які деталізують процедури реалізації прав громадян у різних сферах.

Кабінет Міністрів України

Особливе значення діяльність Уряду має **в умовах воєнного стану**, де він забезпечує баланс між безпекою держави та збереженням базових стандартів прав людини, опікується питаннями внутрішньо переміщених осіб та відновленням соціальної інфраструктури.

Наприклад, на виконання закону про компенсацію за пошкоджене та знищене майно, саме Кабінет Міністрів розробляє *Порядок*, у якому прописано: куди подавати заяву, які документи додати та протягом якого часу кошти надійдуть на рахунок. Без діяльності Уряду право людини залишалося б «на папері».

Закон України

Постанова КМУ

Отже, аналіз повноважень та діяльності КМУ дозволяє визначити його роль як **головного суб'єкта практичного забезпечення** прав і свобод людини. Якщо Парламент створює законодавчу базу, а Президент виступає гарантом системи, то Уряд здійснює безпосереднє управління ресурсами та процесами, необхідними для життя людини в державі.

3.1.4. Центральні органи виконавчої влади

Центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) (міністерства, служби, агентства, інспекції) є безпосередніми виконавцями державної політики в конкретних галузях. Їхня роль у системі захисту прав людини є спеціалізованою та функціональною. Наприклад:

– *Міністерство юстиції України* відіграє центральну роль у забезпеченні права на правову допомогу, правосуддя та виконання судових рішень, а також здійснює антидискримінаційну експертизу законодавства;

– *Міністерство соціальної політики* фокусується на захисті вразливих верств населення, забезпечуючи право на соціальний захист;

– *Міністерство внутрішніх справ* та підпорядковані йому органи (Нацполіція) відповідають за особисту безпеку, право на життя та недоторканність.

Таким чином, ЦОВВ трансформують загальні конституційні принципи у конкретні адміністративні послуги та правоохоронні заходи, забезпечуючи розгляд звернень громадян та оперативне реагування на порушення їхніх прав.

Взаємодія КМУ та ЦОВВ побудована на **принципах підконтрольності та підзвітності**, що дозволяє Уряду спрямовувати діяльність усієї системи на єдину мету – створення держави, де людина, її життя, здоров'я, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю.

Міністерство юстиції України

**МІНІСТЕРСТВО
ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ**

*Національна
стратегія у сфері
прав людини*

Міністерство юстиції України (Мін'юст) у системі захисту прав людини виступає головним органом, що формує та реалізує державну правову політику. Його місце у цій системі є унікальним, оскільки

воно поєднує стратегічне планування, міжнародне представництво та безпосереднє надання правових послуг громадянам. Однією з найважливіших функцій Міністерства є розробка та моніторинг виконання **Національної стратегії у сфері прав людини**, яка слугує дорожньою картою для всієї держави, адаптуючи українське законодавство до міжнародних стандартів, зокрема в умовах викликів воєнного стану та процесів євроінтеграції.

На міжнародному рівні Міністерство юстиції через Секретаріат Уповноваженого у справах Європейського суду

з прав людини (ЄСПЛ) забезпечує **представництво України в ЄСПЛ**. Ця функція включає не лише захист інтересів держави у справах за позовами громадян, а й, що важливіше, координацію виконання рішень Суду.

Мін'юст ініціює зміни до системно недосконалих законів, через які права людини порушуються найчастіше, забезпечуючи таким чином превентивний захист для всього населення.

Крім того, Міністерство є головним каналом комунікації з Комітетом міністрів Ради Європи щодо **впровадження заходів загального характеру для виправлення структурних проблем у системі правосуддя**.

legalaid.gov.ua

На рівні безпосередньої взаємодії з громадянами Міністерство юстиції керує **системою безоплатної правничої допомоги (БПД)**, що є одним із найефективніших інструментів реалізації права на доступ до правосуддя. Через мережу бюро правової допомоги держава гарантує кожному можливість отримати **первинну допомогу (консультації)**, а вразливим категоріям осіб – **вторинну допомогу (захист у суді за державні кошти)**. Це нівелює майнову нерівність і дозволяє навіть найменш захищеним верствам населення ефективно відстоювати свої права перед державними органами чи приватними особами.

Також Міністерство забезпечує інфраструктуру прав через державну реєстрацію актів цивільного стану, речових прав на нерухоме майно та громадських об'єднань, що є базовою умовою для визнання та захисту права на ім'я, сім'ю, власність та свободу асоціацій.

Окремим і надзвичайно складним аспектом діяльності Мін'юсту є **функціонування пенітенціарної системи**. Міністерство відповідає за те, щоб умови тримання в місцях позбавлення волі відповідали людській гідності, а права засуджених не порушувалися понад міру, визначену вироком суду. Разом із Державною виконавчою службою, яка забезпечує примусове виконання судових рішень, Мін'юст замикає цикл захисту права: від правової норми та судового спору до реального відновлення порушеного права.

У підсумку, роль Міністерства юстиції полягає у створенні такої правової екосистеми, де закони не просто існують на папері, а стають живим механізмом захисту свободи, безпеки та гідності кожної людини.

3.1.5 Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування

Місцеві органи виконавчої влади, представлені насамперед місцевими державними адміністраціями, займають критично важливий «прикладний» рівень у загальнодержавній системі захисту прав людини в Україні. Якщо Верховна Рада створює законодавчу рамку, а Президент виступає політичним

Житомирська ОВА

гарантом, то саме *місцева виконавча влада відповідає за те, щоб ці декларації перетворювалися на реальні послуги для конкретної людини в громаді*. Їхня роль полягає в оперативному забезпеченні права на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту та безпечно докільля безпосередньо «на місцях». Вони виступають сполучною ланкою між державним бюджетом та індивідуальними потребами громадян, реалізуючи державні програми підтримки вразливих верств населення, координуючи роботу закладів соціального спрямування та здійснюючи контроль за дотриманням законності з боку підприємств чи установ у межах своєї території. Особливе значення має їхня функція щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, де місцеві адміністрації через спеціалізовані служби фактично виконують роль опікуна від імені держави.

Під час воєнного стану місцеві державні адміністрації набувають статусу **військових адміністрацій**. Це розширює їхні повноваження щодо обмеження певних прав (наприклад, введення комендантської години або відчуження майна для потреб оборони),

але водночас покладає на них обов'язок забезпечувати виживання цивільного населення в умовах війни.

Безумовно важливою є діяльність місцевих державних адміністрацій у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів у контексті відновлення країни. Коли громадянин, який втратив житло або отримав поранення, звертається за допомогою, саме департамент соціального захисту місцевої адміністрації бере на себе процедуру верифікації його статусу, призначення компенсаційних виплат та координацію надання безоплатної психологічної реабілітації. Наприклад, якщо ветеран стикається з відмовою в отриманні належних йому ліків у місцевій лікарні, місцева державна адміністрація як орган, що контролює реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я на своїй території, має повноваження провести перевірку та відновити порушене право громадянина на медичну допомогу. Таким чином, місцева виконавча влада перетворює абстрактне конституційне право на «соціальний захист» у конкретну виплату, послугу чи юридичне рішення, забезпечуючи життєздатність усієї правозахисної системи країни.

Отже, місцеві органи виконавчої влади є фундаментальною ланкою, через яку реалізується «сервісна» роль держави. Ефективність захисту прав людини в Україні часто оцінюється громадянами саме за якістю роботи цих органів на місцях.

Органи місцевого самоврядування – система організації влади на місцевому рівні, включає право та спроможність територіальної громади самостійно, під свою відповідальність, вирішувати питання місцевого значення, є інститутом, що відображає процеси управління на місцевому рівні через участь громадян у прийнятті рішень, контроль за владою та реалізацію своїх прав і свобод на рівні громади.

Органи місцевого самоврядування займають важливе та специфічне місце в національній системі захисту прав людини, оскільки саме на локальному рівні відбувається безпосередня взаємодія публічної влади з

людиною і реалізується значна частина її повсякденних прав і свобод. Відповідно до Конституції України та Європейської хартії місцевого самоврядування, місцеве самоврядування є правом і реальною спроможністю територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, що безпосередньо впливає на забезпечення соціальних, економічних, культурних та інших прав людини.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, яку ратифікувала Україна, органи місцевого самоврядування мають широкі повноваження щодо прав населення, Європейська хартія місцевого самоврядування також передбачає **фінансову автономію місцевих органів влади**, що є однією з умов ефективного виконання їхніх завдань (Європейська Хартія місцевого самоврядування). Це означає, що місцеві громади мають отримувати адекватні ресурси для реалізації своїх повноважень, що сприяє зниженню соціальної нерівності та підвищенню якості життя громадян.

Органи місцевого самоврядування **не входять** до системи органів державної виконавчої влади. Вони мають власну компетенцію та фінансову незалежність, що дозволяє їм бути більш гнучкими у захисті потреб конкретної громади.

У процесі реалізації прав людини органи місцевого самоврядування виступають первинною ланкою їх практичного забезпечення. Саме через діяльність місцевих рад та їх виконавчих органів громадяни отримують доступ до житлово-комунальних послуг, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культурних благ, участі в управлінні місцевими справами. Рішення органів місцевого самоврядування визначають умови реалізації права на працю в комунальному секторі, права на безпечне та сприятливе для життя довкілля, права на достатній життєвий рівень, а також інших соціально-економічних і культурних прав. Таким чином, ефективність діяльності органів місцевого самоврядування безпосередньо впливає на реальність і доступність прав людини для кожного члена територіальної громади.

Охоронна функція органів місцевого самоврядування у сфері прав людини полягає у створенні на місцевому рівні правових, організаційних і матеріальних умов для **запобігання порушенням прав і свобод**. Це здійснюється шляхом:

- прийняття нормативно-правових актів у межах власної компетенції;
- розроблення та реалізації місцевих програм соціального, економічного та культурного розвитку, програм підтримки вразливих груп населення
- забезпечення належного функціонування комунальних установ і служб;
- контрольна діяльність органів місцевого самоврядування щодо дотримання прав громадян у сфері надання публічних послуг, землекористування, містобудування, благоустрою територій та охорони навколишнього природного середовища.

Безпосередній захист прав людини органами місцевого самоврядування проявляється у розгляді звернень, скарг і петицій громадян, реагуванні на факти порушення прав, наданні адміністративних послуг, а також у сприянні відновленню порушених прав у межах наданих повноважень. Значну роль у цьому процесі відіграють **місцеві комісії, служби у справах дітей, органи опіки та піклування, соціальні служби, центри надання адміністративних послуг**, які безпосередньо працюють із населенням та забезпечують реалізацію і захист прав окремих категорій осіб. У деяких територіальних громадах додатковою гарантією захисту прав людини є **інститут місцевого омбудсмана або уповноваженого з прав людини громади**, який сприяє досудовому врегулюванню конфліктів між особою та органами місцевої влади.

Особливе значення має роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні участі населення в управлінні місцевими справами як складової політичних прав людини. Через місцеві вибори, громадські слухання, загальні збори громадян, місцеві ініціативи та електронні петиції забезпечується реалізація права на участь у публічному управлінні, що є важливою демократичною гарантією захисту інших прав і свобод. Прозорість і підзвітність діяльності органів місцевого самоврядування сприяють зниженню рівня порушень прав людини та підвищенню довіри громадян до влади.

В умовах децентралізації публічної влади в Україні значення органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав людини істотно зросло. Розширення їхніх повноважень і фінансової самостійності створює додаткові можливості для більш ефективного та адресного забезпечення прав і свобод з урахуванням потреб конкретних територіальних громад. Водночас це зумовлює підвищену відповідальність органів місцевого самоврядування за дотримання конституційних стандартів прав людини та недопущення дискримінації. Отже, органи місцевого самоврядування є невід'ємним елементом національного механізму захисту прав людини, виконуючи ключову роль у їх реалізації, охороні та первинному захисті на місцевому рівні. Саме через ефективну, відкриту й орієнтовану на людину діяльність органів місцевого самоврядування забезпечується практична дієвість прав і свобод людини і громадянина в повсякденному житті.

3.2. Інститут омбудсмена в Україні

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Слово «омбудсмен» (омбудсман, ombudsman) має давньоскандинавське коріння і означає **«представник» або «довірена особа»**. Справжній сучасний омбудсмен з'явився у **1809 році у Швеції**, коли вона прийняла нову Конституцію. Парламент (Рікстаг) хотів мати власного контролера, незалежного від короля, який би розглядав скарги громадян на зловживання бюрократії.

Понад століття цей інститут вважався суто шведською особливістю. Ситуація почала змінюватися у ХХ столітті, коли посада була запроваджена у Фінляндії, Данії, Новій Зеландії, Великій Британії тощо. На сучасному етапі посада омбудсмена існує в понад 100 країнах світу.

Поступово посада еволюціонувала від класичного (адміністративного) омбудсмена до правозахисного. Зараз у світі, й в Україні зокрема, поширений інститут спеціалізованих омбудсменів із різних питань. Сьогодні наявність незалежного омбудсмена в державі є маркером демократичної держави.

Інститут омбудсмена в Україні			
Тип	Сфера відповідальності	Хто призначає	Коли запроваджено
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Усі конституційні права	Верховна Рада України	1998
Освітній омбудсмен України	Права в освіті	Кабінет міністрів України	2019
Уповноважений із захисту державної мови	Захист державної мови	Кабінет міністрів України	2019
Радник-уповноважений з питань реабілітації учасників бойових дій	Реабілітація учасників бойових дій	Президент України	2018
Радник-уповноважений з прав дитини та дитячої реабілітації	Права та реабілітація дітей	Президент України	2021
Уповноважений Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їхніх сімей	Інструменти захисту прав військових та членів їхніх сімей	Президент України	2024

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Омбудсман України Ombudsman of Ukraine

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен) посідає особливе місце в національному механізмі захисту прав людини, здійснюючи парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захистом прав кожного на території України і в межах її юрисдикції. Відповідно до статті 101 Конституції України, цей інститут є незалежним органом, що не належить до жодної з гілок влади, що дозволяє йому виступати неупередженим посередником між особою та державою. Правова основа діяльності Омбудсмена деталізована в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», який наділяє його широким колом повноважень, спрямованих на запобігання порушенням прав та їх ефективне відновлення.

01 вересня 2023 року наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від № 97.15/23 затверджено Стратегію діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на період до 2027 р.: його місія – ефективне запобігання порушенням, захист і поновлення прав кожної людини.

Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні

якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні. Уповноважений призначається строком на п'ять років.

Ключовим повноваженням Уповноваженого є розгляд звернень громадян України, іноземців та осіб без громадянства щодо порушення їхніх прав органами державної влади, місцевого самоврядування чи їхніми посадовими особами.

*Закон України
«Про
Уповноваженого
Верховної Ради
України з прав
людини»*

Омбудсмен має право:

- відкривати провадження за скаргами;
- проводити перевірки;
- вимагати від посадових осіб необхідну інформацію та документи;
- безперешкодно відвідувати будь-які органи влади, підприємства та установи;

Особливе значення має роль Уповноваженого як **Національного превентивного механізму (НПМ)**, що передбачає регулярні відвідування місць несвободи (пенітенціарних установ, психіатричних закладів тощо) для запобігання катуванням та неналежному поводженню.

Вплив Омбудсмена на законодавчий процес та правосуддя реалізується через **право звернення до Конституційного Суду України** з клопотаннями про перевірку конституційності законів та інших актів, а також через участь у судових процесах або ініціювання звернень до суду для захисту прав осіб, які через фізичний стан чи інші обставини не можуть зробити це самостійно.

Дмитро Лубінець,
*Уповноважений
ВРУ з прав людини*

У контексті євроінтеграції та виконання міжнародних зобов'язань, Уповноважений відіграє важливу роль у **моніторингу реалізації прав людини в умовах воєнного стану та адаптації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів**. Зокрема, у механізмі виконання рішень Європейського суду з прав людини Омбудсмен виступає одним із суб'єктів, якому надсилається виклад рішення для вжиття заходів загального характеру.

З огляду на проблеми застарілості трудового законодавства та понятійні колізії в регулюванні соціально-економічних прав, Уповноважений має повноваження звертати увагу суб'єктів законодавчої ініціативи на необхідність усунення прогалин у праві, що призводять до системних порушень. **Його щорічні та спеціальні доповіді** Верховній Раді України є індикатором стану дотримання прав людини в державі та є підґрунтям для проведення реформ.

Аналіз щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини дозволяє виокремити низку порушень прав людини, які потребують втручання Омбудсмена для відновлення справедливості.

Щорічні та спеціальні доповіді омбудсмана

У травні 2025 року Верховна Рада України заслухала щорічну доповідь Омбудсмана за 2024 рік щодо захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану та рекомендувала органам публічної влади вжити заходів у межах своєї компетенції щодо усунення або мінімізації порушень прав людини. Ці рекомендації визначені у Постанові ВРУ (реєстр. №13170) стосуються:

- поверненню громадян України з території російської федерації та тимчасово окупованих територій;
- захисту прав постраждалих внаслідок збройної агресії;
- забезпеченню прав дітей, військовослужбовців і військовозобов'язаних.

Обмін військовополонених

<https://ichef.bbci.co.uk/ace/ws/640/cpsprodpb/57ab/live/3f47b5c0-394b-11f0-bd73-bb24e945ee59.jpg.webp>

У доповіді наведено шокуючі факти про воєнні злочини рф. Наприклад, лише у 2024 році російські збройні формування здійснили 109 позасудових страт українських військовополонених (загалом таких випадків – 177).

За даними Моніторингової місії ООН, 95% українських військовополонених зазнали катувань у російському полоні.

До типових прикладів порушень соціально-економічних прав, що стають предметом реагування Уповноваженого, належать:

1. Порушення права на своєчасну оплату праці.

2. Незабезпечення гарантій для мобілізованих працівників.
3. Незаконне призупинення дії трудових договорів тощо.

Уповноважений реагує на ці випадки шляхом надання **роз'яснень**, направлення **актів реагування (представлень)** до керівників установ або звернення до суду в інтересах працівників. Системність цих порушень підтверджує необхідність ухвалення нового Трудового кодексу України, який би усунув ці процедурні та понятійні проблеми, перетворивши пропозиції науковців на дієві правові норми.

Онлайн
звернення до
Уповноваженого
Верховної Ради з
прав людини

Звернутися до Омбудсмена можна такими способами:

Гаряча лінія (0800-50-17-20, 044-299-74-08)

Поштою відправити звернення можна на адресу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: вул. Інститутська, 21/8, м. Київ 01008.

Електронна пошта hotline@ombudsman.gov.ua

Сьогодні в Україні діють регіональні громадські приймальні.

Можна звертатися зі скаргами, пропозиціями, заявами та інформаційними запитами. Розгляд звернень стосовно прав людини є одним з першочергових завдань Уповноваженого, проте, він може лише сприяти або разом з людиною вимагати відновлення прав.

Уповноваженому Верховної Ради України з
прав людини
Лубінцю Д.В.

П.І.Б. _____

адреса _____

контактний телефон засоби зворотного зв'язку _____

ЗАЯВА

Враховуючи компетенцію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та межі його повноважень, визначені, зокрема Законами України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" та "Про звернення громадян" звертаюся з приводу порушень конституційних прав та свобод людини і громадянина з боку органів державної влади (їх посадових осіб), у зв'язку з наступним:

Враховуючи викладене, на підставі Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", Закону України «Про звернення громадян» та Положення про Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, ПРОШУ:

Додатки: (додаються у разі необхідності)

« _____ » _____ 20 рік _____

(підпис заявника)

Освітній омбудсмен

Онлайн
звернення до
освітнього
омбудсмена

Інститут освітнього омбудсмена запроваджено *Законом України «Про освіту» 2017 р.* (ст. 73). Діяльність регулюється також підзаконними актами, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 491 «Деякі

питання освітнього омбудсмена», Положенням про освітнього омбудсмена «Порядок та умови звернення до освітнього омбудсмена».

Освітнім омбудсменом може бути особа, яка є громадянином України, проживає в Україні останні п'ять років, має вищу освіту, досвід роботи у сфері освіти або науки не менше п'яти років, вільно володіє державною мовою Призначається і звільняється Освітній Омбудсмен КМУ України строком на **5 років без права повторного призначення.**

Надія Лецик,
Освітній омбудсмен

Основними завданнями освітнього омбудсмена є:

- сприяння реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти;
- здійснення заходів щодо додержання законодавства про освіту;
- вжиття заходів для забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти;
- сприяння впровадженню інклюзивної форми навчання;
- сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання в Україні прав людини на освіту;
- співпраця та взаємодія з органами публічної влади, міжнародними організаціями, неурядовими громадськими організаціями з питань, що належать до його компетенції.

Освітній омбудсмен відповідно до покладених на нього завдань має право:

- розглядати скарги та перевіряти факти, викладені у скаргах, поданих здобувачами освіти, їх батьками, законними представниками, а також педагогічними, науково-педагогічними і науковими працівниками;

- отримувати від закладів освіти та органів управління освітою інформацію, необхідну для виконання своїх функцій, у тому числі інформацію з обмеженим доступом;

*Права в освіті.
WIKI довідковий
вебсайт
освітнього
омбудсмена*

- за результатами проведених перевірок приймати рішення щодо обґрунтованості чи необґрунтованості скарги і на його основі надавати рекомендації закладам освіти, органам управління освітою, повідомляти правоохоронні органи щодо виявлених фактів порушення законодавства;

- безперешкодно в установленому законом порядку відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти всіх рівнів незалежно від форми власності, а також брати участь в установленому порядку у засіданнях державних органів з питань, що належать до його компетенції;

- звертатися до органів державної влади, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти;

- надавати консультації здобувачам освіти, їх батькам, законним представникам, а також педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам;

- представляти інтереси особи у суді.

Освітній омбудсмен бере участь з правом дорадчого голосу в засіданнях Кабінету Міністрів України під час розгляду питань, що належать до його компетенції.

Освітній омбудсмен може мати радників і консультантів на громадських засадах. Забезпечення діяльності освітнього омбудсмена покладається на службу освітнього омбудсмена.

«Порядок та умови звернення до освітнього омбудсмена» затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491

*Онлайн
звернення до
освітнього
омбудсмена*

Звернутися до Освітнього омбудсмена можна, подавши скаргу в електронній формі:

- на електронну адресу ez@eo.gov.ua
- через онлайн форму на вебсайті

Заявниками можуть бути:

- здобувачі освіти;
- батьки, законні представники здобувачів освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники.

Скарга подається протягом **1 року** після виявлення порушення прав

Електронний бланк звернення (скарги) до Освітнього омбудсмена

(Надішліть заповнений бланк на вищезазначену поштову або електронну адресу)

Прізвище, ім'я, по батькові* _____

У разі подання колективного звернення, вкажіть, будь ласка, окремими рядками імена, прізвища, по батькові всіх заявників кінці скарги

E-mail* _____

До якої категорії учасників освітнього процесу Ви себе відносите? *

Здобувачів освіти Батьків (законних представників) здобувачів освіти

Педагогічних, науково-педагогічних чи наукових працівників

Поштовий індекс * _____ **Адреса *** _____

вкажіть домашню поштову адресу: вулиця та номер будинку, населений пункт, район або ОТГ, область

Номер Вашого мобільного телефону (телефонів) _____

Заклад освіти * _____

Вкажіть, будь ласка, точну назву закладу освіти. Бажано (але не обов'язково): прізвище, ім'я та по батькові керівника, контактний телефон та посилання на сайт (сторінку у соцмережах) закладу освіти - це суттєво прискорить розгляд Вашого звернення

Звернення або скарга

Особливу увагу зверніть на відповіді щодо того, які саме права Ви вважаєте порушеними - і що саме Ви вимагаєте, просите або пропонуєте для відновлення порушених прав

Чиї саме права Ви вважаєте порушеними? *

Здобувачів освіти Батьків (законних представників) здобувачів освіти

Педагогічних, науково-педагогічних чи наукових працівників

Які, на Вашу думку, права учасників освітнього процесу порушені? *

Відповідаючи на це запитання, потрібно якомога точніше вказати: які саме права учасників освітнього процесу порушені

Уповноважений із захисту державної мови

Закон України
«Про
забезпечення
функціонування
української мови
як державної»

Олена Івановська,
Уповноважений із захисту
державної мови

Посаду Уповноваженого із захисту державної мови запроваджено на підставі Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Уповноваженим може бути громадянин України віком не молодше 35 років, який має вищу освіту, володіє державною мовою та англійською мовою, має досвід правозахисної діяльності або досвід діяльності із захисту державної мови та здатний за своїми діловими і моральними якостями, освітнім і професійним рівнями виконувати відповідні посадові обов'язки. Призначає Уповноваженого на посаду і звільняє Кабінет Міністрів строком на 5 років.

Уповноважений має Секретаріат, 6 представників Уповноваженого із захисту державної мови в областях.

До функцій Уповноваженого належать:

- Захист права на отримання інформації та послуг;
- Розгляд скарг громадян на порушення мовного закону;
- Сприяння усуненню перешкод та обмежень у користуванні державною мовою;
- Моніторинг виконання мовного закону;
- Просвітницька та консультативна роль;
- Підготовка щорічної доповіді про стан

функціонування державної мови для Кабінету Міністрів та Парламенту тощо.

Уповноважений із захисту державної мови **не втручається** у сферу приватного спілкування та релігійних обрядів. Закон регулює мову виключно у публічних сферах: державне управління, освіта, медицина, сервіс, реклама.

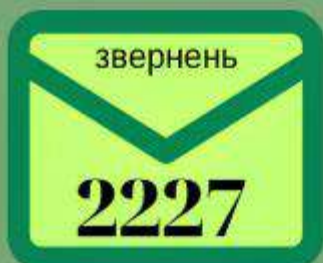
Онлайн звернення
до мовного
омбудсмена

Надіслати письмову скаргу Уповноваженому можна:

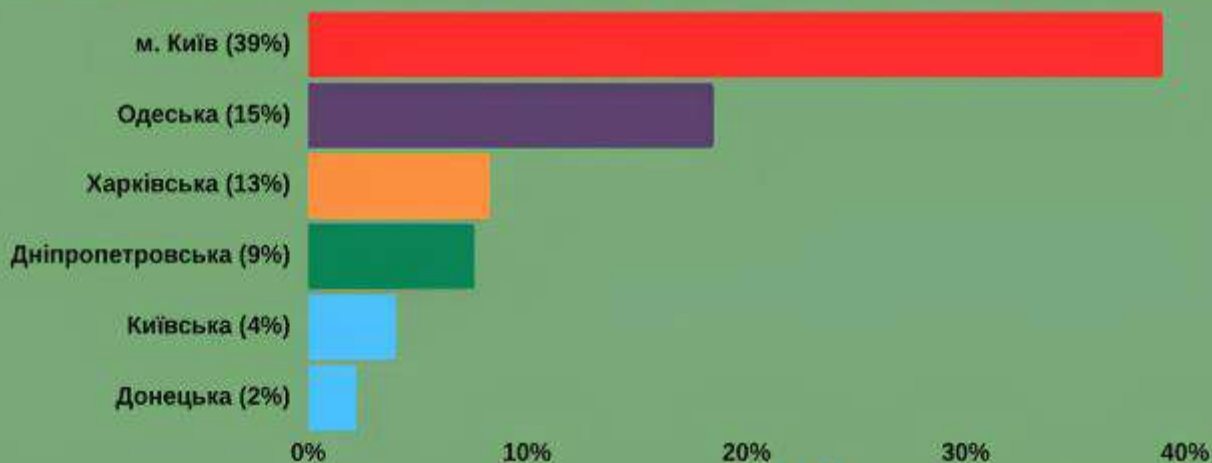
Поштою за адресою: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик 34, Уповноваженому із захисту державної мови

За допомогою електронної форми, поданої на сайті.

СТАТИСТИКА ЗВЕРНЕНЬ ЗА III КВАРТАЛИ 2025 РОКУ

Найбільше звернень надійшло щодо порушень у таких регіонах:

З інших областей – менше, ніж по 2% звернень.

УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ЗАХИСТУ
ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Спеціалізовані уповноважені президента України

У структурі Офісу Президента функціонують **інститути радників-уповноважених**, які курують питання прав дитини, реабілітації ветеранів, захисту прав осіб з інвалідністю та інших вразливих груп, що забезпечує пряму комунікацію між суспільством та вищим керівництвом держави.

https://static.ukrinform.com/photos/2022_04/thumbnail_files/630_360_1649354087-348.jpg

Створення інституції **Уповноваженого Президента України з прав дитини** відповідає Конвенції ООН про права дитини та рекомендаціям Комітету ООН про права дитини: Комітет настійно рекомендував Україні вжити усіх необхідних заходів для створення посади Уповноваженого з прав дітей. Комісар Ради Європи з прав людини Томас Хаммарберг під час візиту в

Україну у вересні 2011 року визначив запровадження Президентом України посади Уповноваженого Президента з прав дитини важливим кроком у сфері захисту прав дитини в Україні.

До функцій Уповноваженого Президента України з прав дитини належать:

- координація захисту прав дітей;
- дитяча реабілітація;
- розробка національних стратегій;
- співпраця з міжнародними партнерами.

Уповноважений відповідно до покладених на нього завдань має право:

- брати в опрацюванні проєктів законів та актів Президента України з питань захисту прав дитини;
- відвідувати спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей тощо;
- звертатися до державних органів, одержувати в установленому порядку від державних підприємств, установ, організацій необхідну інформацію, документи і матеріали;
- вивчати стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини.

Радник-уповноважений з питань реабілітації учасників бойових дій здійснює:

- контроль за процесами реабілітації у регіонах;
- активізацію державних та міжнародних програм протезування;

–розвиток спортивної реабілітації для ветеранів (фестиваль Iron Eggs тощо).

–захист прав та соціальну підтримка ветеранів.

В 2025 створено Координаційну раду з питань реабілітації та підтримки військовослужбовців, інших осіб, які беруть участь в обороні України

<https://sud.ua/uploads/news/2026/01/02/ac2f7327374d7f8d185aa58d01abcab5dc89ff36.png>

17 вересня 2025 року Верховною Радою України було прийнято Закон

України «Про Військового омбудсмана».

Це спеціалізований незалежний посадовець, який захищає права військовослужбовців, резервістів, ветеранів та членів їхніх сімей, розглядає скарги на порушення з боку командування, проводить перевірки умов служби та забезпечує демократичний контроль у секторі оборони.

Закон України
«Про Військового
омбудсмана»

На посаду Військового омбудсмана може бути призначений громадянин України віком від 30 років, який має вищу освіту за ступенем не нижче спеціаліста (магістра), володіє державною мовою, протягом останніх п'яти років

перед призначенням проживає в Україні. Військовий омбудсман призначається на посаду Президентом України строком на 5 років.

Основні функції та повноваження військового омбудсмана:

- прийом та опрацювання звернень від військових та їхніх родин;
- нагляд за дотриманням прав людини в Збройних Силах;
- проведення розслідувань у випадках порушення прав;
- підготовка щорічних звітів про стан дотримання прав військових;
- підготовка рекомендацій щодо усунення зловживань та покращення умов служби.

Звернутися до Військового омбудсмана можна через офіційну електронну пошту skarha@milomb.gov.ua.

У зверненні слід описати суть проблеми, додати докази (фото/документи) та вказати свої контакти.

Таким чином, повноваження інституту Омбудсмена охоплюють широкий спектр інструментів – від індивідуальної правової допомоги до стратегічного впливу на державну політику, що робить цей інститут ключовою ланкою у зміцненні законності та забезпеченні реальної захищеності прав людини в Україні.

Self-Check: Публічна влада в механізмі захисту прав людини

Прочитали підрозділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- **Я знаю, у чому полягає роль парламентського контролю за дотриманням прав людини**
- **Я можу пояснити, чому Президента називають Гарантом прав і свобод людини?**
- **Я розумію, звідки походить назва посади омбудсмана і чому вона виникла як противага виконавчій владі?**
- **Я можу назвати 3 конкретні послуги Міністерства юстиції, які безпосередньо допомагають громадянину реалізувати його права.**
- **Я розрізняю місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, можу назвати їхні функції у справі захисту людських прав.**

 Star Challenge для найамбітніших

Я можу описати алгоритм звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини та розповісти, у яких випадках він має право втрутитися в ситуацію?

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції:

публічна влада, механізм захисту прав людини, парламент, органи виконавчої влади, уряд, місцева державна адміністрація, органи місцевого самоврядування, омбудсмен.

Завдання 2. Поясніть:

- Чому Омбудсмен не належить до жодної гілки влади?
- Чому органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні прав людини?

Завдання 3. Проаналізуйте ситуацію:

1) Громадянину відмовили у виплаті соціальної допомоги без пояснення причин.

Запитання:

- Який орган порушив право?
- До яких органів може звернутися громадянин для захисту свого права?
- Які повноваження має кожен із цих органів?

2) Громадянин виграв суд проти підприємства про виплату заборгованості по зарплаті, але підприємство ігнорує рішення суду вже пів року.

Запитання:

- До якої структури у складі Міністерства юстиції має звернутися громадянин?
- Які повноваження має цей орган для захисту порушеного права на працю та заробітну плату?

3) Громадянин у кав'ярні попросив меню українською мовою, на що офіціант відповів, що такого меню немає і він його не розуміє.

Запитання:

- Чи є це порушенням права на отримання послуг державною мовою?
- Яким має бути алгоритм дій громадянина?

4) Громадянка, яка евакуювалася з окупованої території, звернулася до районної адміністрації з проханням влаштувати дитину до школи без наявності оригіналів документів, які залишилися в зоні бойових дій. Чиновник відмовив, посилаючись на інструкцію.

Запитання:

- Яке право людини було порушено?
- Які дії має вчинити керівництво місцевої адміністрації, щоб забезпечити позитивний обов'язок держави щодо захисту прав дитини в цій ситуації?

5) Мешканці будинку дізналися, що у їхньому дворі без жодних обговорень планують збудувати приватний паркінг, знищивши дитячий майданчик.

Запитання:

- До якого органу мають звернутися мешканці?
- Які інструменти місцевої демократії їм варто використати для захисту свого права на безпечне та комфортне довкілля?

Завдання 4. Порівняльне завдання:

Порівняйте роль Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України у механізмі захисту прав людини.

Завдання 5. Складіть схему:

«Система органів публічної влади у механізмі захисту прав людини в Україні».

Завдання 6. Оберіть орган, до якого слід звернутися в наступних ситуаціях:

Ситуація А: Ви вважаєте, що новий закон суперечить Конституції та обмежує ваші права.

Ситуація Б: Поліція незаконно затримала вашу особу і не повідомляє адвоката.

Ситуація В: Міська рада відмовляється надати вам земельну ділянку, на яку ви маєте право за законом.

Ситуація Г: Ви хочете змінити прізвище або отримати апостиль на диплом.

Завдання 7. Критичний аналіз

– Сформулюйте 3 аргументи, чому незалежність судової системи та адвокатури є необхідною умовою для того, щоб виконавча влада не порушувала права людини.

– Поясніть, як змінюються повноваження місцевих адміністрацій в умовах воєнного стану (трансформація в ВА).

Завдання 8. Юридична задача

Громадянин звернувся до органу місцевого самоврядування із заявою про надання житлової допомоги, але отримав відмову, яка, на його думку, є незаконною.

Завдання:

1. Визначте, які права громадянина можуть бути порушені.
2. Визначте порядок захисту прав громадянина.
3. Вкажіть органи, до яких він може звернутися.
4. Обґрунтуйте відповідь із посиланням на повноваження відповідних органів.

Завдання 9. Дискусійна панель «Права людини в період воєнного стану»

1. Омбудсмен не має права видавати накази, обов'язкові для виконання чиновниками, а лише «представлення» та «рекомендації».

Поясніть, чи вважається за таких умов цей інститут ефективним? У чому полягає сила його «публічного авторитету»?

2. Чи можна вважати органи місцевого самоврядування ключовим елементом механізму захисту прав людини? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 10. *Напишіть есе (1–2 сторінки)*

«Роль публічної влади у забезпеченні реальності прав людини в Україні»

Завдання 11. *Підготуйте доповідь на тему*

«Взаємодія органів публічної влади у механізмі захисту прав людини в Україні»

3.3. Судові, правоохоронні органи та правозахисні інститути в механізмі захисту людських прав

3.3.1. Міністерство внутрішніх справ України (МВС)

**Міністерство
внутрішніх справ
України**

Роль Міністерства внутрішніх справ (МВС) у захисті прав людини є специфічною, оскільки цей орган володіє «монополією на законне насильство». Для юриста важливо

розуміти: МВС захищає права не лише через боротьбу зі злочинністю, а й через суворе дотримання процесуальних гарантій під час роботи з громадянами.

У механізмі захисту прав людини МВС здійснює:

1. *Захист права на життя та особисту недоторканність.* Це першочергова функція МВС, яка реалізується через Національну поліцію. Головними завданнями є **запобігання** злочинам, які загрожують життю, здоров'ю чи майну громадян, та **припинення** правопорушень: оперативне втручання у ситуації, де порушуються права особи (наприклад, домашнє насильство).

Custody Records

2. *Забезпечення прав затриманих осіб.* МВС відповідає за те, щоб права людини не порушувалися в момент її найбільшої вразливості – під час затримання. Система Custody Records (система електронної фіксації всіх дій із затриманою особою з моменту потрапляння до відділку) має на меті гарантувати безпечне перебування затриманих осіб під контролем поліції. Це запобігає катуванням та неналежному поведженню. Працівники поліції зобов'язані негайно повідомити Центр безоплатної правничої допомоги про затримання особи.

*ДМС
(офіційний сайт)*

3. *Забезпечення свободи мирних зібрань (ст. 39 Конституції).* Роль МВС полягає не в «контролі» мітингів, а в забезпеченні безпеки їх учасників. Поліція зобов'язана захищати протестувальників від нападів радикально налаштованих осіб та гарантувати можливість вільного висловлювання поглядів.

4. *Реалізація права на свободу пересування та реєстрацію.* Через Державну міграційну службу (ДМС), яка координується МВС, реалізуються важливі адміністративні права:

- Видача паспортів (ID-карток) та закордонних паспортів.
- Реєстрація місця проживання.

– Надання статусу біженця або додаткового захисту особам, які шукають притулку в Україні.

5. *Захист прав людини у цифровому просторі.*

6. *Функції у сфері безпеки дорожнього руху тощо.*

Отже, МВС виступає свого роду «силовим та адміністративним гарантом» публічної безпеки й правопорядку. Специфіка МВС полягає у тому, що воно безпосередньо взаємодіє з громадянами в ситуаціях найвищого ризику, де права людини можуть бути або захищені, або грубо порушені.

3.3.2. Національна поліція

*Національна
поліція України
(офіційний сайт)*

*Закон України
«Про національну
поліцію»*

Національна поліція України є важливим суб'єктом системи захисту прав людини, оскільки саме вона наділена повноваженнями щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності та охорони прав і свобод фізичних осіб. Специфіка її діяльності полягає у **поєднанні сервісної функції із застосуванням заходів державного примусу**, що обумовлює необхідність суворого дотримання принципів законності, пропорційності та поваги до прав людини.

Правову основу діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод людини становить сукупність норм національного та міжнародного права. Основоположним актом, який здійснює правове регулювання функціонування цього правоохоронного органу є Закон України «Про національну поліцію».

Основні напрями реалізації правозахисної функції Національної поліції України:

- Запобігання та протидія злочинності.
- Захист прав людини і громадянина, зокрема, соціально вразливих категорій населення.
- Реагування на звернення громадян.
- Забезпечення громадського порядку.
- Гарантування процесуальних прав особи тощо.

Захист прав людини у цифровому просторі здійснює Кіберполіція, яка захищає громадян від:

Кіберполіція
(офіційний сайт)

- Втручання у приватне життя (злам аккаунтів, викрадення персональних даних).
- Інтернет-шахрайства, яке порушує право власності.
- Розповсюдження контенту, що принижує гідність (наприклад, дитячої порнографії).

Патрульна
поліція
(офіційний сайт)

Багатофункціональною службою, яка першою прибуває на місце будь-якої події, є **Патрульна поліція України**, до основних завдань якої належать:

- Забезпечення публічної безпеки та порядку.
- Безпека дорожнього руху (БДР).
- Протидія адміністративним та кримінальним правопорушенням.
- Надання невідкладної допомоги.
- Діалог та взаємодія з громадою: **деескалація конфліктів** – переговори з учасниками мітингів або побутових конфліктів без застосування сили; **просвітницька робота**.

Реалізація правозахисної функції поліції потребує не лише належного нормативного регулювання, але й високого рівня правової культури поліцейських, ефективного контролю та орієнтації на людину як найвищу соціальну цінність.

Діяльність поліції базується **на принципі пропорційності**: застосування сили чи спецзасобів можливе лише тоді, коли інші заходи не дали результату, і шкода від застосування сили не повинна перевищувати загрозу.

Таким чином, Національна поліція України здійснює правоохоронну та превентивну діяльність. Вона реалізує обов'язок держави захищати базові права людини – на життя, особисту недоторканність, приватність тощо. Важливими сторонами є забезпечення демократичних свобод, дотримання процесуальних стандартів та адаптація до нових викликів

3.3.3. Національна гвардія України

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Її діяльність спрямована на **забезпечення національної безпеки, охорону громадського порядку та захист конституційного ладу**, що безпосередньо пов'язано з реалізацією і захистом прав і свобод людини.

Національна
гвардія України
(офіційний сайт)

Одним із ключових напрямів діяльності Національної гвардії України є забезпечення права на життя та безпеку особи.

Національна гвардія України:

- бере участь в охороні стратегічних об'єктів. Охорона критичної інфраструктури, атомних електростанцій, державних об'єктів та спеціальних вантажів. Це реалізація права громадян на **безпечне довкілля** та захист від техногенних катастроф, що могли б стати наслідком диверсій на таких об'єктах, та інших прав;
- протидіє терористичним загрозам;
- здійснює захист прав людини в умовах воєнного стану та збройного конфлікту. Це полягає не лише у відсічі ворогу, а й в гуманітарній функції: допомога в евакуації цивільного населення з районів бойових дій, охорона гуманітарних вантажів.
- здійснює підтримання громадського порядку, захист **права на мирні зібрання** (ст. 39 Конституції). Роль НГУ полягає у забезпеченні безпеки учасників масових заходів. Гвардійці створюють умови, за яких громадяни можуть вільно висловлювати свої погляди, захищаючи їх від можливих провокацій або насильницьких дій третіх осіб.

НГУ залучається лише тоді, коли ресурсів поліції недостатньо для гарантування безпеки.

Отже, діяльність НГУ має безпосередній правозахисний характер, оскільки спрямована на захист цивільного населення від загроз, які можуть призвести до порушення базових прав людини.

3.3.4. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)

У системі захисту прав людини Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) посідає унікальне місце, оскільки її діяльність безпосередньо спрямована на забезпечення фундаментального, базового права – права на життя, а також права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. На відміну від багатьох інших органів виконавчої влади, які захищають права переважно через юридичні процедури чи адміністративні послуги, ДСНС **реалізує захисну функцію через**

практичні, оперативно-рятувальні заходи у фізичній площині. Будучи центральним органом виконавчої влади, що спрямовується і координується Кабінетом Міністрів через Міністра внутрішніх справ, Служба виступає головним інструментом держави у сфері цивільного захисту, що охоплює запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та реагування на них.

Особливого значення роль ДСНС набула в умовах правового режиму воєнного стану, де вона фактично стала передовою лінією гуманітарного захисту. У цей період Служба забезпечує захист права на життя в екстремальних умовах:

ДСНС
(офіційний сайт)

- проведення пошуково-рятувальних робіт на місцях обстрілів;
- демінування територій (забезпечення права на безпечне пересування та користування землею);
- евакуацію цивільного населення з зон бойових дій та надання екстреної допомоги потерпілим.

Гуманітарне розмінування, яке проводить ДСНС, є тривалим процесом відновлення безпечного середовища, без якого неможлива реалізація жодного іншого права людини на деокупованих територіях. Таким чином,

ДСНС є не просто технічною службою, а критичним елементом правозахисної системи держави, який створює умови для самого існування людини та безпечного функціонування суспільства.

<https://kv.dsns.gov.ua/upload/1/8/9/4/1/2/0/4/7iir9itxzvntropmypcvehhwt7ah3betgp0umjpg.webp>

3.3.5. Державне бюро розслідувань (ДБР)

Відповідно до Закону України «Про державне бюро розслідувань» ДБР – це правоохоронний орган в Україні, який здійснює досудове розслідування злочинів, вчинених посадовцями високого рангу, суддями, працівниками правоохоронних органів, а також військовими злочинами та іншими кримінальними

*Закон України
«Про державне
бюро
розслідувань»*

правопорушеннями, що становлять суспільну небезпеку. ДБР захищає людину від зловживань з боку самої держави – її високопосадовців, міністрів, народних депутатів, членів ЦВК, суддів та правоохоронців.

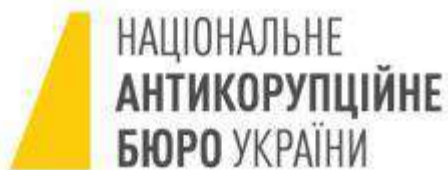
Функції ДБР – не лише кримінальне переслідування, а передусім створення **системи стримувань і противаг**, яка не дозволяє державному апарату порушувати права громадян. Бюро забезпечує інституційну незалежність розслідувань, де немає конфлікту інтересів (наприклад, коли поліція не може ефективно розслідувати дії власних працівників). Це гарантує принцип **рівності всіх перед законом** (ст. 24 Конституції): ніхто не може сховатися за посадою від відповідальності за порушення прав людини.

ДБР не розслідує злочини звичайних громадян. Суб'єктами злочинів у справах ДБР є:

1. Президент, повноваження якого припинені.
2. Народні депутати.
3. Члени Кабінету Міністрів.
4. Судді та правоохоронці.
5. Особи, які вчинили військові кримінальні правопорушення, крім передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України..

3.3.6. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)

<https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/05/nabu-1.jpeg>

Закон України
«Про
Національне
антикорупційне
бюро України»

НАБУ
(офіційний сайт)

Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» визначено, що НАБУ є центральним органом виконавчої влади, який займається виявленням, припиненням, розслідуванням та попередженням корупційних та інших кримінальних правопорушень, скоєних високопосадовцями, а також запобігає вчиненню нових злочинів.

1. **Виявлення та розслідування корупції.** НАБУ розслідує справи, пов'язані з корупцією та іншими злочинами, вчиненими вищими посадовими особами, які становлять загрозу національній безпеці.

2. **Оперативно-розшукова діяльність.** Бюро проводить оперативно-розшукові заходи, збирає інформацію, проводить негласні слідчі дії та витребує документи для розкриття злочинів.

3. **Взаємодія з іншими органами.** Бюро співпрацює з іншими правоохоронними органами, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП), а також з міжнародними партнерами для боротьби з корупцією.

4. **Запобігання корупції.** Окрім розслідування вже вчинених злочинів, НАБУ працює над профілактикою злочинності, запобіганням корупційним правопорушенням, що плануються.

5. **Забезпечення захисту.** НАБУ може забезпечувати захист для осіб, які надають інформацію або допомагають у розслідуванні.

Роль НАБУ у системі захисту прав людини полягає у створенні прозорого та справедливого середовища, в якому держава здатна виконувати свої зобов'язання перед громадянами, а права людини перестають залежати від хабарництва чи політичних зв'язків.

3.3.7. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)

Закон України «Про прокуратуру» визначає САП як юридичну особу публічного права, яка має відокремлене майно, що є державною власністю, рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Згідно із Законом України «Про прокуратуру», Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) виконує роль ключової ланки в антикорупційній вертикалі, забезпечуючи процесуальний супровід справ щодо топкорупції. Її функції чітко розмежовані за етапами правосуддя: від контролю за слідством до представництва інтересів держави в судах.

Першою стратегічною функцією є нагляд за додержанням законів під час оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, яке здійснює Національне антикорупційне бюро України (НАБУ). У цьому контексті прокурори САП виступають процесуальними керівниками: вони погоджують підозри, санкціонують певні слідчі дії та стежать за тим, щоб докази збиралися без порушень закону. Це критично важливо для захисту прав людини, адже забезпечує законність втручання держави у приватну сферу (наприклад, під час обшуків чи прослуховування) та гарантує, що обвинувачення не буде ґрунтуватися на недопустимих доказах.

Друга функція полягає у підтриманні державного обвинувачення в суді. Після завершення розслідування саме прокурори САП представляють сторону обвинувачення у **Вищому антикорупційному суді (ВАКС)**. Вони відповідають за доведення вини підсудних, обґрунтування обсягу доказів та вимогу справедливого покарання. Ця функція забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання для високопосадовців, що є необхідною умовою для подолання системної корупції в країні.

Третя функція охоплює представництво інтересів громадянина або держави в суді у справах, що пов'язані з корупційними правопорушеннями. Особливим аспектом цієї діяльності є представництво інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (цивільна конфіскація). Цей інструмент дозволяє вилучати майно, походження якого чиновник не може пояснити, навіть якщо його вина у конкретному кримінальному злочині ще не доведена в кримінальному порядку. Таким чином, САП виконує правовідновлювальну роль, повертаючи громаді ресурси, здобуті незаконним шляхом, і захищаючи економічну основу прав людини в Україні.

Інші органи, агентства і служби, які виконують завдання із захисту прав людини:

- Бюро економічної безпеки України (БЕБ);
- Служба Безпеки України (СБУ);
- Нотаріат;
- Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів;
- Державна служба України з питань праці тощо.

Кожен орган виконавчої влади, правоохоронної системи відіграє свою визначальну роль у захисту прав людини.

3.3.8. Прокуратура

Прокуратура України займає важливе місце в системі правосуддя, перебуваючи згідно з Конституцією **поза межами виконавчої чи законодавчої гілок влади**. Її роль у захисті прав людини є специфічною та інструментальною: вона не надає соціальних послуг, як органи виконавчої влади, а виступає «процесуальним фільтром» та правовим захисником у найбільш гострих конфліктах між державою та особою, насамперед у сфері кримінальної юстиції.

Основним завданням прокуратури є утвердження верховенства права та захист людини, її життя, честі та гідності як найвищої соціальної цінності від неправомірних посягань. Це завдання реалізується через систему чітко визначених функцій, які за останні роки пройшли шлях від карального «нагляду» до європейської моделі правозахисного органу.

Прокуратура в Україні більше **не має функції «загального нагляду»**. Це означає, що прокурор не може прийти з перевіркою до приватного підприємця чи звичайної організації за власною ініціативою

Офіс Генерального
прокурора
(офіційний сайт)

Першою і найбільш об'ємною за змістом є *функція організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням*. Саме тут прокурор виступає гарантом прав підозрюваного, потерпілого та свідків, контролюючи законність дій поліції чи СБУ. Він стежить, щоб докази не здобувалися під тиском, щоб затримання було законним, а право на захист – реальним. У контексті російсько-української війни особливого значення набула спеціалізація прокурорів у справах про воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки, де важливо забезпечити невідворотність покарання при суворому дотриманні стандартів справедливого суду.

Другою ключовою функцією є *підтримання державного обвинувачення в суді*. Тут прокурор захищає права потерпілих та інтереси суспільства, доводячи вину особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Це фундаментально для захисту права людини на безпеку та справедливу відплату за скоєний злочин.

Крім того, прокуратура продовжує виконувати надважливу правозахисну функцію – *нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах*. Це стосується захисту прав осіб у

«місцях несвободи» (арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії, СІЗО). Прокурор має право у будь-який час перевіряти умови тримання затриманих, опитувати їх та негайно звільняти осіб, які перебувають під вартою незаконно, що є потужним механізмом запобігання катуванням та жорсткому поводженню.

Нарешті, прокуратура здійснює *представництво інтересів держави в суді у виключних випадках*. Хоча функція захисту інтересів окремих громадян у суді (крім неповнолітніх та недієздатних у певних ситуаціях) була суттєво обмежена реформами на користь адвокатури, прокурор залишається захисником прав громадянина опосередковано – через захист екології, бюджетних коштів чи державної власності, що формують суспільне благо. Таким чином, прокуратура забезпечує те, щоб правосуддя було не лише законним, а й ефективним інструментом відновлення порушених прав.

Онлайн звернення до Генерального прокурора

Звернутися до Генерального прокурора можна:

- під час особистого прийому
- зателефонувавши на «гарячу лінію» за номером (044)-200-76-24
- надіславши електронне звернення
- поштою на адресу на адресу *Офісу Генерального прокурора: вул. Різницька, 13/15, місто Київ, 01011.*

У зверненні необхідно вказати своє прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання та контактний телефон, а також суть порушеного питання, скарги, заяви, пропозиції чи вимоги.

Анонімне звернення розгляду не підлягає.

3.3.9. Судова система захисту людських прав і свобод в Україні

Основною ефективною формою захисту прав і свобод є **судовий захист**. Потреба у судовому захисті закономірно впливає з ускладнення характеру структури економічних відносин, зростанні конфліктності і соціальних протиріч у суспільному житті.

У системі правозахисних інститутів України судова влада посідає **центральне місце**, виступаючи єдиним органом, уповноваженим здійснювати правосуддя та приймати остаточні рішення щодо відновлення порушених прав. Відповідно до статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Право на судовий захист є абсолютним і не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану, що підкреслює особливу роль суду як «останнього бастиону» правопорядку.

Станом на 2026 рік судова система України функціонує на засадах **триланкової структури** (місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд як найвища касаційна інстанція), де ключовим принципом є спеціалізація, зокрема виділення адміністративної юстиції як основного інструменту захисту особи від свавілля держави.

Адміністративне судочинство в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні прав людини, оскільки саме в адміністративних судах діє принцип презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень: обов'язок доказування законності

свого рішення покладається на державний орган, а не на громадянина. Це створює необхідний баланс сил у спорі між «маленькою людиною» та державним апаратом.

Прикладом ефективною судової практики у сфері захисту прав людини є рішення Верховного Суду щодо забезпечення прав громадян на соціальний захист в умовах обмеженого бюджетного фінансування.

Зокрема, у низці зразкових справ Суд сформував правову позицію, згідно з якою держава *не може посылатися на відсутність коштів як на причину невиклати встановлених законом соціальних допомог чи пенсій*, оскільки це порушує право на мирне володіння майном (в розумінні Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини).

Іншим значущим прикладом є **практика захисту прав постраждалих від збройної агресії**: українські суди виробили стійкий підхід щодо подолання судового імунітету держави-агресора, що дозволило громадянам отримувати судові рішення про стягнення збитків за знищене майно та моральну шкоду безпосередньо в національних інстанціях.

Цифровізація правосуддя через систему «Електронний суд» значно розширила доступ до правосуддя, зробивши процедуру подання позовів та участі у засіданнях доступною навіть для осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за кордоном.

«Право на судовий захист в умовах воєнного стану»: лекція судді Конституційного Суду України Галини Юровської (відео)

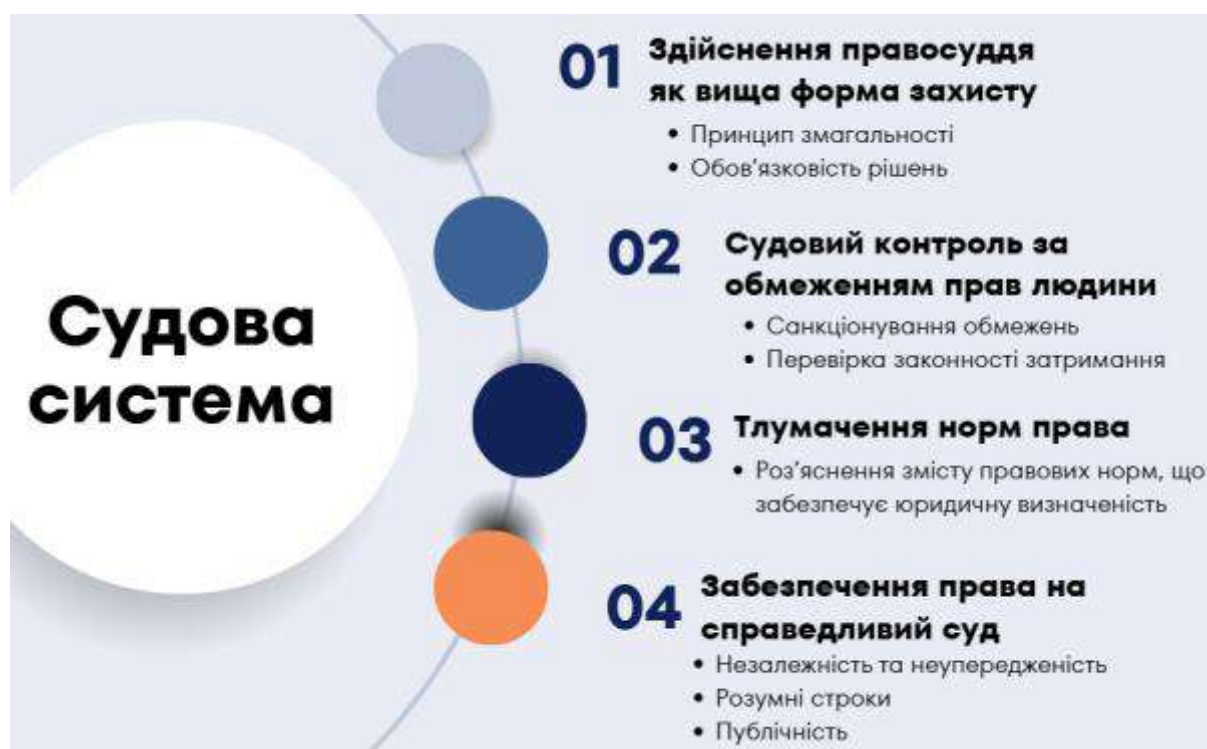
Вебінар «Забезпечення процесуального права на справедливий судовий розгляд», Українська Гельсінська спілка з прав людини (відео)

Аналіз судової практики свідчить про подальшу трансформацію вітчизняного правосуддя у бік поглибленого захисту прав вразливих категорій населення та утвердження стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ключовим вектором діяльності Верховного Суду (ВС) стало розв'язання спорів, що виникають внаслідок збройної агресії, а також захист соціальних прав у контексті обмежених ресурсів держави.

Зокрема, знаковою для правової системи стала постанова *Касаційного адміністративного суду у складі ВС від 24 березня 2025 року у справі № 120/4864/24*, яка **уточнила критерії надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (ВПО)**. Суд дійшов висновку, що формальна наявність у власності житлового приміщення не є безумовною підставою для припинення виплат, якщо його площа є недостатньою для нормального проживання (менше за встановлений норматив 13,65 кв. м), що підтверджує людиноцентричний підхід суду до забезпечення права на гідний рівень життя.

У травні 2025 року Верховний Суд сформулював важливу правову позицію, згідно з якою *держава Україна не несе субсидіарної відповідальності за шкоду, завдану збройною агресією РФ, за умови, що державою вже*

створено та впроваджено функціональний механізм компенсації (наприклад, програму «ЄВідновлення»). Це рішення має фундаментальне значення для стабільності бюджетної системи, водночас акцентуючи на тому, що обов'язок повного відшкодування (*restitutio in integrum*) покладається виключно на державу-агресора. В цьому ж контексті суди продовжують практику ігнорування судового імунітету РФ, що підтверджується численними рішеннями про стягнення моральної та матеріальної шкоди на користь фізичних осіб (зокрема, рішення у справі № 341/872/25 від липня 2025 року).

Важливим аспектом правозахисної діяльності ВС є імплементація рішень ЄСПЛ, ухвалених щодо України у 2025 році. Справа *Tomenko v. Ukraine* (липень 2025 р.) актуалізувала питання захисту політичних прав, де було констатовано порушення права на вільні вибори через дострокове припинення повноважень народного депутата внаслідок виходу з фракції. Також значущою є справа *Korniyets and Others v. Ukraine*, у якій було виявлено недоліки національного законодавства щодо процедури проведення «невідкладних обшуків» без ухвали суду. Реагуючи на ці виклики, Верховна Рада у квітні 2025 року прийняла зміни до процесуальних кодексів, які дозволяють поновлювати строки перегляду справ навіть після закінчення 10-річного терміну, якщо ЄСПЛ виявив системне порушення прав людини.

Таким чином, судова практика 2025 року демонструє перехід від суто формального застосування норм права до оцінки реального впливу державних рішень на долю людини. Верховний Суд дедалі частіше використовує концепцію «справедливого балансу», захищаючи процесуальні права учасників, право на соціальну підтримку та право на справедливую компенсацію, що робить судову гілку влади найбільш дієвим інструментом

захисту фундаментальних свобод в умовах сучасної правової реальності України.

3.3.10. Роль Конституційного Суду України в процесі реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина

Конституційний
Суд України
(офіційний сайт)

«Діяльність та
повноваження
Конституційного
Суду України»,
Конституційний
Суд України (відео)

Закон України
«Про
Конституційний
Суд України»

Найбільш ефективною гарантією забезпечення прав і свобод людини є судовий захист. Згідно з Конституцією, судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України контролює дотримання норм Конституції України.

Конституційний Суд України посідає особливе місце в національному механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, **виступаючи єдиним органом конституційної юрисдикції**, покликаним гарантувати верховенство Конституції України, її пряму дію та обов'язковість для всіх суб'єктів права. Його діяльність має фундаментальне значення для процесів реалізації, охорони й захисту прав і свобод, оскільки саме через конституційний контроль забезпечується відповідність законодавства та практики його застосування основоположним конституційним цінностям.

У сфері реалізації прав і свобод людини Конституційний Суд України відіграє **системоутворювальну роль, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції України та законів України**. Завдяки цьому уточнюється зміст і обсяг конституційних прав, принципів та гарантій їх здійснення, що сприяє однаковому розумінню й застосуванню правових норм органами державної влади, органами місцевого самоврядування та судами загальної юрисдикції. Правові позиції Конституційного Суду фактично формують конституційні стандарти реалізації прав і свобод, які повинні враховуватися у правотворчій і правозастосовній діяльності. Таким чином, Суд опосередковано впливає на щоденну практику здійснення прав людини, забезпечуючи їх відповідність конституційним засадам.

Охоронна функція Конституційного Суду України проявляється насамперед у здійсненні попереднього та наступного конституційного

контролю за нормативно-правовими актами. *Визнання законів або їх окремих положень неконституційними унеможливорює подальше застосування норм, що звужують зміст чи обсяг прав і свобод людини, суперечать принципу верховенства права, правової визначеності або пропорційності.* У такий спосіб Конституційний Суд усуває з правової системи потенційні або реальні загрози правам і свободам, забезпечуючи їх превентивну охорону. Важливо, що рішення Суду мають загальнообов'язковий характер і не потребують підтвердження іншими органами, що підсилює їхній правозахисний потенціал.

Безпосередній захист прав і свобод людини і громадянина в діяльності Конституційного Суду України особливо посилюється із запровадженням інституту **конституційної скарги**. Можливість фізичної або юридичної особи звернутися до Конституційного Суду з метою перевірки конституційності закону, застосованого в остаточному судовому рішенні, істотно розширила доступ особи до конституційного правосуддя. Конституційна скарга виступає ефективним національним засобом правового захисту, який дозволяє виправити системні порушення прав, спричинені недосконалістю законодавчого регулювання. У цьому аспекті Конституційний Суд виконує роль «негативного законодавця», усуваючи з правового поля норми, що стали джерелом порушення конституційних прав.

Громадянин може звернутися до КСУ лише тоді, коли він вже пройшов усі інші судові інстанції (апеляцію та касацію), і саме закон, використаний у фінальному рішенні, викликає сумнів у його конституційності.

Значущою є також роль Конституційного Суду України у **формуванні балансу між правами і свободами людини та публічними інтересами**. У своїх рішеннях Суд послідовно застосовує *принципи верховенства права, пропорційності, юридичної визначеності та недопустимості свавільного втручання держави у сферу основоположних прав*. Це має особливе значення

в умовах надзвичайних ситуацій або збройного конфлікту, коли існує ризик необґрунтованого обмеження прав і свобод під приводом захисту національної безпеки чи громадського порядку.

Крім того, Конституційний Суд України відіграє важливу роль у наближенні національної системи захисту прав людини до європейських і міжнародних стандартів. У своїй практиці Суд активно використовує положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практику Європейського суду з прав людини, а також загальновизнані принципи міжнародного права. Це сприяє **гармонізації українського конституційного правопорядку з європейським правовим простором** і підвищує ефективність внутрішніх механізмів захисту прав людини.

Отже, Конституційний Суд України є ключовим елементом національного механізму реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина. Через тлумачення Конституції, здійснення конституційного контролю, розгляд конституційних скарг і формування обов'язкових правових позицій він забезпечує верховенство Основного Закону, стабільність конституційного ладу та реальність прав і свобод у правовій системі України.

В суди загальної юрисдикції може звертатися кожна людина щодо захисту своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції. Закон прямо не передбачає здійснення захисту прав людини Конституційним Судом, але це впливає із його завдань: гарантувати верховенство Конституції України на всій території держави, здійснюючи контроль за відповідністю Основному Закону законів та інших правових актів.

3.3.11. Адвокатура як правозахисний інститут

Адвокатура України посідає унікальне та визначальне місце в системі захисту прав людини, виступаючи єдиним недержавним, самоврядним інститутом, який конституційно уповноважений на надання професійної правничої допомоги. Згідно із *Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»* та статтею 131-2 Конституції України, адвокатура не є частиною державного апарату, що є фундаментальною передумовою її функціонування: її незалежність від органів виконавчої, законодавчої та судової влади дозволяє адвокатам ефективно

захищати особу від можливих зловживань чи помилок самої держави. Роль адвокатури в системі захисту прав людини полягає передусім у реалізації принципу змагальності, де адвокат виступає необхідною протиположною потужною державному обвинуваченню, забезпечуючи «рівність зброї» у судовому процесі. Без участі адвоката реалізація права на справедливий суд, закріпленого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, стає фактично

неможливою, оскільки саме адвокат забезпечує кваліфікований правовий аналіз, збирання доказів захисту та контроль за законністю дій правоохоронних органів.

Закон України
«Про
адвокатуру та
адвокатську
діяльність»

Місце адвокатури також визначається її монопольною функцією на представництво іншої особи в суді, що накладає на цей інститут підвищену відповідальність за якість захисту. Закон наділяє адвокатів спеціальними інструментами, такими як **адвокатський запит**, доступ до матеріалів справ та право на конфіденційне спілкування з клієнтом, що є основою адвокатської таємниці. Ця таємниця є не просто професійним обов'язком, а ключовою гарантією права людини на приватність та довіру до правосуддя: громадянин має бути впевнений, що інформація, передана захиснику, ніколи не буде використана проти нього.

Адвокатська таємниця – це фундамент довіри. Будь-яка інформація, передана клієнтом адвокату, є конфіденційною. Адвоката не можна допитувати про обставини, які стали йому відомі під час надання допомоги. Без цього захист прав людини був би формальним.

Крім того, адвокатура відіграє критичну роль у функціонуванні системи безоплатної правової допомоги, де професійні адвокати забезпечують захист вразливих верств населення за рахунок держави, що нівелює майнову нерівність у доступі до правосуддя. Таким чином, адвокатура є своєрідним «іммунним бар'єром» правової системи, який не просто надає послуги, а здійснює публічно-правову функцію утвердження верховенства права та захисту гідності, свобод і прав кожної людини в її взаємодії з державою.

Основні функції:

1. *Забезпечення верховенства права.*
2. *Представництво в суді.* Адвокати захищають права та інтереси громадян у кримінальних, цивільних, адміністративних та інших судових процесах.
3. *Захист від кримінального обвинувачення.* На всіх стадіях кримінального процесу адвокат є захисником, який забезпечує права підозрюваного або обвинуваченого.
4. *Правова допомога* (надають юридичні консультації, складають позовні заяви, скарги та інші акти правового характеру)

Адвокатура

Таким чином, адвокатура є «індивідуальним захисником» людини. Її роль полягає в гарантуванні того, що до кожного громадянина буде застосована належна правова процедура, його права будуть дотримані, а гідність – збережена. Без незалежної адвокатури право на суд стає ілюзорним.

3.3.12. Правозахисні інститути громадянського суспільства в Україні

Важливу роль відіграють **громадські організації**, які опікуються захистом прав та свобод людини і є незалежними від держави. **Ці організації можуть:**

- допомогти отримати правову допомогу;
- здійснюють за супровід справи,
- організують громадські моніторинги та громадські кампанії.
- надання прямої допомоги жертвам порушень прав людини в тій чи іншій формі (гуманітарна допомога, захист, навчання новій професії, юридична допомога чи консультації з питань подачі позову);
- домагаються змін у національному або міжнародному праві;
- поширюють серед населення інформацію про права людини, культивуючи повагу до них. Здійснюють правову рекламу.

Правозахисні громадські об'єднання є частиною **недержавного механізму** захисту. Їхня незалежність від бюджетного фінансування дозволяє їм відкрито критикувати державні органи та вимагати відповідальності за порушення прав.

В демократичних суспільствах влада часто дослухається до їхньої думки й серйозно її сприймає. Часто між організаціями й державою складається діалог, і в багатьох країнах такі організації отримують від влади моральну й фінансову підтримку.

Діяльність правозахисних організацій та інших інститутів громадянського суспільства в Україні є ключовим елементом функціонування демократичної держави, виступаючи необхідним доповненням до державної системи захисту прав людини. У сучасних умовах ці інституції **виконують роль незалежного контролера за діяльністю органів публічної влади, забезпечуючи моніторинг дотримання конституційних гарантій та міжнародних стандартів.**

Правозахисні організації в Україні здійснюють свою діяльність через низку функцій, серед яких **провідне місце посідає надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги громадянам**, які стикаються з порушенням своїх прав, зокрема у сфері праці та соціального забезпечення.

Важливою складовою діяльності правозахисних інститутів є **документування порушень прав людини та воєнних злочинів**, що набуло особливої ваги в умовах збройної агресії проти України. Громадські організації *формують доказову базу, яка згодом використовується в міжнародних судових інстанціях*, зокрема в Європейському суді з прав людини та Міжнародному кримінальному суді, сприяючи реалізації принципу невідворотності покарання.

Крім того, інститути громадянського суспільства активно **залучені до процесу адвокації законодавчих реформ**: аналіз наукових праць та експертних висновків неурядового сектору демонструє, що вирішення більшості понятійних та процедурних проблем правового регулювання можливе лише через прийняття нових кодифікованих актів, таких як Трудовий кодекс України, проєкт якого було розроблено з урахуванням пропозицій правозахисної спільноти.

Взаємодія правозахисних організацій з органами публічної влади здійснюється також через **участь у консультативно-дорадчих органах** та залучення до роботи Національного превентивного механізму під егідою Омбудсмена. Громадський моніторинг місць несвободи, умов тримання під вартою та якості медичного обслуговування в пенітенціарних установах дозволяє виявляти порушення Статті 3 Конвенції ще до того, як вони стануть предметом розгляду в Страсбурзі. Освітня та інформаційна діяльність неурядових організацій підвищує рівень правової культури населення, роз'яснюючи порядок звернення до конвенційних органів та допомагаючи заявникам правильно оформити скарги до ЄСПЛ, що є критично важливим з

огляду на високий відсоток відхилення заяв через формальні помилки. Таким чином, інститути громадянського суспільства в Україні не лише заповнюють прогалини в державній системі захисту, а й виступають рушійною силою модернізації правового поля на засадах верховенства права та поваги до людської гідності.

Діяльність Харківської правозахисної групи (ХПГ) та Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) становить фундамент недержавного сектору захисту прав особи в Україні, що є критично важливим в умовах «загальної кризи довіри суспільства до інститутів влади, зокрема до діяльності правоохоронних органів і суду».

**Харківська
правозахисна
група**

*Харківська
правозахисна
група*

Харківська правозахисна група, витоки якої сягають дисидентського руху, зосереджує свої зусилля на наданні безкоштовної правової допомоги особам, чиї права були порушені державою, та на проведенні глибоких моніторингових досліджень. Пріоритетними напрямками ХПГ є боротьба з катуваннями та неналежним поводженням у пенітенціарних установах, а також документування воєнних злочинів у межах глобальних ініціатив. Організація фактично компенсує недоліки національної судової системи, допомагаючи громадянам вичерпати внутрішні засоби захисту для подальшого звернення до міжнародних інстанцій. ХПГ активно публікує аналітичні звіти, які стають підґрунтям для науково обґрунтованого підходу до зміцнення законності та реформування актів поточного законодавства.

**УКРАЇНЬКА
ГЕЛЬСІНЬСКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ**

Українська Гельсінська спілка з прав людини діє як найбільша асоціація правозахисних організацій, що об'єднує зусилля понад 30 неурядових об'єднань по всій країні. Специфіка діяльності УГСПЛ полягає у веденні «стратегічних справ» у Європейському суді з прав людини, що дозволяє не лише відновити права конкретного заявника, а й ініціювати заходи загального характеру для усунення системних проблем. Спілка оперує мережею громадських приймалень, які надають юридичну допомогу в найбільш складних випадках, зокрема у сфері соціально-економічних прав, де застаріле законодавство радянських часів досі створює понятійні колізії та процедурні труднощі. УГСПЛ також займається просвітницькою діяльністю та адвокацією реформ, наполягаючи на прийнятті

нових кодифікованих актів, таких як Трудовий кодекс України, що має прийти на зміну чинному КЗпП 1971 року.

Українська
Гельсінська спілка
з прав людини

Спільна діяльність цих об'єднань демонструє реальну турботу про громадян, які часто залишаються беззахисними перед державним апаратом через «недосконалість національної судової системи». Виступаючи посередниками між особою та наднаціональними механізмами, такими як ЄСПЛ, ХПГ та УГСПЛ допомагають українцям реалізувати їхнє конституційне право на міжнародний захист. Вони формують базу доказів для міжнародних трибуналів та Комітетів ООН, забезпечуючи перехід України до моделі «правової соціальної держави», де права і свободи особи закріплені не декларативно, а через дієві механізми правозастосування. Таким чином, ці організації не лише захищають окремих людей, а й виступають архітекторами сучасної правової системи України, що ґрунтується на принципах верховенства права та людської гідності.

Центр
Громадянських
Свобод

Центр
громадянських
свобод

Центр громадянських свобод – це провідна українська правозахисна організація, заснована у 2007 році, діяльність якої спрямована на утвердження цінностей прав людини, демократії та солідарності в Україні та регіоні ОБСЄ задля захисту людської гідності. Статус

лауреата Нобелівської премії миру 2022 року підкреслює глобальну значущість інституції, яка виступає потужним актором впливу на державну політику, формування громадської думки та розвиток громадянського активізму.

Основними напрямками роботи Центру є, перш за все, документування воєнних злочинів, де організація стала світовим першопрохідцем, відправивши власні мобільні групи до Криму та на Донбас ще у 2014 році, і продовжує цю діяльність в усіх регіонах, що постраждали від російської агресії. Другим важливим напрямом є надання екстреної правової допомоги та захист учасників протестних рухів, що було реалізовано через ініціативу «Євромайдан SOS», яка забезпечувала захист переслідуваних активістів під час Революції Гідності по всій країні.

Третім вектором є міжнародна адвокація та глобальні солідарні дії, яскравим прикладом яких стала акція Save Oleg Sentsov, що об'єднала тисячі людей у 40 країнах і сприяла звільненню українських політв'язнів. Окремим стратегічним пріоритетом діяльності організації є відновлення справедливості та боротьба з безкарністю на міжнародному рівні, що включає вимоги щодо

покарання винних у звірствах та реформування глобальної системи безпеки, зокрема виключення Російської Федерації з Ради Безпеки ООН за систематичні порушення Статуту організації. Таким чином, Центр поєднує практичну польову роботу з масштабними міжнародними кампаніями задля подолання зла та утвердження правосуддя.

Основним пріоритетом Центру громадянських свобод (ЦГС) є **відновлення справедливості для всіх без винятку жертв воєнних злочинів**, що включає не лише безпосереднє покарання винних у звірствах, а й системні кроки на міжнародній арені. Організація наголошує на необхідності **виключення Російської Федерації з Ради Безпеки ООН** за систематичні порушення Статуту, оскільки ігнорування попередніх злочинів агресора в Чечні, Грузії, Молдові, Сирії, Лівії та інших країнах призвело до виникнення культури безкарності. Ця відсутність відповідальності, на думку ЦГС, підштовхує Росію чинити нове зло з іще більшою силою, тому боротьба за правосуддя для жертв розглядається як єдиний шлях до розірвання кола глобального насильства та утвердження людської гідності в усьому світі.

Truth Hounds

Truth Hounds –це українська громадська організація, заснована у 2014 році, яка займається документуванням, розслідуванням та аналізом воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених у контексті збройних конфліктів в Україні, Східній Європі, Кавказі та Центральній Азії.

Організація працює над пошуком правди, переслідуванням виконавців та відновленням справедливості для жертв.

Ключові аспекти діяльності:

- Документування: команда здійснює польові місії (понад 260 з 2014 року) для збору свідчень очевидців та потерпілих.
- Розслідування: Truth Hounds використовують OSINT (розвідку на основі відкритих даних), супутникові знімки та аналіз медіа для ідентифікації підозрюваних (понад 200 осіб).
- Міжнародна юрисдикція: організація готує матеріали до Міжнародного кримінального суду та сприяє притягненню до відповідальності за міжнародні злочини.

Медійна
ініціатива за
права людини

Медійна ініціатива за права людини (МІПЛ) – це провідна українська правозахисна громадська організація, заснована у 2016 році, яка з початком повномасштабної агресії Росії трансформувалася у потужний центр документування та розслідування міжнародних злочинів РФ. Організація об'єднує команду з 35 висококваліфікованих фахівців-документаторів, журналістів, адвокатів та експертів із міжнародного

гуманітарного права, які створили комплексну систему фіксації правопорушень, їхнього аналізу та адвокації справедливості. Діяльність МІПЛ спрямована на те, щоб українське та міжнародне співтовариство було об'єктивно поінформоване про масштаби порушень прав людини та належним чином реагувало на воєнні злочини. Ключовими напрямками роботи організації є системне дослідження переслідувань цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях України, фіксація порушень прав українських

військовополонених, а також боротьба за правосуддя та забезпечення справедливості для всіх постраждалих у війні. Окрему увагу організація приділяє розслідуванню випадків насильницьких зникнень, незаконного утримання цивільних, катувань та позбавлення права на справедливий суд, виступаючи важливим інструментом притягнення агресора до відповідальності.

«Ла Страда»

«Ла Страда» (La Strada) – українська громадська правозахисна організація, яка працює над захистом прав жінок та дітей, запобіганням торгівлі людьми та гендерному насильству (включно з домашнім), а також сприяє розбудові миру та рівних можливостей, керуючись міжнародними стандартами прав людини. Організація надає допомогу через національні гарячі лінії, тренінгові програми, медіаторські послуги та інформаційні кампанії.

Основні напрямки діяльності:

- Протидія торгівлі людьми;
- Запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема домашньому, та надання допомоги постраждалим;
- Забезпечення прав та інтересів дітей, профілактика насильства над ними;
- Сприяння рівним правам та можливостям для жінок і чоловіків;
- Розбудова суспільства, вільного від насильства та дискримінації, у тому числі в умовах військового конфлікту.

Як вони працюють:

Для звернень організація має національну дитяча гаряча лінія та лінію з попередження домашнього насильства. Вона проводить тренінги, навчальні програми для фахівців та громадськості з прав людини, протидії насильству, гендерної рівності. Інформаційно-просвітницька діяльність здійснюється через розробку та поширення матеріалів, інформаційні кампанії.

Об'єднанням створена національна медіаторська мережа для вирішення конфліктів мирним шляхом.

Центр прав
людини ZMINA

Центр прав людини ZMINA – це українська неурядова організація, що займається захистом прав людини, свободи слова, підтримкою активістів, документуванням воєнних злочинів РФ та адвокацією реформ. Організація працює з 2012 року, проводить інформаційні кампанії, аналітичні дослідження та сприяє притягненню до відповідальності за

порушення прав людини в Україні та на окупованих територіях.

Основні напрямки діяльності ZMINA включають:

- Документування воєнних злочинів: з 2022 року організація зосереджена на фіксації воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених РФ, зокрема, у рамках коаліції «Україна. П'ята ранку»;
- Надання підтримки громадським діячам, які зазнають переслідувань або нападів;
- Робота над змінами до законодавства, спрямована на захист постраждалих від збройної агресії та посилення прав людини;
- Участь у коаліціях, що борються з дискримінацією та катуваннями.

ZMINA активно співпрацює з міжнародними партнерами та є частиною багатьох правозахисних мереж.

Отже, правозахисні громадські об'єднання відіграють вагомий роль у захисті людських прав. Вони є незалежними від держави, здійснюють моніторинг, адвокацію, правову просвіту.

Self-Check: Судові, правоохоронні органи та правозахисні інститути в механізмі захисту людських прав

Прочитали підрозділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- **Я знаю, у чому полягає роль Конституційного Суду України у реалізації людських прав.**

- [] **Я можу пояснити, чому** розслідування злочинів проти прав людини (наприклад, катувань) з боку поліцейських доручено саме Державному бюро розслідувань, а не самій поліції.
- [] **Я можу обґрунтувати** важливість адвокатської таємниці для захисту клієнта.
- [] **Я можу назвати 3 способи**, якими громадські організації можуть впливати на захист прав людини.
- [] **Я розрізняю функції** прокуратури й адвокатури у захисті людських прав.

Star Challenge для найамбітніших

[] Я можу на прикладі конкретної громадської правозахисної організації пояснити, як діяльність громадських активістів із документування воєнних злочинів допомагає міжнародним судовим інстанціям (наприклад, Міжнародному кримінальному суду).

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

правоохоронні органи, судовий захист прав людини, прокуратура, досудове розслідування, адміністративне судочинство, право на судовий захист, антикорупційні органи, адвокатура, громадське об'єднання.

Завдання 2. Поясніть

- Чому Омбудсмен не належить до жодної гілки влади?
- Чому органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні прав людини?

Завдання 3. Проаналізуйте ситуацію

1) Громадянина незаконно затримали працівники поліції та не надали можливості зв'язатися з адвокатом.

Визначте:

- Які права громадянина порушені?
- Які органи можуть захистити його права?

– Які повноваження мають ці органи?

2) Громадянин вважає, що рішення органу державної влади є незаконним.

Визначте:

– До якого органу він може звернутися?

– Який вид судочинства буде застосовуватися?

– Які гарантії захисту прав людини існують у цьому випадку?

3) Під час затримання особи поліцейські не повідомили її про причини затримання та не надали можливості зателефонувати адвокату протягом перших двох годин.

Запитання:

– Які принципи діяльності МВС та норми Конституції України були порушені?

– Як система *Custody Records* допоможе довести це порушення у суді?

4) Уявіть ситуацію: на міжрегіональній трасі сталася ДТП без потерпілих, але з блокуванням руху.

Запитання:

– Яка саме служба Нацполіції має прибути на місце?

– Які її першочергові дії для захисту права громадян на безпеку та вільне пересування?

5) Патрульні помітили автомобіль, що рухається зигзагами. Після зупинки водій почав агресивно себе поводити та відмовився проходити тест на алкоголь.

Запитання:

– Які саме завдання Патрульної поліції реалізуються в цій ситуації?

– Які процесуальні документи мають скласти поліцейські?

6) Громадянин під час допиту в районному відділі поліції отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості. Внутрішня перевірка поліції не виявила порушень.

Запитання:

– До якого органу має звернутися громадянин для відкриття кримінального провадження?

– Чому в цій ситуації важливо, щоб розслідування проводило саме ДБР, а не інший орган поліції?

7) Верховна Рада прийняла закон, який забороняє громадянам висловлювати критику на адресу уряду в соціальних мережах під час дії

надзвичайного стану під загрозою штрафу. Громадянина оштрафували, і він програв справу в усіх судах.

Запитання:

– Яким інструментом захисту в межах повноважень КСУ може скористатися громадянин?

– На відповідність якій статті Конституції він має просити перевірити цей закон?

8) Посадова особа вимагала хабар за надання адміністративної послуги.

Завдання:

– Визначте, які права порушені.

– Визначте, до яких органів слід звернутися.

– Опишіть порядок захисту прав.

9) Громадянин постраждав від надзвичайної ситуації.

Визначте:

– Який орган відповідає за його захист? Які функції цього органу?

– Які права людини забезпечуються?

Завдання 4. Порівняльне завдання

1. Порівняйте роль Національної поліції, Прокуратури і адвокатури у механізмі захисту прав людини.

2. Яка різниця між функціями Міністерства юстиції та МВС у сфері захисту прав людини?

Завдання 5. Складіть схему

«Система органів публічної влади у механізмі захисту прав людини в Україні».

Завдання 6. Оберіть орган, до якого слід звернутися в наступних ситуаціях

Ситуація А: Ви вважаєте, що новий закон суперечить Конституції та обмежує ваші права.

Ситуація Б: Поліція незаконно затримала вашу особу і не повідомляє адвоката.

Ситуація В: Міська рада відмовляється надати вам земельну ділянку, на яку ви маєте право за законом.

Ситуація Г: Ви хочете змінити прізвище або отримати апостиль на диплом.

Завдання 7. Критичний аналіз

Чи може держава ефективно захищати права людини без незалежного суду?

Обґрунтуйте відповідь із використанням:

- конституційних норм
- функцій суду
- ролі правоохоронних органів

Завдання 8. Кейс-метод

Складання позовної заяви про захист честі, гідності та ділової репутації

Фабула справи:

Громадянин Петренко П.П. є кандидатом на посаду голови місцевої громади. 10 лютого 2026 року місцевий блогер Іванов І.І. на своїй сторінці у Facebook (що має 50 000 підписників) опублікував пост такого змісту:

«Друзі, обережно! Кандидат Петренко П.П. – це звичайний злодій. Я точно знаю, що минулого місяця він вкрав 500 000 гривень з бюджету нашого благоустрою. Крім того, на мою думку, він абсолютно аморальна людина, яка не здатна керувати навіть власним під'їздом».

Петренко П.П. стверджує, що ніколи не притягався до відповідальності за крадіжку, бюджетні кошти не розподіляв, а ця публікація принижує його честь, гідність і негативно впливає на його передвиборчу кампанію (репутацію).

Завдання:

1. Аналітичний етап:

- Розділіть текст публікації на фактичні твердження та оціночні судження. Поясніть, чому оціночні судження не можуть бути предметом судового захисту (спростування) згідно з практикою ЄСПЛ.
- Визначте межі критики публічної особи (кандидата на посаду) – чи є межі захисту його гідності ширшими чи вужчими порівняно зі звичайною особою?

2. Процесуальний етап:

- Визначте підсудність справи (який суд має розглядати позов).
- Визначте коло учасників справи (Позивач, Відповідач, Треті особи).
- **Етап складання документа:** Підготуйте текст позовної заяви, дотримуючись вимог ст. 175 ЦПК України. У заяві обов'язково зазначте: зміст позовних вимог, виклад обставин, правове обґрунтування.

Завдання 9. Дискусійна панель «Права людини в період воєнного стану»

1. Чому важливо, щоб правоохоронні органи самі перебували під контролем інших державних органів?

2. Чому суд вважається найбільш ефективним механізмом захисту прав людини?

Завдання 10. Напишіть есе (1–2 сторінки)

«Роль правоохоронних органів і суду у механізмі захисту прав людини»

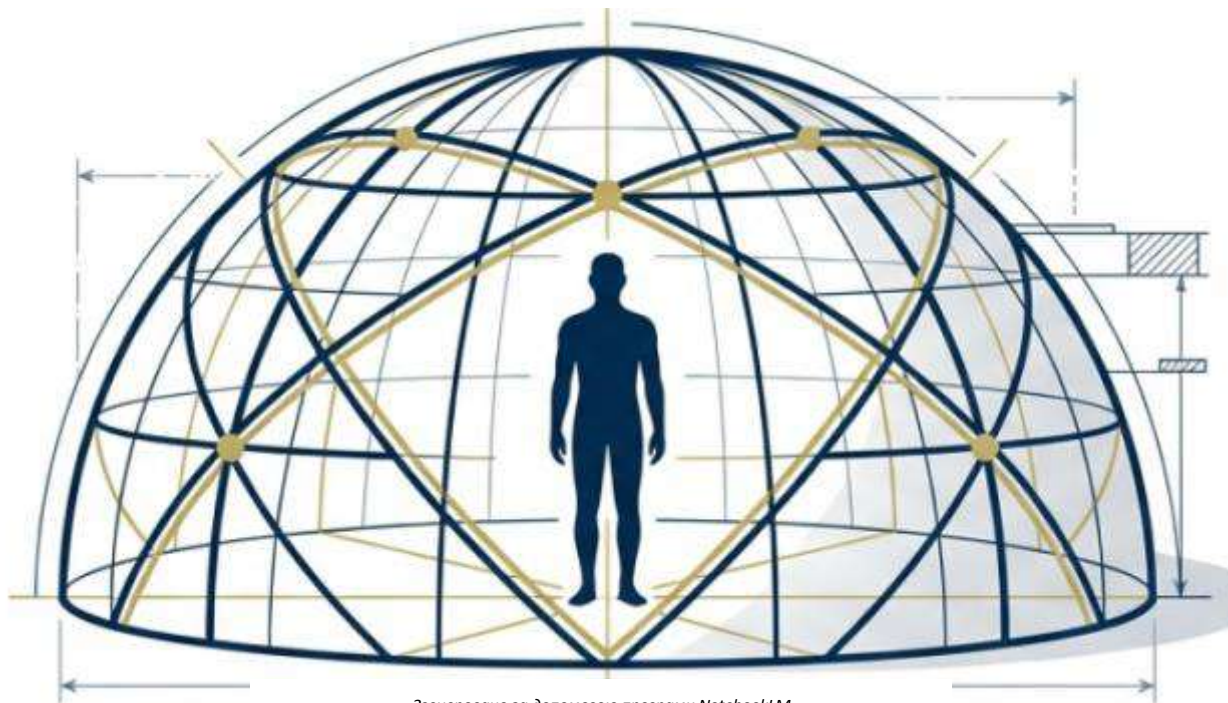
Завдання 11. Підготуйте доповідь на тему

«Система правоохоронних і судових органів як гарантія прав людини в Україні».

Розділ 4. Міжнародна система захисту прав людини

4.1. Поняття та історичні етапи становлення та розвитку міжнародної системи захисту прав людини

Міжнародна система захисту прав людини є сукупністю принципів, норм міжнародного права, універсальних і регіональних міжнародних договорів, а також інституційних механізмів і процедур, спрямованих на визнання, забезпечення, охорону та захист основоположних прав і свобод людини на наднаціональному рівні.

Міжнародні механізми захисту прав людини – це система міжнародних (міждержавних) органів та організацій, діяльність яких спрямована на утвердження міжнародних стандартів прав і свобод людини, а також на їх відновлення у разі порушення. Такі механізми функціонують на основі

міжнародного права та є важливою складовою сучасної системи гарантій прав людини. Її формування зумовлене усвідомленням того, що захист прав людини не може бути виключною внутрішньою справою держави, а потребує міжнародних гарантій і контролю, особливо у випадках масових і системних порушень. Міжнародна система захисту прав людини ґрунтується на принципах універсальності, невідчужуваності, рівності та неподільності прав людини, а також на обов'язку держав поважати і забезпечувати ці права відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Ключові принципи

<p>Універсальність</p> <p>Права належать кожному від народження. Держава їх не «дарує», а лише визнає.</p> 	<p>Неподільність</p> <p>Неможливо розділити права. Свобода слова (політичне право) безглузда без права на освіту (соціальне право).</p>
<p>Пряма дія</p> <p>Міжнародні норми імплементуються в національні конституції та мають верховенство.</p> 	<p>Міжнародний контроль</p> <p>Система звітування держав перед ООН створює механізм зовнішнього тиску.</p>

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Історичні витоки міжнародної системи захисту прав людини пов'язані з поступовим розвитком ідей природного права, гуманізму та обмеження державної влади, що знайшли своє відображення у перших міжнародних актах гуманітарного характеру.

Початковий етап її становлення охоплює кінець **XIX – початок XX століття** та пов'язаний насамперед із прийняттям *Женевських конвенцій*, спрямованих на захист жертв збройних конфліктів, а також із розвитком міжнародного гуманітарного права та міжнародних трудових стандартів у межах діяльності *Міжнародної організації праці*. На цьому етапі захист прав людини мав фрагментарний характер і стосувався окремих категорій осіб або специфічних ситуацій, насамперед воєнного часу.

Якісно новий етап розвитку міжнародної системи захисту прав людини розпочався **після Другої світової війни**, що стала каталізатором для формування універсальних міжнародних механізмів у цій сфері. Створення у 1945 році *Організації Об'єднаних Націй* започаткувало інституційне підґрунтя глобальної системи захисту прав людини. Ключовою подією цього періоду стало ухвалення у 1948 році *Загальної декларації прав людини*, яка, хоча й не має юридично обов'язкового характеру, заклала фундаментальні стандарти прав і свобод та стала морально-політичною основою подальшого розвитку міжнародного правозахисного права. У наступні десятиліття було прийнято основні універсальні договори, зокрема *Міжнародний пакт про громадянські*

і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, які надали правам людини договірно-обов'язкового характеру та сформувавали так званий **Міжнародний білль про права людини**.

Еволюція міжнародної системи

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Подальший етап розвитку міжнародної системи захисту прав людини характеризується інституціоналізацією контрольних і квазісудових механізмів, а також розширенням предметної сфери міжнародно-правового захисту. У межах ООН було створено договірні органи, уповноважені контролювати виконання державами своїх зобов'язань у сфері прав людини, а також процедури індивідуальних скарг. Паралельно відбувався розвиток регіональних систем захисту прав людини, зокрема європейської, міжамериканської та африканської, які поєднали міжнародні стандарти з ефективними судовими механізмами, насамперед у формі Європейського суду з прав людини.

Сучасний етап: нові виклики та права

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Сучасний етап розвитку міжнародної системи захисту прав людини характеризується комплексністю та взаємодією універсальних і регіональних механізмів, розширенням кола захищених прав і свобод, а також зростанням ролі індивіда як суб'єкта міжнародного права. Поряд із класичними громадянськими і політичними правами дедалі більшого значення набувають соціальні, економічні, культурні та колективні права, включаючи право на розвиток, безпечне довкілля та захист від дискримінації. Водночас цей етап позначений новими викликами, пов'язаними з глобалізацією, збройними конфліктами, тероризмом та технологічним розвитком, що вимагає подальшого вдосконалення міжнародних стандартів і механізмів захисту прав людини.

4.2. Міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини

United Nations

ООН є головною універсальною та найбільш авторитетною інституцією у сфері забезпечення й захисту прав людини. Створена у 1945 році як система, покликана об'єднати зусилля заради досягнення глобальних цілей, на сьогодні вона включає 193 держави-учасниці, 3 спостерігача (Ватикан, Мальтійський орден, Палестинська держава).

У червні 1945 року було підписано Статут ООН, перша стаття якого оголосила здійснення міжнародного співробітництва **«у заохоченні та розвитку поваги до прав людини»**.

Статут ООН

Преамбула:

«Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй, та створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі, і заради цих цілей...» вирішили об'єднати наші зусилля для досягнення цих цілей.

Міжнародна система захисту прав людини ґрунтується на розгалуженій мережі міжнародно-правових актів, які формують універсальні стандарти гідності, свободи та рівності для кожної особи. Основоположним елементом цієї системи є **Міжнародний білль про права людини**, що об'єднує три фундаментальні документи: Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Загальна декларація, хоча формально і має статус рекомендації, стала першим в історії детальним переліком прав людини, заклавши моральний та правовий підмуток для всього подальшого розвитку міжнародного права. Вона проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними, та закріплює як громадянські свободи (право на життя, заборону рабства), так і соціальні права.

Міжнародний білль про права людини – це не єдиний документ, а сукупність шести фундаментальних актів, які разом утворюють «конституційну основу» сучасного міжнародного права. Його розробка стала відповіддю світової спільноти на жахи Другої світової війни, заклавши універсальні стандарти гідності та свободи, які не залежать від кордонів чи політичних режимів.

Міжнародний білль про права людини є неофіційною назвою і складається з трьох основних документів та трьох додаткових протоколів.

Загальна декларація прав людини (1948 р.) (ЗДПЛ)

Основоположний документ, що проголосив базовий перелік прав. Хоча вона формально не є юридично обов'язковим договором, її норми набули статусу звичаєвого міжнародного права. Складається з преамбули та 30 статей, що охоплюють політичні, громадянські, економічні, соціальні і культурні права людини. У ст. 28 Декларації за кожним визнається право «на соціальний

світ і міжнародний порядок», при якому права і свободи, закріплені в цьому акті, «можуть бути повністю здійснені».

Загальна декларація прав людини (1948)

Статус:

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН.
Формально — рекомендація, але фактично визнана як **звичаєве міжнародне право**, обов'язкове для всіх держав.

Ключові положення:

- Всі люди народжуються вільними і рівними.
- 30 статей: спектр від громадянських свобод до соціальних гарантій.

Стаття 28:

Право на «соціальний світ і міжнародний порядок», необхідний для реалізації всіх інших прав.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Декларація допускає можливість обмеження гарантованих прав, проте, лише на підставі закону і виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших. Незважаючи на те що Декларація була прийнята у формі резолюції ГА ООН, яка має рекомендаційний характер, значення цього акту для всього людства настільки велике, що положення не може ігнорувати жодна держава. Міжнародні та національні суди використовують положення ЗДПЛ як правову основу для своїх рішень, трактуючи їх як загальновизнані стандарти.

 Хоча Загальна декларація прав людини була прийнята як резолюція Генасамблеї ООН і не потребувала ратифікації, сьогодні більшість її положень визнані **міжнародним звичаєвим правом**. Це означає, що вони є обов'язковими навіть для тих держав, що не підписували відповідні пакти.

Таким чином, ЗДПЛ – це унікальний приклад документа, який «переріс» свій початковий юридичний статус. Прийнята як «декларація намірів», вона стала фундаментом, на якому тримається вся система міжнародного захисту прав людини, і де-факто стала частиною загального міжнародного права. Це одне з найбільш фундаментальних джерел. У доповіді Комітету з прав людини ІЛА (Асоціації міжнародного права) було офіційно зазначено:

«Загальна декларація прав людини розглядається як така, що втілює норми міжнародного звичаєвого права, які є обов'язковими для всіх держав».

Цей висновок базувався на аналізі того, як держави голосують в ООН та як вони посилаються на Декларацію у своїх внутрішніх актах.

Загальна
декларація прав
людини

Міжнародний
пакт про
громадянські та
політичні права

Міжнародний
пакт про
економічні,
соціальні та
культурні права

Логічним розвитком Декларації стали два пакти 1966 року, які перетворили її принципи на юридично обов'язкові для держав норми.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.). Юридично обов'язковий договір, що захищає «перше покоління» прав: право на життя, свободу від катувань, свободу слова та право на справедливий суд.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966)

- ✓ Право на життя
- ✓ Свобода від катувань
- ✓ Свобода слова та думки
- ✓ Право на справедливий суд

****Механізми контролю
(Факультативні протоколи)**

1. **Право індивідуальних скарг:** Громадянин може скаржитися на державу до Комітету з прав людини ООН.
2. **Скасування смертної кари:** Зобов'язання відмовитися від вищої міри покарання.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Перший факультативний протокол до Пакту про громадянські та політичні права: Дозволяє окремим особам подавати скарги до Комітету з прав людини ООН у разі порушення їхніх прав державою.

Другий факультативний протокол до Пакту про громадянські та політичні права: Спрямований на повне скасування смертної кари.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.). Пакт закріплює «позитивні» обов'язки держави, спрямовані на забезпечення гідного рівня життя. До них належать право на працю у

справедливих умовах, право на соціальний захист, достатнє харчування, житло, а також право на освіту та охорону здоров'я. Регулює «друге покоління» прав.

2008 року Генеральна Асамблея ООН прийняла факультативний протокол до пакту, що передбачає можливість подання скарг на порушення пакту.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966)

- Право на працю та справедливі умови
- Соціальний захист
- Достатнє харчування та житло
- Освіта та охорона здоров'я

Суть зобов'язань:
«Позитивні» обов'язки. Держава повинна не просто «не заважати», а активно діяти та виділяти ресурси для забезпечення гідного рівня життя.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

На відміну від Декларації, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права є юридично обов'язковими договорами.

Основні характеристики Білля:

- Універсальність та невідчужуваність - права належать кожній людині від народження, незалежно від раси, статі, мови чи релігії. Держава не «дарує» ці права, а лише зобов'язана їх визнавати та захищати.
- Неподільність та взаємозалежність – громадянські та політичні права (наприклад, право голосу) неможливо повноцінно реалізувати без забезпечення економічних та соціальних прав (наприклад, права на освіту), і навпаки.
- Трансформація в національне право - більшість сучасних конституцій (зокрема і Конституція України) побудовані за структурою та логікою Міжнародного білля. Це перетворює міжнародні стандарти на конкретні норми внутрішнього законодавства.
- Механізм міжнародного контролю - завдяки пактам та протоколам держави зобов'язані звітувати перед ООН про стан дотримання прав людини, що створює систему зовнішнього тиску на уряди.

Спеціальні механізми захисту

Окрім Білля, система включає 9 конвенцій для захисту вразливих груп.

Права дитини (1989)

Дитина – повноцінний суб'єкт права. Ключовий принцип: «Найкращі інтереси дитини».

Захист жінок (1979)

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Заборона катувань (1984)

Абсолютна заборона фізичного та психологічного насильства за будь-яких обставин. Немає виправдань.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Окрім універсальних пактів, система ООН включає дев'ять основних конвенцій, що захищають найбільш вразливі групи або стосуються специфічних порушень. Серед них особливе місце посідає **Конвенція про права дитини (1989 р.)**, яка визнає дитину повноцінним суб'єктом права і зобов'язує держави діяти насамперед в «найкращих інтересах дитини». Не менш значущими є **Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.)** та **Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.)**. Остання має критичне значення для зміцнення законності в діяльності правоохоронних органів, оскільки встановлює абсолютну заборону на фізичне та психологічне насильство незалежно від будь-яких обставин.

Конвенція про права дитини

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання

На виконання усіх цих угод були створені відповідні органи:

Щоб громадянин міг подати скаргу до Комітету ООН (наприклад, Комітету з прав людини), держава повинна ратифікувати не лише основний Пакт, а й **Факультативний протокол** до нього. Без цього Комітет не має юрисдикції щодо індивідуальних звернень.

Національний вимір: Україна в системі прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

СРСР, Українська РСР та Білоруська РСР утрималися під час голосування за Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ), прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Хоча Декларація проголосила основні права і свободи людини, у СРСР вона поширювалася в

самвидаві лише з середини 1960-х років і часто вилучалася під час обшуків. Апеляції до статей ЗДПЛ стали основою правозахисного руху в СРСР. Україна не приєднувалася до декларації (як і СРСР), але, як член ООН, вона автоматично її визнає. Розділ 2 Конституції України 1996 року зафіксував права, свободи та обов'язки людини і громадянина, які відповідають стандартам декларації та іншим міжнародно-правовим актам.

Отже, Україна не просто визнає міжнародні стандарти, а зробила їх частиною своєї внутрішньої системи. Згідно зі **статтею 9 Конституції України**, ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства. Це означає, що права, прописані в актах ООН, мають в Україні таку ж юридичну силу, як і норми внутрішніх законів.

4.3. Організація Об'єднаних Націй і захист прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Роль Організації Об'єднаних Націй у міжнародному захисті прав людини є визначальною, оскільки саме в межах цієї універсальної міжнародної організації сформовано основні стандарти, принципи та механізми забезпечення і контролю за дотриманням прав і свобод людини. Головні та допоміжні органи ООН, діючи в межах своєї компетенції, утворюють цілісну систему інституційного захисту прав людини, яка поєднує нормотворчу, контрольну, консультативну та правозахисну функції.

Ключову роль у формуванні міжнародних стандартів прав людини відіграє **Генеральна Асамблея ООН**, яка є центральним представницьким і нормотворчим органом Організації. Саме Генеральна Асамблея ініціювала ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року, а також більшості основоположних міжнародних договорів у сфері прав людини, включаючи

міжнародні пакти та спеціалізовані конвенції, спрямовані на захист окремих категорій осіб. Крім того, Генеральна Асамблея здійснює політичний і моральний вплив на держави шляхом ухвалення резолюцій, декларацій і рекомендацій, сприяє розвитку міжнародного співробітництва у сфері прав людини та створює допоміжні органи, уповноважені займатися правозахисною тематикою.

Важливе місце у системі міжнародного захисту прав людини посідає **Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОР)**, яка координує діяльність ООН у соціальній, гуманітарній та правозахисній сферах. ЕКОСОР виступає платформою для розроблення міжнародної політики у сфері прав людини, здійснює взаємодію зі спеціалізованими установами ООН і неурядовими організаціями, а також ініціює створення допоміжних органів і комісій. Через ЕКОСОР упродовж тривалого часу функціонувала Комісія з прав людини ООН, яка заклала основи сучасної договірної та інституційної системи захисту прав людини, а згодом була замінена більш ефективним органом – **Радою ООН з прав людини**.

Архітектура захисту: Роль головних органів ООН

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Якщо брати суто правозахисні універсальні органи, то їх поділяють на три групи:

- Постійні органи, що є частиною апарату ООН
- Спеціалізовані установи
- Органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН.

Значний внесок у міжнародний захист прав людини здійснюють **допоміжні та спеціалізовані органи і механізми ООН**, зокрема договірні органи з прав людини, створені відповідно до міжнародних конвенцій. До них належать комітети, уповноважені розглядати державні доповіді, індивідуальні скарги та здійснювати тлумачення положень відповідних договорів. Їхня діяльність забезпечує постійний експертний контроль за виконанням державами своїх зобов'язань і сприяє уніфікації практики застосування міжнародних стандартів прав людини.

4.3.1. Постійні органи, що є частиною апарату ООН

Рада ООН з прав людини (*UN Human Rights Council (OHCHR)*). Рада ООН з прав людини є ключовим допоміжним органом Генеральної Асамблеї у сфері міжнародного захисту прав людини та виконує центральну контрольну і моніторингову функцію. Вона здійснює Універсальний періодичний огляд дотримання прав людини всіма державами-членами ООН, розглядає ситуації масових і системних порушень прав людини, створює спеціальні процедури у вигляді спеціальних доповідачів, незалежних експертів і робочих груп, а також сприяє розвитку міжнародних стандартів у сфері прав людини. Діяльність Ради спрямована на запобігання порушенням прав людини та реагування на кризові ситуації шляхом політичного діалогу і міжнародного тиску.

Головний наглядач: Рада ООН з прав людини (ОНСНР)

Очолює Верховний комісар з прав людини (Volker Türk, з 2022 р.).

Моніторинг

Універсальний періодичний огляд (УПО) всіх держав.

Реагування

Розгляд ситуацій масових порушень (Special Procedures).

Розслідування

Створення незалежних комісій та місій.

Український контекст

Незалежна міжнародна комісія з розслідування ситуації в Україні (створена 04.03.2022, Резолюція 49/1).

Мандат: Розслідування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті агресії РФ.

Статус: Мандат продовжено (Резолюція 58/24), звіт очікується на 61-й сесії (2026).

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Рада має повноваження створювати *незалежні комісії з розслідування та місії з установлення фактів*, які документують воєнні злочини та грубі порушення прав людини для подальшої передачі матеріалів до міжнародних

судових інстанцій. Паралельно з цим діє *процедура розгляду скарг*, яка дозволяє окремим особам та неурядовим організаціям звертати увагу Ради на систематичні та достовірно підтверджені порушення прав людини в будь-якій частині світу.

Важливою складовою діяльності є також функція *встановлення стандартів*, у межах якої Рада розробляє нові міжнародні декларації та конвенції, що адаптують правозахисну систему до нових викликів, таких як цифрова безпека, зміна клімату чи глобальні пандемії.

Рада з прав людини – це міжурядовий орган у системі ООН, що складається з 47 держав. Головний інструмент РПЛ — **Універсальний періодичний огляд (УПО)**, через який проходять усі 193 держави-члени ООН для перевірки стану прав людини.

Важливе значення для України має робота **Independent International Commission of Inquiry on Ukraine** (Незалежна міжнародна комісія з розслідування ситуації в Україні), яка була створена Радою з прав людини 4 березня 2022 року відповідно до резолюції 49/1 для розслідування всіх ймовірних порушень та зловживань правами людини, порушень міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. Мандат Комісії востаннє було продовжено у квітні 2025 року резолюцією 58/24, в якій Рада звернулася до Комісії з проханням подати вичерпну доповідь Раді на її шістдесят першій сесії, після чого відбудеться інтерактивний діалог (лютий-квітень 2026 року).

UN-Women

Комісія ООН зі становища жінок (UN-Women) є головним глобальним директивним органом, що спеціалізується виключно на питаннях гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Будучи функціональною комісією Економічної та Соціальної Ради ООН (ЕКОСОП), вона посідає стратегічне місце в ієрархії міжнародних інституцій, оскільки

розробляє політику, яка формує глобальні стандарти захисту прав жінок. Комісія була заснована невдовзі після створення самої Організації Об'єднаних Націй – у **1946 році**, що підкреслює історичну пріоритетність питання рівноправності для міжнародної спільноти. Діяльність Комісії має комплексний характер, оскільки її повноваження охоплюють підготовку рекомендацій у найважливіших сферах людської життєдіяльності: політичній, економічній, громадській, соціальній та освітній. Це дозволяє CSW впливати на системні зміни – від забезпечення участі жінок у прийнятті державних рішень до подолання дискримінації в доступі до освіти та праці. Завдяки своєму авторитету, Комісія виступає надійним партнером як для громадських активістів (адвокатів прав людини), так і для представників влади з усього світу. Вона відіграє роль лідера у зусиллях щодо досягнення гендерної рівності, створюючи платформу для діалогу, обміну досвідом та розробки конкретних механізмів, що допомагають жінкам реалізувати свій потенціал у будь-якому суспільстві.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (The UN Refugee Agency, UNHCR) є ключовою оперативною інституцією в системі ООН, чия роль у захисті прав людини є вузькоспеціалізованою та спрямованою на одну з найуразливіших категорій населення – людей, позбавлених захисту власної держави.

Представництво
УВКБ ООН в
Україні

Штаб-квартира в **Женеві** (Швейцарія) забезпечує стратегічне управління, тоді як розгалужена мережа представництв у «гарячих точках» світу підкреслює орієнтованість організації на безпосередню роботу в зонах конфліктів та гуманітарних катастроф.

UNHCR має значний штатний ресурс (близько 8 тисяч працівників) та глобальна присутність свідчать про те, що УВКБ ООН є не просто аналітичним центром, а потужним механізмом практичного захисту. Роль Управління полягає не лише у наданні притулку, а й у забезпеченні дотримання Конвенції про статус біженців 1951 року. Це включає моніторинг дотримання принципу *non-refoulement* (невислання), згідно з яким жодна людина не може бути примусово повернута до країни, де її життю чи свободі загрожує небезпека. В умовах сучасних криз УВКБ ООН опікується мільйонами людей, серед яких не лише біженці, а й внутрішньо переміщені особи (ВПО), шукачі притулку та особи без громадянства.

Захист вразливих груп: Оперативна допомога та політичні стандарти

<p style="text-align: center;">UNHCR (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців)</p> <div style="text-align: center;"></div> <p>Фокус: Оперативний захист біженців, ВПО та осіб без громадянства.</p> <p>Принцип: Non-refoulement (заборона примусового повернення в небезпеку).</p> <p>Діяльність в Україні:</p> <ul style="list-style-type: none"> Відновлення житла (Shelter & Housing) Підтримка ВПО (IDP Support) Зимова програма (Winterization / Rapid Thermal Kits) 	<p style="text-align: center;">CSW (Комісія ООН зі становища жінок)</p> <div style="text-align: center;"></div> <p>Фокус: Глобальний орган з питань гендерної рівності (засн. 1946).</p> <p>Функція: Розробка стандартів у політичній, економічній та соціальній сферах.</p> <p>Мета: Подолання дискримінації та забезпечення участі жінок у прийнятті рішень.</p>
---	--

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні є масштабною та багатовекторною. Служба не лише надає екстрену допомогу, а й створює

умови для довгострокового відновлення життя людей, які постраждали від війни.

Наприклад, це програми:

1. Відновлення житла та прихисток (Shelter & Housing).
2. Облаштування місць тимчасового проживання (МТП).
3. Підтримка внутрішньо переміщених осіб (IDP Support).
4. Зимова програма (Winterization). Набори для сезонного утеплення (Rapid Thermal Kits), енергетична стійкість.

4.3.2 Органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. Спеціалізовані установи

*Committee on
Economic, Social
and Cultural Rights*

*Committee on the
Elimination of Racial
Discrimination*

*Committee
Against Torture*

Не плутайте органи, створені на основі Статуту ООН (наприклад, Рада з прав людини), та Договірні органи (комітети), створені на основі конкретних пактів. **Договірні органи** розглядають індивідуальні скарги, а статутні — зазвичай загальну ситуацію в країнах.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (*Committee on Economic, Social and Cultural Rights, КЕСКП або CESCR*) є ключовим моніторинговим органом у системі ООН, який складається з **18 незалежних експертів**, що володіють визнаною компетентністю у сфері прав людини. Його головна роль полягає у здійсненні контролю за тим, як держави-учасниці виконують свої зобов'язання за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права. Комітет був заснований у **1985 році** резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН (ЕКОСОП), фактично перебравши на себе функції спостереження, які раніше виконувала сама Рада. Центральним інструментом діяльності КЕСКП є система регулярного звітування: усі держави, що ратифікували Пакт, зобов'язані періодично подавати Комітету детальні звіти про стан реалізації прав на працю, освіту, охорону здоров'я та гідний рівень життя. На основі аналізу цих звітів експерти надають державам конкретні рекомендації щодо покращення ситуації, що робить Комітет

критично важливою ланкою у забезпеченні підзвітності урядів перед міжнародною спільнотою за дотримання соціально-економічних стандартів.

Держави повинні звітувати спочатку протягом двох років після прийняття Пакту, а потім кожні п'ять років. Комітет розглядає кожну доповідь і висловлює свої занепокоєння та рекомендації державі-учасниці у формі «заключних зауважень».

Комітет з ліквідації расової дискримінації (*The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)*) це ключовий орган у структурі ООН, що складається з незалежних експертів, чия діяльність спрямована на моніторинг виконання державами-учасницями Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Його роль у глобальній системі захисту прав людини є критично важливою, оскільки Комітет виступає інституційним запобіжником проти будь-яких проявів виключення чи обмежень за ознаками **раси, кольору шкіри, походження, національного чи етнічного походження**. Згідно з текстом, попри глобальний прогрес, расова дискримінація залишається фундаментальною перешкодою для реалізації прав людини, стаючи причиною соціальних конфліктів, страждань та навіть загибелі людей у всьому світі.

Спеціалізовані комітети: Соціальні права та боротьба з дискримінацією

КЕСКП (CESCR) — Економічні, соціальні та культурні права

Склад: 18 незалежних експертів.

Мандат: Моніторинг Пакту про економічні, соціальні та культурні права (праця, освіта, здоров'я).

Інструмент: Розгляд звітів держав (перший — через 2 роки, далі — кожні 5 років).

CERD — Комітет з ліквідації расової дискримінації

Мандат: Моніторинг Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Мета: Запобігання виключенню за ознаками раси, кольору шкіри, національного чи етнічного походження.

Функція: Реагування на ранні попередження та запобігання конфліктам на ґрунті нетерпимості.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Місце Комітету в системі міжнародного захисту характеризується його активною позицією щодо подолання несправедливості. CERD не просто фіксує порушення, а намагається вжити дієвих заходів проти небезпек, які становить расова нетерпимість для міжнародного миру та безпеки. Функціонування цього органу забезпечує постійний тиск на держави з метою усунення дискримінаційних практик на законодавчому та побутовому рівнях,

що робить його діяльність невід'ємною частиною боротьби за світ, де походження людини не є перешкодою для її свободи та гідності.

Комітет проти катувань (*Committee Against Torture, CAT*) це спеціалізований договірний орган, що складається з незалежних експертів у сфері прав людини. Його головна роль у міжнародній системі полягає у здійсненні постійного моніторингу виконання Конвенції ООН проти катувань державами, які її ратифікували. Будучи одним із ключових договірних органів ООН, Комітет виступає інституційним гарантом того, що заборона катувань та інших жорстоких або нелюдських видів поводження не залишається лише на папері, а втілюється державами через конкретні законодавчі та адміністративні заходи. Експерти Комітету аналізують державні звіти, оцінюють реальний стан справ у країнах-учасницях та надають рекомендації, спрямовані на викорінення практики катувань та забезпечення правосуддя для жертв.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

4.3.3. Спеціалізовані установи ООН

Спеціалізовані установи ООН – це постійно діючі міжнародні організації, створені на підставі міждержавних угод у сферах економіки, соціальних відносин, культури, освіти, охорони здоров'я та інших галузях.

Хоча вони діють на основі власних статутів, ці установи пов'язані з Організацією Об'єднаних Націй відповідно до статей 57 і 63 Статуту ООН. На сьогодні налічується 16 таких організацій, проте їхня участь у захисті прав людини має специфічний характер.

Роль цих установ у системі захисту прав людини визначається **такими особливостями:**

- *Функціональна спеціалізація:* правозахисна діяльність не є основною (первинною) метою цих організацій. Їхня головна роль полягає у

вирішенні конкретних галузевих завдань (наприклад, розвиток освіти чи координація охорони здоров'я).

- *Доповнювальний характер*: захист прав людини впливає із загальної соціальної спрямованості їхньої діяльності. Таким чином, правозахисна функція лише доповнює їхні основні повноваження, адаптуючи їх до потреб конкретної сфери.

- *Галузевий підхід*: кожна установа захищає права людини через призму своєї компетенції. Наприклад, установи в галузі освіти працюють над реалізацією права на освіту, а установи в галузі охорони здоров'я – над забезпеченням права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

- *Автономність*: працюючи під егідою ООН, ці установи залишаються незалежними суб'єктами міжнародного права з власними бюджетами, членством та керівними органами.

До таких установ відносяться насамперед Міжнародна Організація Праці (МОП) і Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Галузевий підхід: Спеціалізовані установи ООН

Автономні організації, що працюють під егідою ООН.

ILO (Міжнародна організація праці) 	Унікальність: Трипартизм. Місія: Програма гідної праці (Decent Work Agenda), соціальна справедливість як основа миру.
UNESCO (Освіта, Наука, Культура) 	4 Стратегічні напрями: 1. Право на освіту (SDG 4). 2. Свобода вираження поглядів (безпека журналістів). 3. Культурні права (захист спадщини). 4. Етика науки (біоетика, ШІ). Механізм: Процедура 104 (розгляд індивідуальних скарг).

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

International
Labour
Organization

Міжнародна організація праці (*International Labour Organization* МОП / *ILO*) спеціалізована установа ООН, заснована ще у 1919 році з глибоким переконанням, що загальний та тривалий мир може бути побудований лише на засадах соціальної справедливості. Її роль у системі захисту прав людини полягає у

формуванні глобального правового поля, яке гарантує гідні умови праці, рівність можливостей та економічну безпеку для кожної людини. Місія МОП

виходить за межі суто технічних стандартів, адже вона розглядає трудові права як невід’ємну складову фундаментальних прав людини.

Ключовою особливістю, що виділяє МОП серед усіх інших міжнародних інституцій, є її тристороння структура (**трипартизм**). Це єдине агентство ООН, де рішення приймаються не лише урядами, а й представниками роботодавців та працівників від 187 держав-членів.

International
Labour
Organization

Трипартизм забезпечує баланс інтересів та робить розроблені стандарти життєздатними, адже вони є результатом консенсусу між тими, хто створює робочі місця, тими, хто на них працює, та тими, хто формує державну політику.

Пріоритети та механізми діяльності МОП:

- Встановлення стандартів.
- Програма гідної праці (Decent Work Agenda).
- Сприяння соціальному діалогу.
- Зменшення соціальної несправедливості:
- Через свої програми МОП бореться з дискримінацією на робочому місці та працює над розширенням можливостей для працевлаштування жінок і чоловіків у всьому світі.

Організація ООН з питань освіти, науки і культури *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO / ЮНЕСКО*) – провідна спеціалізована установа ООН, чия діяльність у системі захисту прав людини є унікальною через свій інтелектуальний та гуманітарний характер. Заснована у **1945 році**, ЮНЕСКО базується на принципі, що «оскільки війни починаються в

умах людей, саме в умах людей слід розбудовувати захист миру». Її роль полягає не лише у збереженні пам’яток чи розвитку шкіл, а у створенні глобальних стандартів, що гарантують фундаментальні права людини у сферах її компетенції.

Характеристика діяльності ЮНЕСКО у сфері прав людини охоплює чотири стратегічні напрями:

1. *Право на освіту* (Стаття 26 Загальної декларації прав людини). ЮНЕСКО є головним координатором глобальної мети сталого розвитку (**SDG 4**), яка передбачає забезпечення всеохопної і справедливої якісної освіти. Організація працює над тим, щоб освіта була не привілеєм, а доступним правом для всіх, незалежно від статі, походження чи матеріального стану. У 2026 році особливий акцент робиться на інклюзивній освіті та залученні молоді до розробки освітніх політик.

2. *Свобода вираження поглядів та доступ до інформації*: ЮНЕСКО – єдина установа ООН, мандат якої включає захист свободи преси та безпеки журналістів. Організація проводить моніторинг нападів на медійників, сприяє розвитку незалежних ЗМІ та виступає проти цензури і блокувань інтернету. Щорічно вона публікує звіти про світові тенденції у сфері свободи слова та координує святкування Всесвітнього дня свободи преси.

3. *Культурні права та захист спадщини*: роль ЮНЕСКО полягає у захисті права кожної людини на участь у культурному житті та доступ до культурних надбань. Це включає не лише охорону об'єктів Всесвітньої спадщини від руйнування (особливо під час збройних конфліктів), а й захист різноманіття культурних самовиразів. Організація відстоює права митців, творців та представників корінних народів на збереження їхньої ідентичності та мови.

4. *Права у сфері науки та етики*: ЮНЕСКО встановлює етичні межі для наукового прогресу. Це стосується розробки стандартів у сфері біоетики та етики штучного інтелекту. Організація захищає право людини користуватися результатами наукового прогресу та захищає вчених від переслідувань за їхню професійну діяльність.

Окремим і надзвичайно важливим інструментом є *процедура 104* (рішення Виконавчої ради 104 EX/3.3). Це механізм розгляду індивідуальних скарг про порушення прав людини у сфері компетенції ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО захищає права, які часто називають «духовним фундаментом» людини. Її мандат охоплює право на освіту (ст. 26 ЗДПЛ), свободу наукових досліджень та право на участь у культурному житті. ЮНЕСКО також є **головним міжнародним захисником свободи слова та безпеки журналістів.**

4.4. Вхідження України до міжнародної системи захисту прав людини. Реалізація міжнародних стандартів прав людини на національному рівні

Процес входження України до міжнародної системи захисту прав людини є складовою формування її як демократичної, правової та соціальної держави і водночас відображає загальносвітові тенденції утвердження прав людини як універсальної цінності. Після проголошення незалежності у 1991 році Україна взяла курс на інтеграцію в міжнародне співтовариство, що зумовило необхідність визнання та імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини.

Важливим етапом цього процесу стало **приєднання України до основних універсальних міжнародно-правових актів з прав людини**, насамперед документів, прийнятих у межах Організації Об'єднаних Націй. Україна підтвердила свою участь у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також приєдналася до ключових спеціальних конвенцій, зокрема про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, про ліквідацію дискримінації щодо жінок, проти катувань, про права дитини та інших. Ратифікація цих договорів означала взяття на себе міжнародно-правових зобов'язань щодо поваги, забезпечення та захисту прав людини і відкрила доступ до міжнародних контрольних механізмів.

Інтеграція України до міжнародної системи

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Особливе значення для входження України до міжнародної системи захисту прав людини мало **приєднання у 1995 році до Ради Європи** та

ратифікація у 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це заклало правові підвалини для інтеграції України до європейського правозахисного простору та надало громадянам право звернення до **Європейського суду з прав людини** після вичерпання національних засобів правового захисту. Практика цього Суду стала одним із ключових орієнтирів для розвитку національного законодавства і судової практики у сфері прав людини.

Реалізація міжнародних стандартів прав людини на національному рівні насамперед знайшла відображення у **Конституції України 1996 року**, яка:

- закріпила широкий каталог прав і свобод людини і громадянина відповідно до міжнародних документів;
- проголосила принцип верховенства права;
- визнала пряму дію норм Конституції;
- встановила, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Таким чином було створено конституційне підґрунтя для імплементації міжнародних стандартів у внутрішню правову систему.

Національний рівень

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Важливу роль у реалізації міжнародних стандартів відіграє розвиток національного законодавства та правозастосовної практики. Прийняття нових кодексів і законів у сферах кримінального, цивільного, адміністративного та трудового права супроводжувалося орієнтацією на міжнародні стандарти, зокрема *принципи справедливого суду, заборони дискримінації, поваги до приватного і сімейного життя, захисту соціальних і трудових прав*. Значний вплив на ці процеси має практика Європейського суду з прав людини, яка дедалі активніше використовується судами України як джерело тлумачення правових норм.

Інституційним елементом реалізації міжнародних стандартів прав людини в Україні є функціонування спеціалізованих органів і механізмів, зокрема Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Конституційного Суду України, системи судів загальної юрисдикції, а також органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, відповідальних за забезпечення прав людини у відповідних сферах. Крім того, Україна регулярно подає доповіді до договірних органів ООН та виконує рекомендації міжнародних моніторингових інституцій, що сприяє вдосконаленню внутрішньої правозахисної політики.

Водночас процес реалізації міжнародних стандартів прав людини на національному рівні залишається складним і суперечливим. Його ускладнюють проблеми ефективності правозастосування, інституційної спроможності органів влади, тривалість судових процедур, а також виклики, пов'язані зі збройною агресією проти України та необхідністю забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Проте навіть за таких умов міжнародні стандарти прав людини залишаються важливим орієнтиром для державної політики та правової реформи.

Отже, входження України до міжнародної системи захисту прав людини є поступальним і багаторівневим процесом, що охоплює міжнародно-правове визнання зобов'язань, конституційне та законодавче закріплення стандартів прав людини, а також розвиток національних інституцій їх забезпечення. Реалізація міжнародних стандартів на національному рівні сприяє утвердженню прав людини як найвищої соціальної цінності та інтеграції України до європейського і світового правового простору.

4.5. Право громадян України на звернення до конвенційних органів із захисту прав людини

Відповідно до **статті 55 Конституції України**, *кожному гарантується право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися до міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій*. При цьому конституційна норма має на увазі саме міждержавні міжнародні механізми, оскільки лише вони володіють офіційним міжнародно-правовим статусом та здатністю впливати на держави.

Право громадян України на звернення до міжнародних конвенційних органів із захисту прав людини є невід'ємною складовою національної системи правозахисту, що гарантується частиною четвертою статті 55 Конституції України. Ця конституційна норма встановлює, що кожен має право **після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних**

судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Юридична природа цього права базується на визнанні міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою, частиною національного законодавства, що створює безпосередній зв'язок між індивідом та наднаціональними інституціями.

Конвенційні органи – це спеціалізовані структури, створені на підставі міжнародних договорів (конвенцій) для моніторингу їх виконання та розгляду індивідуальних скарг, спеціалізовані комітети та суди, створені на підставі міжнародних договорів (конвенцій).

До конвенційних органів приєдналася і Україна. Для громадян України найбільш значущим є звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), юрисдикція якого охоплює всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім того, Україна є учасницею низки факультативних протоколів до пактів та конвенцій ООН, що дає громадянам право звертатися до Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок та інших договірних органів.

Шлях від Загальної декларації прав людини (1948) до Європейської конвенції (1950) – це шлях від визнання ідеалів до прийняття **обов'язкової юрисдикції**. Якщо документи ООН створюють загальний правовий фундамент, то Європейська конвенція дає українцям практичний інструмент захисту – **право на індивідуальну скаргу до ЄСПЛ**, рішення якого є обов'язковими для виконання державою.

Вибір інструменту: ЄСПЛ проти Комітетів ООН

	ЄСПЛ (Рада Європи)	Комітети ООН (Договірні органи)
Основа	Конвенція 1950 року	Пакти та спеціальні конвенції ООН
Природа рішення	Обов'язкове судове рішення	Міркування (рекомендаційний, авторитетний характер)
Результат	Компенсація + заходи загального характеру	Встановлення факту порушення + рекомендації

УВАГА: Неможливо подавати скаргу одночасно в обидві інстанції.

Найбільш відомим та ефективним механізмом для українців є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), що діє на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Право на індивідуальну заяву до ЄСПЛ виникає за умови, що особа вважає себе жертвою порушення прав, гарантованих саме цією Конвенцією, і лише після того, як справу було розглянуто судом останньої інстанції в Україні.

Крім ЄСПЛ, громадяни України мають право звертатися до договірних органів ООН, таких як:

- Комітет з прав людини (що діє на основі Міжнародного пакту про цивільні і політичні права)

- Комітет проти катувань

- Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Процедура звернення до цих органів зазвичай ініціюється шляхом **подання письмового «повідомлення» (скарги)**, де заявник має детально обґрунтувати характер порушення та довести, що ситуація не розглядається паралельно в іншому міжнародному органі (наприклад, не можна подавати одну й ту саму скаргу одночасно до Комітету ООН та до ЄСПЛ).

Спільними рисами для всіх конвенційних механізмів є :

- обов'язковість статусу «жертви» у заявника;

- необхідність вичерпання внутрішніх засобів захисту;

- вимога щодо несумісності скарги з положеннями відповідного міжнародного договору.

Ці органи не діють як «суди четвертої інстанції», тобто вони не переглядають факти справи чи правильність застосування національного права, а лише оцінюють, чи дотрималася держава своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини. **Рішення ЄСПЛ є обов'язковими** для виконання Україною, що передбачає не лише виплату грошової компенсації, а й вжиття заходів загального характеру (зміна законодавства) або відновлення порушеного права заявника (наприклад, перегляд справи в національному суді), **тоді як висновки комітетів ООН мають скоріше рекомендаційний характер**, проте є авторитетними актами, які держава має враховувати в межах добросовісного виконання міжнародних договорів.

Реалізація права на звернення до конвенційних органів можлива лише за дотримання чітко визначених **критеріїв прийнятності**

- *вичерпання всіх ефективних національних засобів юридичного захисту*: справа має рпойти через усі судові інстанції, включаючи найвищу. Це правило підкреслює субсидіарний характер міжнародного захисту: держава повинна мати можливість самостійно виправити порушення в межах власної правової системи;

- *наявність «статусу жертви»*, тобто особа повинна довести, що порушення основоположного права стосується її особисто і безпосередньо;

- жорсткі часові обмеження для подання скарг: наприклад, для ЄСПЛ цей термін становить чотири місяці після винесення остаточного рішення на національному рівні (Протокол № 15);
- справа не повинна розглядатися іншим органом;
- обґрунтованість: скарга має бути детально аргументована щодо порушення конкретних статей.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Особливе місце у забезпеченні цього права посідає механізм виконання міжнародних рішень. В Україні цей процес регламентується *Законом «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»*, який визначає процедуру виплати справедливої сатисфакції та вжиття заходів загального характеру для усунення системних недоліків законодавства. Координацію цієї діяльності здійснює Уповноважений у справах ЄСПЛ, що забезпечує зв'язок між міжнародною установою та національними виконавчими органами.

Важливо розуміти, що звернення до конвенційних **органів не є формою апеляції** на рішення національних судів, а є механізмом перевірки того, чи відповідають дії держави міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини.

Отже, право на звернення до конвенційних органів виступає як додаткова гарантія справедливості, що стимулює державу до вдосконалення національного правосуддя та адаптації законодавства до міжнародних стандартів. В умовах сучасних викликів, таких як застарілість окремих норм трудового чи процесуального права, можливість міжнародного захисту залишається критично важливою для зміцнення законності та реального забезпечення соціально-економічних прав українських громадян

✔ Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- **Я можу назвати** три ключові документи, які утворюють Міжнародний білль про права людини і **пояснити**, чому їх називають «конституцією людства»
- **Я розрізняю 4 покоління прав** і знаю, до якого з них належить право на чисте довкілля та захист персональних даних.
- **Я знаю** роль Генеральної Асамблеї та які повноваження має цей орган у сфері прав людини.
- **Я знаю**, чи є резолюції Генеральної Асамблеї юридично обов'язковими (*hard law*)).
- **Я розумію**, чим діяльність Ради з прав людини (РПЛ) відрізняється від роботи договірних комітетів ООН.
- **Я можу пояснити**, чому полягає суть УПО та чому цей механізм вважається найбільш демократичним інструментом контролю ООН.
- **Я можу перерахувати** головні завдання, які покладено на Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ).

★ Star Challenge для найамбітніших

Я можу пояснити, яким чином норми ЗДПЛ перетворюються на реальний обов'язок держави через механізми ООН.

Уявіть, що Рада з прав людини виявила системні порушення в країні. Як цей міжнародний контроль допомагає гармонізації світового правопорядку та визнанню людини найвищою цінністю?

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

права людини, свободи людини, природні та позитивні права, покоління прав людини, механізм захисту прав людини, юридичні гарантії прав людини.

Завдання 2. Порівняйте

– Рада ООН з прав людини та Комітет з економічних, соціальних і культурних прав

Критерії порівняння:

- правова основа створення;
- склад;
- повноваження;
- характер рішень;
- можливість розгляду індивідуальних скарг.

Завдання 3. Есе (1–2 сторінки)

1) «Чи можна вважати Загальну декларацію прав людини джерелом міжнародного звичаєвого права?»

У роботі:

- проаналізуйте юридичну природу Декларації;
- наведіть аргументи щодо трансформації її положень у звичаєве право;
- оцініть її значення для конституційного розвитку України.

2) «Чи можна вважати Загальну декларацію прав людини “конституцією людства”?»

У роботі:

- оцініть її юридичний статус;
- аргументуйте значення для формування міжнародного звичаєвого права;
- охарактеризуйте використання в судовій практиці.

Завдання 4. Проаналізуйте

Уявіть, що держава обмежує свободу пересування та свободу зібрань у зв'язку із воєнним станом.

1. Які міжнародні акти допускають можливість déroгації?
2. Які права не можуть бути обмежені за жодних обставин?
3. Які органи ООН можуть здійснювати моніторинг таких обмежень?

Обґрунтуйте відповідь із посиланням на:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- інші міжнародні документи

Завдання 5.

Проаналізуйте діяльність однієї зі спеціалізованих установ ООН: Міжнародна організація праці або ЮНЕСКО.

Розкрийте:

- її мандат;
- правозахисну функцію;

- механізми впливу на держави;
- наведіть приклади діяльності щодо України.

Завдання 6. Дискусійна панель

1) Розділіться на дві групи та обговоріть питання:

«Чи є міжнародні механізми захисту прав людини ефективними в умовах збройних конфліктів?»

Одна група аргументує ефективність, інша – обмеженість.

2) Поділіться на групи та обговоріть:

Чи є соціально-економічні права (ст. 22–27) такими ж юридично значущими, як громадянські та політичні права?

Аргументи повинні спиратися на текст міжнародних документів з прав людини.

Завдання 7. Складіть таблицю, у якій

- у першій колонці зазначте основні універсальні органи ООН у сфер захисту прав людини;
- у другій – їхні функції;
- у третій – документи, на підставі яких вони діють.

Зробіть висновок: які переваги та недоліки має універсальний механізм у порівнянні з регіональними системами (Європейською, Американською, Африканською).

Завдання 8. Робота з текстами документів

1) Визначте:

1. структуру ЗДПЛ;
2. логіку розміщення прав;
3. які статті формують «загальні принципи» (ст. 1–2);
4. які – громадянські і політичні права;
5. які – соціально-економічні та культурні права.

Поясніть, чому ст. 28 ЗДПЛ має системне значення для всього документа.

2) Проаналізуйте ст. 29 ЗДПЛ та дайте відповідь:

1. Які умови допустимості обмежень?
2. Чи допускає Декларація свавільні обмеження?
3. Чим відрізняється формула обмеження у ЗДПЛ від підходу, закріпленого в Європейська конвенція з прав людини?

3) Кейс «Свобода слова»

Журналіста звільнили з державного телеканалу за публічну критику уряду.

1. Які статті ЗДПЛ можуть бути порушені?
2. Чи охоплюється ця ситуація ст. 19?
3. Чи можливі законні обмеження в цій ситуації відповідно до ст. 29?

4) Кейс «Право на працю»

Працівнику відмовили у прийнятті на роботу через його вік.

1. Які статті ЗДПЛ застосовні?
2. Чи можна вважати це дискримінацією?
3. Які міжнародні акти розвинули ці положення (зокрема акти МОП)?

5) Кейс «Незаконне затримання»

Особа була затримана без рішення суду та без пояснення причин.

1. Які статті ЗДПЛ порушені?
2. Які гарантії передбачає ст. 9 і ст. 10?
3. Чи можна вважати ЗДПЛ достатньою підставою для захисту у національному суді?

6) Порівняння з Конституцією України

Порівняйте положення ЗДПЛ із Розділом II Конституції України.

1. Які права відтворені майже дослівно?
2. Які права деталізовані?
3. Чи є в Конституції права, яких немає у ЗДПЛ?

7) Порівняння з пактами 1966 року

Порівняйте норми ЗДПЛ із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права

Завдання:

1. Визначте, які статті Декларації були перетворені на юридично обов'язкові норми.
2. Які механізми контролю з'явилися у пактах?
3. У чому різниця юридичної сили?

8) Проаналізуйте преамбулу ЗДПЛ

1. Які історичні події вплинули на її прийняття?
2. Які цінності проголошені основоположними?
3. Чи зберігають вони актуальність сьогодні?

9) Проаналізуйте тексти МПЕСКП та МПГПП

1. Визначте структуру кожного пакту:
 - преамбула;

- загальні положення;
 - каталог прав;
 - механізм контролю.
2. Порівняйте ст. 2 обох пактів:
- у чому різниця формули зобов'язання держави?
 - що означає «вживати заходів» у МПЕСКП?
 - що означає «поважати і забезпечувати» у МПГПП?

10) Принцип недискримінації

Проаналізуйте:

- ст. 2 і 26 МПГПП;
- ст. 2(2) МПЕСКП.

Завдання:

1. Чи однаковий обсяг заборони дискримінації?
2. Чи можна вважати ст. 26 МПГПП автономною нормою?
3. Чи поширюється принцип недискримінації на всі права, навіть не передбачені Пактом?

11) Обмеження прав у МПГПП

1. Знайдіть статті, що передбачають можливість обмеження прав (наприклад, свобода вираження, зібрань, релігії).
2. Визначте:
 - легітимні цілі обмеження;
 - вимогу «передбаченості законом»;
 - критерій необхідності у демократичному суспільстві.
3. Порівняйте механізм обмеження з підходом, закріпленим у Європейській конвенції з прав людини.

12) Кейс «Незаконне затримання»

Особа перебувала під вартою 10 місяців без вироку.

1. Які статті МПГПП можуть бути порушені?
2. Які гарантії містить ст. 9?
3. Чи зобов'язана держава надати компенсацію?

13) Кейс «Обмеження права на страйк»

Уряд заборонив страйки працівникам приватних підприємств.

1. Яку статтю МПЕСКП слід застосувати?
2. Чи є право на страйк абсолютним?
3. Які обмеження допустимі?

14) Кейс «Доступ до освіти»

Держава не фінансує початкову освіту, перекладаючи витрати на батьків.

1. Чи відповідає це ст. 13 МПЕСКП?

2. Що означає «поступова реалізація»?
3. Чи можна виправдати відсутність фінансування браком ресурсів?

Завдання 9. Проаналізуйте процедуру звернення до

- Комітету з прав людини ООН
- Комітету з економічних, соціальних і культурних прав

Завдання:

1. За яких умов можлива індивідуальна скарга?
2. Яке значення має факультативний протокол?
3. Чим відрізняється юридична сила «міркувань» Комітету від рішення суду?

Завдання 10. Поміркуйте

Процес реалізації міжнародних стандартів в Україні сьогодні ускладнений збройною агресією та воєнним станом.

1. Оскільки ОБСЄ приймає рішення **консенсусом** (за згоди всіх членів), як Росія може блокувати роботу організації в Україні?
2. Поясніть, чому звіти ОБСЄ вважаються критично важливими для міжнародних судів, навіть якщо сама організація не має повноважень карати порушників?

Завдання 11.

Ознайомтеся з останньою доповіддю Комісара Ради Європи щодо ситуації в Україні (доступна на сайті coe.int).

1. Яке право (наприклад, на освіту, життя чи безпеку), на думку Комісара, страждає найбільше внаслідок атак на енергетичну інфраструктуру?
2. Чи може Комісар відвідувати тимчасово окуповані території України без дозволу окупаційної влади, і як це впливає на повноту його звітів?

Розділ 5. Основні регіональні системи захисту прав людини

5.1. Поняття регіональних систем

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

У сучасній ієрархії міжнародно-правового регулювання захисту прав і свобод людини фундаментальну роль відіграють регіональні акти, які доповнюють універсальні стандарти та враховують геополітичну специфіку. **До ключових документів цього рівня належать:**

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року;
- Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 року;
- Американська конвенція з прав людини 1969 року;
- Африканська хартія прав людини і народів 1981 року;
- Арабська хартія прав людини 2004 року;
- Декларація АСЕАН про права людини 2012 року.

Важливою складовою **європейського правового простору** є **загальні акти:**

- Європейська соціальна хартія 1961 року;
- Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 року;
- Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року.

Окрім загальних декларацій, регіональна система включає **спеціалізовані акти, такі як:**

- Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року;
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року,
- документи Ради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), зокрема Підсумковий документ Віденської зустрічі 1989 року;

- документи Копенгагенської (1990) та Московської (1991) нарад щодо людського виміру.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Значний внесок у захист прав окремих груп та боротьбу з викликами сучасності роблять Африканська хартія прав і благополуччя дитини 1990 року, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 року, Міжамериканська конвенція проти корупції 1996 року та Конвенція Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 року. В останні десятиліття цей перелік поповнився Міжамериканською демократичною хартією 2001 року, Африканською конвенцією про запобігання корупції та боротьбу з нею 2003 року, Африканською хартією молоді 2006 року, Конвенцією Африканського Союзу про захист внутрішньо переміщених осіб 2009 року, а також Хартією Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини 2010 року.

Особливе значення для вітчизняної правової системи має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, схвалена 4 листопада 1950 року Комітетом міністрів Ради Європи. Після ратифікації вісьмома державами у 1953 році вона набула чинності, а Україна, ставши членом Ради Європи, ратифікувала її 17 липня 1997 року, що забезпечило чинність документа для нашої держави з 11 вересня 1997 року.

Розвиток таких регіональних систем – європейської, міжамериканської, африканської та арабської – зумовлений трансформаціями міжнародного права та необхідністю конкретизації захисту прав людини. Уповноважені регіональні інституції розробили систему аргументів, що дозволяють застосовувати міжнародне право як незалежне джерело зобов'язань. Це стає

особливо актуальним на тлі певної неспроможності універсальних механізмів (зокрема органів ООН) ефективно реагувати на кризи. Наявність специфічного менталітету, традицій, релігійних особливостей та соціально-політичних систем у різних регіонах світу зумовлює необхідність існування таких локальних правових інструментів, що краще відповідають потребам конкретних народів.

Відповідь на виклики сучасності: Спеціалізовані акти

Діти та Молодь

- Африканська хартія прав і благополуччя дитини (1990)
- Африканська хартія молоді (2006)

Корупція та Демократія

- Міжамериканська конвенція проти корупції (1996)
- Міжамериканська демократична хартія (2001)
- Африканська конвенція про запобігання корупції (2003)

Етика та Громадянство

- Конвенція про захист прав... щодо біології та медицини (1997)
- Хартією Ради Європи з освіти для демократичного громадянства (2010)

Меншини та ВПО

- Європейська хартія регіональних мов (1992)
- Конвенція АС про захист внутрішньо переміщених осіб (2009)

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Регіональна міжнародна організація – це добровільне об'єднання суверенних держав певного географічного регіону, створене на основі міжнародного договору для координації зусиль і досягнення спільних цілей у політичній, економічній, соціальній, культурній або безпековій сферах.

Такі організації діють у межах визначеного геополітичного простору і мають власну систему постійних органів та міжнародну правосуб'єктність.

Ознаки регіональної організації:

- **Географічна обмеженість:** членство доступне лише державам певного регіону (хоча іноді допускається статус спостерігача для держав з інших частин світу).
- **Договірна основа:** створення на базі міжнародного договору (статуту), де врегульовані права, обов'язки та цілі учасників.
- **Наявність постійних органів:** постійний апарат (секретаріат, комітети), що забезпечує безперервну діяльність об'єднання.
- **Спільність інтересів:** вирішення проблем, актуальних саме для цього регіону (наприклад, локальна безпека або спільний ринок).

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Діяльність таких організацій регламентується Главою VIII Статуту ООН («Регіональні угоди»). Згідно з нею, регіональні об'єднання:

1. Мають узгоджуватися з цілями та принципами ООН.
2. Можуть залучатися до мирного розв'язання локальних спорів до їх передачі в Раду Безпеки.
3. Не можуть застосовувати примусові дії без повноважень від Ради Безпеки ООН (крім випадків відсічі агресії).

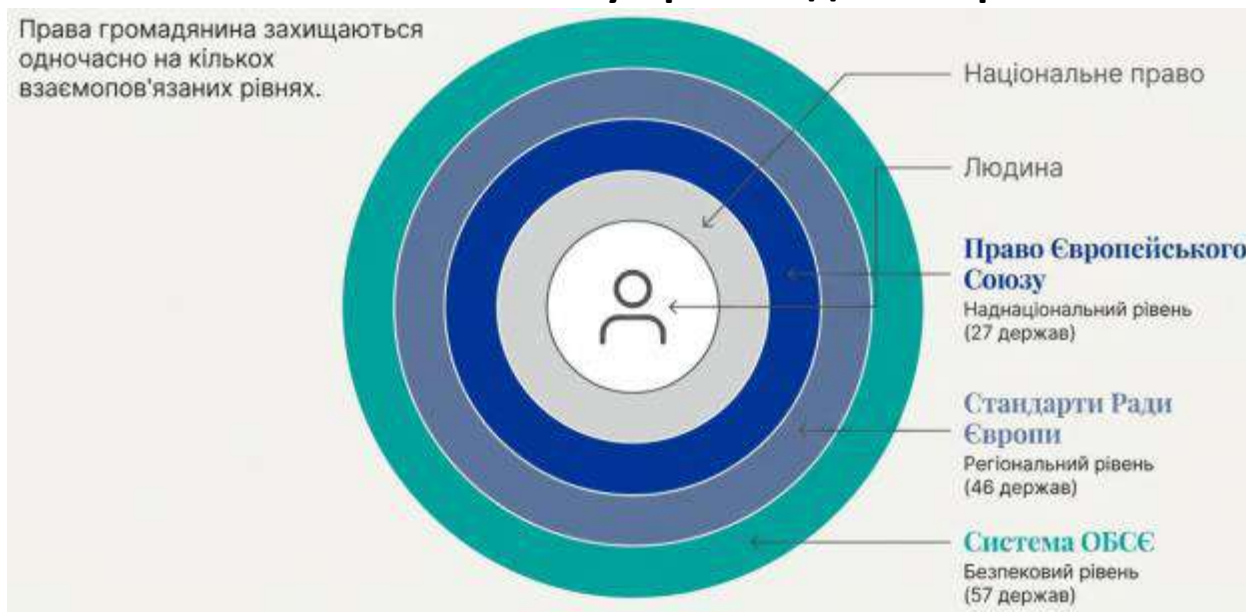

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

5.2. Європейська регіональна система захисту прав людини

Система захисту прав людини Європі побудована за принципом багаторівневого управління (*multi-level governance*). Це означає, що права громадянина захищаються одночасно на кількох взаємопов'язаних рівнях.

Система захисту прав людини Європі

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

5.2.1. Рівень 1: наднаціональний (Рівень Європейського Союзу)

Цей рівень базується на власному праві ЄС, яке має пріоритет над національним у сферах компетенції Союзу.

Європейський Союз (ЄС) сьогодні є унікальною міжнародною організацією, що об'єднує 27 європейських держав задля управління спільною економічною, соціальною та безпековою політикою. Еволюція цього об'єднання розпочалася у 1957 році з утворення *Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС)* і *Європейської економічної спільноти (ЄЕС)* шістьма країнами-засновницями. Протягом десятиліть територія Союзу неухильно розширювалася за рахунок приєднання нових членів, що супроводжувалося поглибленням інтеграції та збільшенням політичних повноважень наднаціональних інституцій. Останнім фундаментальним переглядом конституційних принципів ЄС стала Лісабонська угода, яка набула чинності у 2009 році. Попри відсутність офіційно закріпленої столиці, роль

адміністративного центру де-факто виконує Брюссель, де зосереджена більшість інституцій об'єднання.

Питання правової природи ЄС залишається предметом активних дискусій серед науковців, оскільки це нетиповий союз держав, головними цілями якого є сприяння миру, безпеці та неухильне дотримання основних прав і свобод людини. Однією з ключових характеристик ЄС є його **міжнародна правосуб'єктність**, що дозволяє союзу діяти на рівні держави: укладати міжнародні договори та входити до складу інших міжнародних організацій. Водночас держави-члени зберігають власну суверенну правосуб'єктність, включаючи право на вихід з об'єднання. Важливою інновацією є запровадження власного громадянства ЄС, яке існує паралельно з національним, позиціонуючи союз як спільність не лише держав.

Правові акти Союзу є невід'ємною частиною національних правових систем і часто мають пряму дію, тобто не потребують додаткової імплементації національними актами. Таким чином, компетенція ЄС, хоч і є ширшою за будь-який інший союз держав, залишається обмеженою: вона походить від держав-членів і поширюється лише на ті конкретні сфери, повноваження в яких були добровільно передані європейським інституціям.

Хартія основних прав ЄС (2000 р.): Головний документ, який став юридично обов'язковим з 2009 року (Лісабонська угода). Вона містить 54 статті, що охоплюють громадянські, політичні, економічні та соціальні права. З моменту набуття чинності Хартія складає фундамент стандартів щодо прав людини на рівні ЄС.

Хартія основоположних прав ЄС є головним документом ЄС. Після набрання чинності Лісабонською угодою (2009 р.) Хартія має таку ж юридичну силу, як і основні договори ЄС. Вона

модернізує стандарти Конвенції, додаючи права у сфері біоетики, захисту персональних даних та належного врядування.

Реалізація повноважень Європейського Союзу та впровадження його спільної політики здійснюється через розгалужену систему інституцій, серед яких ключову роль у законодавчому процесі відіграють Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу.

EU AI Act

Одним із важливих актів, що став реакцією на виклики сьогодення, є **Акт ЄС про штучний інтелект (EU AI Act)**, який набув чинності **1 серпня 2024 року**. Цей документ є першим у світі комплексним законом, що регулює ШІ на основі рівня ризику й забезпечує захист прав людини в цифрову епоху.

Акт класифікує системи ШІ на чотири категорії, визначаючи ступінь втручання держави:

- *неприйнятний ризик*: системи, що становлять загрозу безпеці та правам людини (наприклад, соціальний скоринг або біометрична ідентифікація в реальному часі в публічних місцях). Вони **повністю заборонені**;

- *високий ризик*: ШІ, що використовується в критичній інфраструктурі, освіті, медицині або правоохоронних органах. Такі системи підлягають жорсткому контролю та сертифікації;

- *обмежений ризик*: системи на кшталт чат-ботів. Головна вимога – **прозорість** (користувач має знати, що спілкується з ШІ);

- *мінімальний ризик*: спам-фільтри або ігри на основі ШІ. Регулювання таких систем майже відсутнє.

Акт надає громадянам право отримувати **пояснення** щодо рішень, прийнятих системами ШІ високого ризику. Це підсилює принцип верховенства права.

EU AI Act безпосередньо пов'язаний із Хартією основоположних прав ЄС. Він запроваджує механізми, які запобігають:

- *дискримінації* (алгоритми не повинні приймати упереджені рішення на основі раси, статі чи віку);

- *порушенню приватності* (жорстко обмежено використання систем розпізнавання обличчя);

- *маніпуляціям* (заборона ШІ, що використовує підсвідомі методи для зміни поведінки людей).

Як кандидат на вступ до ЄС, Україна має гармонізувати свою «Дорожню карту з регулювання ШІ» з цим Актом, щоб забезпечити сумісність систем та захист прав громадян у цифровому середовищі.

Акт діє не лише на території ЄС. Якщо українська компанія розробляє систему ШІ, яка буде використовуватися громадянами Євросоюзу, вона зобов'язана дотримуватися норм цього Акта. Це приклад «Брюссельського ефекту» – коли стандарти ЄС стають глобальними.

Європейський Парламент (*European Parliament*)

є єдиним наднаціональним органом, члени якого обираються безпосередньо громадянами держав-членів шляхом прямого загального голосування кожні п'ять років. Це забезпечує демократичну легітимність Союзу та дає змогу народам Європи безпосередньо впливати на прийняття рішень. Функції Парламенту охоплюють три основні сфери: законодавчу (разом із Радою ЄС він ухвалює закони на основі пропозицій Комісії), бюджетну (схвалення річного бюджету Союзу) та контрольну, що передбачає нагляд за діяльністю інших інституцій, зокрема право затверджувати склад Європейської Комісії та висловлювати їй вотум недовіри.

European Parliament

Council of the European Union

Council of the European Union

Паралельно з Парламентом діє Рада Європейського Союзу (*Рада міністрів, Council of the European Union*), яка представляє інтереси урядів держав-членів. У цьому органі міністри кожної країни обговорюють, змінюють та ухвалюють правові акти, а

також координують політику в межах своєї компетенції. Рада ЄС не має постійного складу: вона збирається у десяти різних конфігураціях залежно від тематики (наприклад, Рада з економічних питань, Рада з питань юстиції та внутрішніх справ тощо). Разом із Європейським Парламентом Рада виконує роль головного законодавця, що відображає подвійну природу ЄС як союзу держав та союзу народів. Крім того, саме Рада ЄС відіграє провідну роль у розробці та впровадженні спільної зовнішньої політики та політики безпеки, діючи на основі стратегічних вказівок Європейської Ради.

Взаємодія цих двох інституцій у межах «звичайної законодавчої процедури» є основою правотворення в ЄС. Жоден закон Союзу не може бути прийнятий без згоди обох органів, що забезпечує баланс між загальноєвропейськими інтересами, представленими в Парламенті, та

національними інтересами держав, які відстоює Рада. Така система «стримувань і противаг» гарантує, що правові акти ЄС, які мають пріоритет над національними нормами, проходять ретельну перевірку на відповідність цілям і цінностям об'єднання, зміцнюючи єдиний економічний та правовий простір Європи.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

European
Commission

Європейська Комісія (*European Commission*) виконує роль виконавчого органу Союзу та є головним рушієм інтеграційних процесів. Її часто називають «охоронцем договорів», оскільки саме Комісія стежить за належним виконанням країнами-членами європейського законодавства. Склад Комісії базується на принципі «одна держава – один комісар», проте члени Комісії зобов'язані діяти незалежно від урядів своїх країн, представляючи виключно інтереси Європейського Союзу. Ключовою функцією Комісії є право законодавчої ініціативи: вона розробляє проекти законів, які згодом подаються на розгляд Парламенту та Ради. Окрім цього, Комісія керує бюджетом ЄС, впроваджує спільну політику (наприклад, аграрну чи конкурентну) та представляє Союз на міжнародній арені, зокрема під час торговельних переговорів.

Європейська Рада (*European Council*), на відміну від Комісії, є органом вищого політичного керівництва, який визначає загальний політичний напрям і пріоритети розвитку Європейського Союзу. До її складу входять глави держав або урядів усіх 27 країн-членів, її Президент та Президент Європейської Комісії. Європейська Рада не виконує законодавчих функцій, тобто вона не приймає законів безпосередньо, але її рішення (висновки

самітів) стають основою для подальшої роботи всіх інших інституцій. Вона збирається щонайменше чотири рази на рік для вирішення найбільш стратегічних та чутливих питань, таких як зміни до договорів ЄС, розширення Союзу або реагування на глобальні кризи та загрози безпеці.

Суд справедливості ЄС (*Court of Justice of the European Union, CJEU*), знаходиться у Люксембурзі, є вищою судовою інстанцією ЄС, яка забезпечує однакове тлумачення та застосування права Союзу в усіх державах-членах. Його часто називають «охоронцем законності» в ЄС.

CJEU

Суд справедливості ЄС – це не один орган, а ціла система. Вона складається з двох основних судових інстанцій:

– Суд справедливості (*Court of Justice*). Це вища інстанція, яка займається найбільш значущими справами. Склад: 27 суддів (по одному від кожної держави-члена) та 11 генеральних адвокатів.

– Загальний суд (*General Court*). Створений для того, щоб розвантажити вищу інстанцію. Склад: 54 судді (по два від кожної держави-члена). Спеціалізація: Позови від приватних осіб, компаній (наприклад, у справах про конкуренцію або торгові марки) та деякі позови держав.

Існує декілька видів проваджень:

1. *Преюдиційне провадження* (Preliminary ruling). Це найважливіша функція, метою якої є гарантувати, що закон ЄС розуміють однаково в усіх країнах. Якщо національний суд (наприклад, суд у Польщі чи Німеччині) сумнівається, як правильно тлумачити право ЄС, він зупиняє справу і звертається до Суду ЄС за роз'ясненням.

2. *Позов про невиконання зобов'язань* (Infringement proceedings). Подається проти уряду держави-члена, яка не виконує свої обов'язки за правом ЄС (наприклад, не впроваджує важливу Директиву). Позивачем зазвичай виступає Європейська комісія.

3. *Позов про анулювання* (Action for annulment). Якщо якась інституція ЄС (наприклад, Рада ЄС або Парламент) прийняла акт, що порушує договори Союзу або основні права людини, зацікавлена сторона може вимагати його скасування.

4. *Позов про бездіяльність* (Action for failure to act). Подається у випадках, коли Європейський парламент, Рада чи Комісія були зобов'язані прийняти рішення, але не зробили цього.

Агентство ЄС з основних прав (FRA) – це незалежний консультативний орган ЄС, заснований у 2007 році (Відень), що надає експертну допомогу інституціям ЄС та країнам-членам у захисті прав людини. FRA проводить дослідження, опитування та звіти для сприяння дотриманню основоположних прав, включаючи питання щодо українців, які шукають захисту в ЄС. **Метою** діяльності

агентства є забезпечення повного дотримання основоположних прав при впровадженні законодавства ЄС. Воно проводить збір даних, проведення опитувань, надання експертних висновків. Сфера діяльності охоплює широке коло питань, включаючи расизм, ксенофобію, захист даних, права дітей та вплив війни на основні права. Агентство взаємодіє з країнами-членами та країнами-кандидатами (включаючи Україну). Воно є важливим механізмом у правозахисній системі ЄС, допомагаючи захищати права всіх людей, що проживають у Євросоюзі.

5.2.2. Рівень 2: регіональний (Рада Європи)

Хоча Рада Європи не є частиною структури ЄС, усі держави-члени ЄС є її учасницями. Рада Європи є провідною організацією на європейському континенті, яка займається захистом прав людини, демократії та верховенства права. На відміну від Європейського Союзу, який є політико-економічним союзом, РЄ – це гуманітарна та правова платформа, що охоплює **46 держав (включно з Україною)**.

Не плутайте три «Ради»:

Європейська Рада – саміт лідерів (стратегія ЄС).

Рада Європейського Союзу – збори міністрів (закони ЄС).

Рада Європи – окрема від ЄС організація (Страсбург, ЄСПЛ), яка займається виключно правами людини.

Парламентська Асамблея Ради Європи (*Parliamentary Assembly of the Council of Europe, ПАРЕ*) – є одним із двох головних статутних органів Ради Європи, що представляє інтереси парламентарів держав-членів Організації. Структура ПАРЕ базується на принципі національного представництва: до її складу

Офіс Ради
Європи в
Україні

входять народні обранці, делеговані національними парламентами 46 держав-членів. Кількість представників від кожної країни визначена Статутом. *Україні, згідно зі статтею 26 Статуту Ради Європи виділено 12 місць у ПАРЕ, на які призначаються народні депутати України за розпорядженням Голови Верховної Ради.*

Діяльність Асамблеї охоплює розгляд актуальних проблем сучасного суспільства та різних аспектів міжнародної політики в межах загального мандату Ради Європи. Робота органу зосереджена на проведенні **чотирьох сесійних засідань на рік**, під час яких парламентарі обговорюють ключові питання життєдіяльності цивілізації, прагнучи до миру, заснованого на справедливості та міжнародній співпраці.

Рівень Ради Європи

****НЕ**** Європейський Союз | 46 держав-членів (включно з Україною)

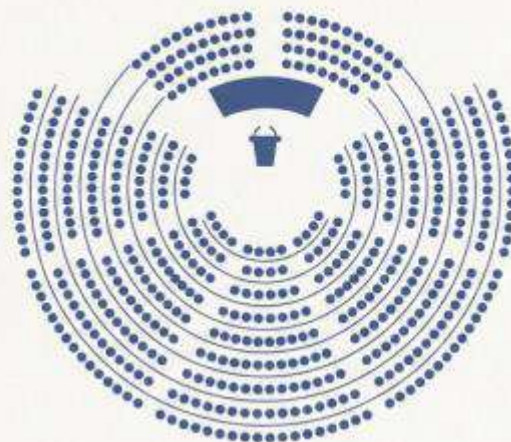
Focus:

- Права людини, Демократія, Верховенство права.

Key Institution:

ПАРЄ (Парламентська Асамблея)

- Делегати національних парламентів (Україна: 12 місць).
- Вимагає звітності від урядів.
- Обирає суддів ЄСПЛ та Комісара з прав людини.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Важливі стандарти містять:

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) 1950 р.

Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.

Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству 2011 р. (Стамбульська)

Європейська соціальна хартія 1961 р.

Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.

Complete list
of the Council
of Europe's
treaties

До найважливіших функцій ПАРЄ належить:

– право виступати з ініціативами перед європейськими урядами та вимагати від них звітності. Комітет міністрів, у якому представлені уряди країн-членів, зобов'язаний відповідати на запити та питання, порушені парламентарями в межах Асамблеї;

- ключова виборча функція: ПАРЄ обирає вищих посадових осіб Організації: Генерального секретаря Ради Європи та його заступника, а також Генерального секретаря самої Асамблеї;

– функція із забезпечення та захисту прав і свобод людини. Ця сфера є основою мандату Асамблеї, де її резолюції стають не просто формальними стандартами, а динамічними інструментами реального впливу на правову ситуацію в країнах-учасниках.

– правозахисна функція ПАРЄ реалізується через потужні кадрові повноваження: саме Асамблея обирає Уповноваженого (Комісара) з прав людини та суддів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що безпосередньо впливає на ефективність міжнародного судового захисту. Таким чином, через механізми обговорення, прийняття стандартів та формування персонального складу правозахисних інституцій, ПАРЄ виступає фундаментом європейської системи захисту інтересів особи та верховенства права.

Текст ЄКПЛ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Прийняття 4 листопада 1950 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відомої як *Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)*, стало епохальною подією у становленні міжнародної системи правопорядку. Цей документ заклав ціннісний фундамент для визначення ідеалів демократичного суспільства та став головним орієнтиром для розвитку сучасних правових держав. Важливою особливістю Конвенції є її динамічний характер: з моменту прийняття до неї було додано **16 Протоколів**, які є її невід’ємною частиною. Ці додаткові акти значно розширили діапазон гарантованих прав і свобод, а також суттєво вдосконалили процесуальний механізм їх захисту, адаптуючи систему до нових викликів сучасності.

На сьогодні усі 46 держав-членів Ради Європи є підписантами Конвенції, що дозволило сформуванню єдиного комплексу міжнародно-правового регулювання у сфері захисту законних інтересів особи, дотримання верховенства права та зміцнення демократичних інститутів.

Хоча Конвенція була прийнята у 1950 році, для України вона стала частиною національного законодавства лише у **1997 році** після її ратифікації Верховною Радою. Це відкрило громадянам шлях до звернення в ЄСПЛ.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

У регіональному масштабі ЄКПЛ виступає базовим інструментом уніфікації розуміння та забезпечення прав людини, тоді як на національному рівні її положення інтегруються безпосередньо у внутрішнє законодавство держав або стають джерелом для тлумачення правових норм національними судами. Це створює надійний механізм, де основна відповідальність за дотримання конвенційних стандартів покладається на національні уряди, парламенти та судові органи, забезпечуючи принцип субсидіарності міжнародного правосуддя.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Держави, які ратифікують Конвенцію, беруть на себе низку чітких міжнародно-правових зобов'язань, що вимагають системних трансформацій. Зокрема, країни-учасниці зобов'язані не лише привести своє національне законодавство та правозастосовну практику у повну відповідність до стандартів ЄКПЛ, а й вжити невідкладних заходів для усунення будь-яких системних чи індивідуальних порушень прав людини, що існували або виникли на момент ратифікації.

Структурно документ є чітко впорядкованим і складається з **59 статей**, розподілених **за трьома основними розділами**, що охоплюють матеріальні права, механізм роботи Європейського суду з прав людини та прикінцеві положення. Така архітектура документа забезпечує його цілісність та ефективність як інструменту прямої дії в європейському правовому просторі.

В Україні діє спеціальний Закон *«Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»*. Він зобов'язує українські суди використовувати практику ЄСПЛ як джерело права при розгляді справ.

Загалом, ЄКПЛ не замінює національні суди. Вона діє за принципом субсидіарності: спочатку держава повинна сама спробувати виправити порушення через свої суди, і лише якщо це не вдалося, втручається ЄСПЛ..

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

У структурі сучасної системи захисту прав людини Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) посідає центральне місце як міжнародний судовий орган, чия юрисдикція поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Поняття ЄСПЛ визначає його як інституцію, уповноважену вирішувати питання тлумачення та застосування положень Конвенції та Протоколів до неї, забезпечуючи дотримання високих стандартів правосуддя на всьому континенті.

Структура Суду є багаторівневою та включає:

- Комітети у складі трьох суддів;
- Палати (сім суддів);
- Велику палату (17 суддів).

Така структура дозволяє ефективно розподіляти справи залежно від їхньої складності та важливості для розвитку прецедентного права.

До основних функцій ЄСПЛ належать розгляд індивідуальних та міждержавних скарг, тлумачення конвенційних норм.

Кожна людина, яка вважає, що держава порушила її права, може подати позов проти цієї держави. Це унікальний механізм, де індивід стає рівноправним суб'єктом міжнародного права. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими до виконання. Держави-члени зобов'язані не лише виплатити компенсацію потерпілому, а й змінити своє законодавство, щоб запобігти подібним порушенням у майбутньому (*детально див. розділ б*).

Спеціалізовані моніторингові механізми

Окрім суду, Рада Європи здійснює постійний нагляд за специфічними сферами через свої комітети та комісарів. **Комісар (Уповноважений) РЄ з прав людини** (*Commissioner for Human Rights*) – незалежна посадова особа, завданнями якої

є виявляти системні проблеми в країнах Ради Європи та давати рекомендації національним урядам. Комісар має співпрацювати з національними правозахисними установами та організаціями (з 2024 року Комісаром є Michael O'Flaherty)

Commissioner
for Human
Rights

The CPT

For democracy
through law

INGO
Conference

Спеціалізовані моніторингові механізми РЄ

Венеційська комісія

«Демократія через право».
Експертиза конституційного
законодавства.

СРТ (Комітет проти катувань)

Доступ до в'язниць та СІЗО без
попередження для моніторингу
умов.

Комісар з прав людини

Незалежний моніторинг та
рекомендації (Current: Michael
O'Flaherty).

Конференція МНУО (INGO)

«Четверта колона» РЄ. Голос
громадянського суспільства.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

<https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/CPT5.jpg>

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК / СРТ) – це орган Ради Європи, який має на меті захист прав осіб, які перебувають у в'язницях, поліцейських відділках, психіатричних лікарнях та інших місцях несвободи. Члени комітету проводять регулярні та спеціальні візити, відвідуючи місця несвободи, і надають рекомендації державам для покращення умов. Орган діє як превентивний механізм, спрямований на запобігання жорстокому поводженню, а не на розслідування правопорушень. Судові спори він не вирішує. На відміну від Комітету ООН проти катувань, КЗК є європейським механізмом, який не розглядає індивідуальні скарги, а здійснює інспекції. Комітет активно відвідує місця несвободи в Україні, надаючи звіти та рекомендації для покращення умов утримання. Комітет

проти катувань (СРТ) – має право без попередження відвідувати в'язниці, поліцейські відділки та психіатричні лікарні.

Європейська комісія «За демократію через право» (*For democracy through law*) – **Венеційська комісія**. Вона надає експертні висновки щодо законопроектів, допомагаючи державам приводити їх у відповідність до європейських стандартів. До Комісії входить **61 держава-член**: 46 держав-членів РЄ та 15 інших країн. Комісія також тісно співпрацює з Європейським Союзом, ОБСЄ/БДПЛ та Організацією американських держав (ОАД)

CONFERENCE OF INGOs
OF THE COUNCIL OF EUROPE

CONFERENCE DES OING DU
CONSEIL DE L'EUROPE

Конференція МНУО

(*INGO Conference*) – це унікальний інституційний механізм, який забезпечує участь громадянського суспільства в роботі міжурядових організацій,

насамперед у межах **Ради Європи**.

Конференція міжнародних неурядових організацій (МНУО) є однією з чотирьох основних опор Ради Європи, поряд із Комітетом міністрів, Парламентською асамблеєю та Конгресом місцевих і регіональних влад. Вона представляє понад 300 міжнародних НУО, що мають «статутний статус» при Раді Європи. Її роль полягає в тому, щоб бути «голосом громадянського суспільства», доносячи експертизу та потреби громадян до політичного керівництва Європи.

Основні функції конференції МНУО:

- *моніторинг*: конференція відстежує стан дотримання демократичних стандартів та прав людини в країнах-членах;
- *експертиза*: МНУО надають фахову допомогу при розробці нових конвенцій та рекомендацій (наприклад, щодо захисту дітей, екологічних прав чи боротьби з корупцією);
- *адвокація*: організація захищає «громадянський простір», реагуючи на випадки тиску на активістів чи обмеження свободи асоціацій у Європі.

Для України Конференція МНУО є важливим майданчиком для інтеграції українських громадських організацій у європейський правозахисний простір; донесення інформації про виклики, пов'язані зі збройною агресією та забезпеченням прав людини в умовах воєнного стану; участі в імплементації міжнародних стандартів на національному рівні через співпрацю з Радою Європи.

Конференція МНУО – це єдиний приклад у світі, де неурядові організації мають офіційний статус постійного партнера в міжурядовій структурі. Це реалізація принципу **демократії участі**, де рішення приймаються не лише чиновниками, а й за участі представників громадян.

Одним із головних документів є *Кодекс належної практики участі громадян у процесі прийняття рішень*. МНУО мають статус спостерігачів або консультантів, що дозволяє їм надавати альтернативні звіти про ситуацію з правами людини, які часто відрізняються від офіційних урядових даних. Організації, що входять до Конференції (від екологічних груп до правозахисних спілок), надають експертні висновки для розробки нових конвенцій та резолюцій Ради Європи.

Контролюючі органи:

- Група держав із боротьби з корупцією (GRECO)
- Європейський комітет з попередження тортур і нелюдського поводження або такого, що принижує гідність, чи покарання (CPT)
- Група експертів з питань протидії торгівлі людьми (GRETA)
- Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ)
- Комітет експертів з оцінки заходів протидії легалізації злочинних доходів і заходів з фінансуванням тероризму (MONEYVAL)
- Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI)
- Європейський комітет з соціальних прав (ECSR)
- Консультативний комітет з Рамкової конвенції про захист національних меншин
- Комітет експертів Європейської хартії регіональних мов і мов меншин

Російсько-українська війна

Діяльність Комісара Ради Європи з прав людини та його Офісу в умовах повномасштабної російської агресії трансформувалася з моніторингової ролі у формат активного гуманітарного та правового адвокатування, спрямованого на фіксацію воєнних злочинів та розробку механізмів відновлення справедливості. Протягом 2022–2026 років робота інституції пройшла шлях від термінового реагування на гуманітарні катастрофи у Бучі та Ірпені, чим опікувалася попередня Комісарка Дуня Міятович, до стратегічного планування «миру, орієнтованого на людину», яке очолив чинний Комісар Майкл О'Флаерті.

Офіс Комісара став ключовим міжнародним майданчиком, що не лише документує порушення міжнародного гуманітарного права, але й активно просуває створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії та функціонування Реєстру збитків.

Реакція Комісара РЄ

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Особлива увага Офісу зосереджена на проблемі незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей до Російської Федерації та на тимчасово окуповані території. Комісар неодноразово наголошував, що повернення понад 20 000 ідентифікованих дітей є не лише політичним, а насамперед правозахисним обов'язком світової спільноти. Під час своїх візитів до України, зокрема останнього масштабного візиту у березні 2025 року, Майкл О'Флаерті відвідав постраждалу від обстрілів лікарню «Охматдит» та Личаківський цвинтар у Львові, підкреслюючи масштаб людських страждань. Його Офіс активно працює над **«Дорожньою картою миру»**, де захист прав людини визнається базовим принципом будь-яких дипломатичних переговорів, що дозволяє уникнути перетворення долі людей на предмет політичного торгу.

У 2025 та на початку 2026 року діяльність Офісу розширилася на питання енергетичної безпеки та захисту цивільної інфраструктури. Комісар різко **засудив цілеспрямовані атаки Росії на українську енергосистему** в січні 2026 року, класифікуючи їх як спробу позбавити цивільне населення базових умов для виживання. Паралельно з цим, Офіс проводить регулярні консультації з українським громадянським суспільством та Уповноваженим Верховної Ради з прав людини для моніторингу дотримання прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечення їхнього доступу до житла та працевлаштування. Комісар також надає **рекомендації щодо адаптації українського законодавства під час переходу від воєнного стану до відновлення демократичних процесів**, наголошуючи на важливості незалежного контролю за процесами мобілізації та дотриманням прав військовослужбовців і полонених.

Робота Офісу базується на принципі **«людиноцентричного миру»**, що передбачає обов'язкову участь постраждалих громад у процесах відновлення.

Це включає не лише фізичну реконструкцію, а й забезпечення права на істину та всебічну компенсацію через міжнародні правові механізми. Постійна присутність представників Офісу в регіоні та їхня взаємодія з Міжнародним кримінальним судом робить Комісара одним із найбільш впливових голосів у Європі, що вимагає непохитності міжнародного права перед обличчям агресії та гарантування того, що жодне порушення не залишиться безкарним у майбутній архітектурі європейської безпеки.

*Dunja Mijatović on
Russia's Suspension
From U.N. Human
Rights Council*

У цьому відео колишня Комісарка Ради Європи з прав людини Дуња Міятович пояснює складність свого мандату та обмеження міжнародних інституцій у безпосередньому припиненні воєнних дій, що дає важливий контекст для розуміння еволюції ролі Офісу від початку вторгнення.

Мандат Комісара – це «м'яка сила». Він не виносить вироків, як ЄСПЛ, але його публічні доповіді мають величезну політичну вагу. У контексті війни Комісар виконує роль незалежного свідка, чий висновок стають джерелом правди для всього світу.

Отже, діяльність Комісара Ради Європи з прав людини під час російсько-української війни є прикладом динамічного правозахисного моніторингу, який фокусується не лише на юридичних стандартах, а й на гуманітарних аспектах виживання людини в умовах агресії.

5.2.3. Рівень 3: Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Organization for Security and Co-operation in Europe

Organization for Security and Co-operation in Europe

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі.
Заключний акт

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (*Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE / ОБСЄ*) посідає унікальне місце в архітектурі європейської безпеки, оскільки її головним призначенням є всебічне сприяння миру та стабільності. Ця

структура, що еволюціонувала з політичного органу (з 1975 року) у повноцінну міжнародну організацію (з 1995 року), здійснює визначальний вплив на формування сучасних стандартів у сфері прав людини. Фундаментальною особливістю ОБСЄ є її комплексний підхід до безпеки, який не обмежується лише військово-політичними аспектами, а включає економічні, екологічні та, що найважливіше, людські аспекти. У межах такого широкого мандату організація розглядає права людини та демократизацію як невід’ємні складники стабільності, ставлячи їх в один ряд із контролем над озброєннями, заходами зміцнення довіри, боротьбою з тероризмом та екологічною діяльністю.

Правозахисна функція ОБСЄ базується на **принципах Гельсінського Заключного акта 1975 року**, який закріпив «повагу до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань» як обов’язковий принцип для держав-учасниць. На сьогодні **57 держав** мають рівний статус у межах організації, де рішення приймаються шляхом консенсусу. Важливою рисою діяльності ОБСЄ є те, що її акти та резолюції мають політично обов’язковий, а не юридичний характер, проте вони формують динамічну систему стандартів, що безпосередньо впливає на забезпечення прав на національних рівнях.

Хоча Гельсінський Заключний акт не є юридично обов’язковим договором (як Конвенція), він закріпив принцип, що повага до прав людини є необхідною умовою миру між державами. Для України цей документ став одним із перших орієнтирів при проголошенні незалежності

Практична діяльність ОБСЄ у правоохисній сфері виражається у виконанні **просвітницької та реформаторської функцій**. Організація активно сприяє освіті у сфері прав людини, забезпечуючи публікацію та

розповсюдження міжнародних документів, коментарів, національних законодавчих актів та спеціалізованих посібників у навчальних закладах усіх рівнів. Крім того, ОБСЄ надає суттєву **консультативну підтримку** державам у реформуванні їхніх правових систем, допомагаючи адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів. Така багатогранна підтримка правозахисної діяльності та зусилля з демократизації й захисту національних меншин роблять ОБСЄ ключовим інструментом м'якої сили, що забезпечує дотримання людського виміру безпеки в усьому регіоні.

Унікальною особливістю ОБСЄ є те всі рішення приймаються лише тоді, коли жодна країна-учасниця не заперечує. З одного боку, це надає рішенням великої ваги, з іншого – дозволяє державі-агресору блокувати важливі ініціативи, що змушує організацію шукати альтернативні формати роботи.

ODIHR in Ukraine

БДПЛ (ODIHR) – Бюро з демократичних інститутів і прав людини (базується у Варшаві) є основною інституцією, що перетворює політичні декларації ОБСЄ на реальні дії. Якщо сама ОБСЄ – це платформа для діалогу, то БДПЛ – це її експертний та моніторинговий центр.

Основні функції БДПЛ:

1. *Спостереження за виборами:* розробили методіку, яка вважається світовим «золотим стандартом». Експерти оцінюють не лише день голосування, а й свободу медіа, реєстрацію кандидатів та підрахунок голосів.
2. *Моніторинг прав людини:* бюро документує порушення та допомагає державам їх усувати. В умовах війни в Україні (станом на 2026 рік)

БДПЛ активно фіксує наслідки агресії для цивільного населення та демократичних інститутів.

3. *Розбудова демократії*: Надання консультацій щодо реформування виборчого законодавства, судової системи та посилення ролі парламентів.

4. *Толерантність і недискримінація*: Бюро бореться зі злочинами на ґрунті ненависті, расизмом, ксенофобією та антисемітизмом у всьому регіоні ОБСЄ.

Бюро з демократичних інститутів і прав людини – головний «правозахисний офіс» ОБСЄ. Воно спостерігає за виборами в Україні, допомагає з судовою реформою та боротьбою з дискримінацією, що є частиною імплементації міжнародних стандартів

Загалом, ОБСЄ сьогодні переживає найскладніший період у своїй історії. Повномасштабна агресія РФ проти України спричинила глибоку кризу в ОБСЄ через принцип консенсусу (прийняття рішень за згоди всіх членів). Проте організація продовжує працювати через спеціальні програми допомоги Україні (SPU), фокусуючись на розмінуванні, захисті прав дітей та боротьбі з торгівлею людьми. Її стандарти «людського виміру» залишаються фундаментом для майбутньої архітектури безпеки в Європі, а її експертна допомога є критично важливою для стійкості українського демократичного механізму.

 Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- **Я можу назвати** ключові регіональних систем захисту прав людини.
- **Я знаю**, який документ є основним правовим актом європейської системи та чому його називають «живим інструментом».
- **Я розрізняю** системи захисту прав людини Європи та ЄС, можу назвати інституції, які до них входять.
- **Я розумію**, чому первинна відповідальність за захист прав лежить на національних органах влади, і за яких умов втручається ЄСПЛ.
- **Я можу пояснити**, яку роль відіграють рішення Страсбурзького суду в правовій системі України та як вони впливають на гармонізацію світового правопорядку.
- **Я можу пояснити**, що таке Організація з безпеки та співробітництва в Європі.

Star Challenge для найамбітніших

- Я можу порівняти зміст ЄСПЛ та Хартії основоположних прав ЄС.*
- Я можу пояснити, як ці два документа співвідносяться між собою.*

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

□ регіональна система захисту прав людини, регіональна міжнародна організація, наднаціональний рівень, регіональний рівень, спеціалізовані моніторингові механізми, субсидіарність, вичерпання національних засобів правового захисту, прийнятність заяви, справедлива сатисфакція, пілотне рішення.

Завдання 2. Порівняйте

1) Європейський суд з прав людини та Комітет з прав людини ООН.

Критерії:

- юридична сила рішень;
- механізм виконання;
- обов'язковість юрисдикції;
- процесуальні гарантії.

2) Охарактеризуйте й порівняйте структуру міжнародної та європейської систем захисту прав людини. Що між ними спільного та відмінного? Оцініть ефективність обох механізмів.

Завдання 3. Есе (1–2 сторінки):

1) «Ефективність Європейської системи захисту прав людини в умовах збройного конфлікту».

У роботі проаналізуйте:

- питання юрисдикції;
- екстериторіальне застосування Конвенції;
- вплив рішень Суду на національне законодавство.

Завдання 4. Структура та зміст Європейської конвенції з прав людини

- Проаналізуйте структуру Конвенції: визначте, які розділи вона містить, і яку функцію виконує кожен із них.

– Визначте три статті, що гарантують процесуальні права особи. Поясніть, у чому полягає їх зміст. Наведіть приклад ситуації, у якій може бути порушено одну з обраних статей.

Завдання 5. Права людини в ЄКПЛ та Конституції України

– Оберіть три права, гарантовані ЄКПЛ. Знайдіть відповідні положення Конституції України.

– Порівняйте формулювання та з'ясуйте, у чому подібність і відмінність підходів.

– Зробіть висновок: які права в національному праві закріплені ширше, а які – вужче, ніж у ЄКПЛ.

Завдання 6. Робота з текстами документів.

1) Опрацюйте текст ЄКПЛ. Визначте:

- структуру ЄКПЛ;
- каталог прав;
- механізм обмежень прав.

Проаналізуйте структуру статті 8, 10 та 11 Конвенції:

- яке право гарантується?
- які легітимні цілі обмеження?
- які критерії необхідності?

2) Розподіліть права за групами:

- абсолютні (ст. 2, 3 тощо);
- відносні (ст. 8–11);
- процесуальні гарантії (ст. 6, 13);
- заборона дискримінації (ст. 14).

Поясніть, різниця між абсолютними та відносними правами?

3) Обмеження прав

Порівняйте:

- формулу обмеження у статтях 8–11 Конвенції;
- формулу обмеження у Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Визначте спільні риси та відмінності. Який підхід є більш деталізованим?

4) Тлумачення норм

Проаналізуйте ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд):

- Які елементи включає «справедливий розгляд»?
- Чи поширюється ця стаття на адміністративні справи?
- Як ЄСПЛ визначає «розумний строк»?

5) Кейс «Надмірна тривалість судового розгляду»

Судовий процес триває 8 років.

- Які статті Конвенції можуть бути порушені?
- Які критерії оцінки «розумного строку»?
- Яку сатисфакцію може присудити ЄСПЛ?

6) Кейс «Свобода вираження»

Блогера притягнуто до відповідальності за різку критику уряду.

- Яку статтю Конвенції застосувати?
- Чи є втручання «передбаченим законом»?
- Чи відповідає воно критерію «необхідності у демократичному суспільстві»?
- Які аргументи можуть бути у держави?

7) Інформаційні права

Відповідно до Акта, використання ІІІ для біометричного спостереження в реальному часі заборонено, але існують винятки для національної безпеки та боротьби з тероризмом.

- Проаналізуйте, як ці норми співвідносяться з умовами воєнного стану в Україні.
- Чи може держава використовувати ІІІ для розпізнавання облич на блокпостах, посилаючись на дерогацію від міжнародних зобов'язань? Обґрунтуйте відповідь, спираючись на критерії «необхідності та пропорційності».

5.3. Міжамериканська регіональна система захисту прав людини

Сучасна міжамериканська система захисту прав людини базується на глибоких історичних традиціях західного конституціоналізму. Фундамент системи заклали такі визначальні документи, як **Декларація незалежності США (1776 р.)**, яка проголосила рівність людей та їхні невідчужувані права на життя, свободу і прагнення до щастя, а також **Декларація прав людини і громадянина (1789 р.)**, що визначила метою кожного державного союзу забезпечення природних прав: власності, безпеки та опору гніту.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Біль про права

Важливим елементом системи є **концепція «негативних прав»**, які гарантують індивіду захист від свавільного втручання держави. Класичним прикладом закріплення таких прав є **Біль про права** – перші 10 поправок до Конституції США, що були опубліковані 1789 р. й набули чинності **1791 р.** У ньому через формулювання «Конгрес не повинен» встановлено межі державного впливу на свободу слова, релігії та зборів. Саме цей підхід – захист особистості від уряду – став наріжним каменем для формування регіональних стандартів в Америці.

Міжамериканська система захисту прав людини – це комплекс законів та інститутів, що функціонують під егідою **Організації американських держав (ОАД)**.

ОАД була заснована **30 квітня 1948 року** з метою зміцнення регіональної солідарності та співпраці. Сьогодні вона об'єднує **35 незалежних держав** Північної та Південної Америки зі штаб-квартирою у Вашингтоні.

Структура ОАД базується на двох ключових органах:

1. **Генеральна асамблея** є найвищим органом, де представлені всі держави-члени. Вона збирається щорічно для прийняття стратегічних рішень (кожна держава має один голос).

2. **Тимчасова рада** є виконавчим органом, який складається з представників країн-членів і забезпечує діяльність організації між засіданнями Асамблеї.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Нормативне регулювання системи здійснюється на основі:

- Статуту ОАД;
- Американської декларації прав і обов'язків людини (1948 р.);
- Міжамериканської конвенції з прав людини (1969 р.).

Цікавий історичний факт: Американська декларація прав і обов'язків людини була прийнята в квітні 1948 року – за вісім місяців до Загальної декларації прав людини ООН. Це робить її першим у світі міжнародним документом такого роду.

American
Declaration on
the Rights and
Duties of Man

Американська декларація прав і обов'язків людини (1948 р.) є унікальним документом, оскільки вона заклала підвалини правової системи цілого континенту. Її структура відображає комплексний підхід: людина розглядається не як ізольований суб'єкт, а як частина суспільства, де права нерозривно пов'язані з обов'язками. Її **особливістю є поєднання прав із конкретними обов'язками особи.** Документ закріплює 27 прав і 10 обов'язків.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

1. Особисті (цивільні) права та свободи:

- *Право на життя, свободу та особисту безпеку* (Ст. I): базове право, що є фундаментом для всіх інших.
- *Рівність перед законом* (Ст. II): заборона дискримінації за ознаками раси, статі, мови, віросповідання чи будь-якого іншого статусу.
- *Свобода віросповідання та культу* (Ст. III): право кожного вільно сповідувати свою релігію та здійснювати обряди.
- *Свобода думки та вираження поглядів* (Ст. IV): можливість поширювати ідеї будь-якими засобами.
- *Захист честі, репутації та приватного життя* (Ст. V): охорона від свавільних нападів на гідність людини та її сімейне вогнище.
- *Право на заснування сім'ї та захист материнства/дитинства* (Ст. VI та VII): окремий акцент на особливій опіці над жінками під час вагітності та дітьми.
- *Свобода пересування та вибору місця проживання* (Ст. VIII): право вільно переміщатися в межах країни та залишати її.

2. Соціальні, економічні та культурні права:

- *Право на охорону здоров'я* (Ст. XI): держава має забезпечувати санітарні та соціальні заходи для підтримки здоров'я.
- *Право на освіту* (Ст. XII): включає рівність можливостей та право на безоплатну початкову освіту.
- *Право на переваги культури* (Ст. XIII): право брати участь у культурному житті та користуватися результатами наукового прогресу.
- *Право на працю та справедливу винагороду* (Ст. XIV): кожна людина має право на корисну працю в належних умовах.
- *Право на відпочинок* (Ст. XV): включає обмеження робочого часу та право на дозвілля.
- *Право на соціальне забезпечення* (Ст. XVI): захист у разі безробіття, старості або втрати працездатності.
- *Право власності* (Ст. XXIII): право володіти майном, необхідним для гідного життя.

3. Політичні права:

- *Право на притулок* (Ст. XXVII): захист від політичних переслідувань в інших країнах.
- *Право на участь у державному управлінні* (Ст. XX): включає право голосувати та бути обраним на чесних виборах.
- *Право на збори та асоціації* (Ст. XXI та XXII): можливість мирно збиратися та створювати організації (профспілки, політичні партії).
- *Право на петиції* (Ст. XXIV): право звертатися до влади з проханнями або скаргами та отримувати швидку відповідь.

4. Процесуальні (юридичні) гарантії (права, що забезпечують справедливість у взаєминах із судовою системою):

- *Право на визнання правосуб'єктності* (Ст. XVII): визнання людини суб'єктом прав і обов'язків.
- *Право на правосуддя* (Ст. XVIII): доступ до судів для захисту від дій, що порушують конституційні права.
- *Право на громадянство* (Ст. XIX): захист від безгромадянства.
- *Захист від свавільного арешту* (Ст. XXV): право на законність затримання та перевірку його підстав судом (*habeas corpus*).
- *Право на належну правову процедуру* (Ст. XXVI): презумпція невинуватості та право на захист.

Обов'язки людини включають: служіння суспільству та нації, виховання дітей та допомогу батькам, участь у голосуванні, сплату податків, дотримання законів та працю.

У преамбулі Декларації наголошено, що міжнародний захист прав людини має бути головним принципом еволюції американського права.

Inter-American
Convention on
Human Rights

Міжамериканська конвенція з прав людини (*Inter-American Convention on Human Rights*), була прийнята 22 листопада 1969 р. на спеціалізованій міжамериканській конференції в Коста-Риці та набула чинності 18 липня 1978 року. Її поява трансформувала систему з «м'якого права» (рекомендацій Декларації 1948 року) у «жорстке право» з працюючими судовими механізмами. Членами конвенції є **20 держав.**

На відміну від європейських актів, Американська декларація та Конвенція містять окремі розділи про обов'язки людини **перед сім'єю, громадою та людством.** Це відображає культурну специфіку регіону, де індивідуальні права тісно пов'язані з соціальною відповідальністю.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Основні групи прав, закріплених у Конвенції:

1. Громадянські (особисті) права:

Право на життя (Стаття 4). Унікальною рисою є положення про те, що це право захищається, як правило, «з моменту зачаття». Також Конвенція суворо обмежує (а в країнах, де її скасовано – забороняє відновлювати) смертну кару.

Право на гуманне поводження (Стаття 5). Категорична заборонено катування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.

Свобода від рабства (Стаття 6). Заборонено примусову праці та торгівлю людьми.

Право на особисту свободу (Стаття 7): захист від свавільних арештів та право на судовий перегляд затримання.

2. Політичні та соціальні права:

Право на участь в управлінні (Стаття 23): право голосувати, бути обраним та мати доступ до державної служби.

Право на притулок (Стаття 22): кожен має право шукати та отримувати притулок на іноземній території у разі політичного переслідування.

Права дитини (Стаття 19). В контексті цього права здійснено наголос на заходах захисту, яких потребують неповнолітні з боку сім'ї, суспільства та держави.

3. Економічні, соціальні та культурні права (ЕСКП)

На відміну від цивільних прав, ЕСКП згадані в Конвенції лише в одній **Статті 26**. Вона встановлює принцип «**прогресивної реалізації**»: держави зобов'язуються вживати заходів для того, щоб поступово досягти повного дотримання цих прав залежно від наявних ресурсів.

Примітка: Детальніше ці права були розписані пізніше у Додатковому протоколі до Американської конвенції (Протокол Сан-Сальвадор, 1988 р.).

Конвенція закріпила:

Механізм індивідуальних петицій становить практичну основу міжамериканської системи захисту прав людини, дозволяючи окремим особам безпосередньо апелювати до міжнародних інституцій у разі неспроможності національної правової системи забезпечити справедливість. Цей процес характеризується унікальною дволанковою структурою, де ключову роль відіграють **Міжамериканська комісія з прав людини (МКПЛ)** та **Міжамериканський суд з прав людини (МСПЛ)**. На відміну від багатьох інших міжнародних систем, право на звернення до міжамериканських органів мають не лише самі жертви порушень, а й *групи осіб або офіційно визнані неурядові організації*, що значно розширює доступ до правосуддя для вразливих верств населення.

Міжамериканська комісія з прав людини (МКПЛ/АСНР) створена у **1959 році**, є головним автономним органом ОАД. Комісія складається з семи незалежних експертів, які діють в особистій якості.

Її функціями є:

- сприяння захисту прав людини;
- моніторинг ситуації в країнах-членах
- розгляд індивідуальних петицій;
- консультування ОАД.

Комісія керується принципом **pro homine** (тлумачення закону на користь людини) та активно впроваджує гендерну перспективу у свою роботу.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Першим обов'язковим етапом є **подання петиції** до Міжамериканської комісії, яка виконує функцію первинного фільтра та слідчого органу. Для того щоб скарга була прийнята до розгляду, вона має відповідати суворим критеріям прийнятності. Зокрема, заявник зобов'язаний довести, що він вичерпав усі наявні засоби внутрішнього правового захисту в державі, де

сталось порушення. Окрім того, діє «правило шести місяців», згідно з яким петиція повинна бути подана не пізніше ніж через пів року після отримання остаточного рішення національного суду. Важливою умовою також є відсутність паралельного розгляду цієї ж справи в іншому міжнародному органі, наприклад, у комітетах ООН.

Після визнання скарги прийнятною Комісія переходить до **аналізу справи по суті**. На цій стадії вона збирає інформацію від уряду відповідної держави, проводить розслідування, а в окремих випадках може організувати візити безпосередньо на місце подій (так звані візити *in loco*). Характерною особливістю діяльності Комісії є сприяння «дружньому врегулюванню» спору: якщо держава визнає факт порушення та погоджується на компенсацію чи зміну законодавства до завершення розгляду, справу може бути закрито за згодою сторін. Якщо ж компромісу не досягнуто, Комісія готує конфіденційний звіт із висновками та конкретними рекомендаціями для держави щодо усунення порушення.

У разі, якщо держава-учасниця Міжамериканської конвенції не виконує рекомендації Комісії **протягом трьох місяців**, справа може бути передана на розгляд до Міжамериканського суду з прав людини.

На відміну від Європи, у Міжамериканській системі індивідуальні заявники **не можуть** звертатися безпосередньо до **Міжамериканського суду з прав людини**. Скаргу спочатку розглядає Комісія, і лише вона (або держава) може передати справу на розгляд Суду.

Суд виступає як повноцінний трибунал, чії рішення є остаточними та юридично обов'язковими для виконання. У своїх вердиктах Суд не лише встановлює факт порушення, а й **призначає широкі заходи репарації**: від грошових виплат і надання медичної допомоги жертвам до публічного вибачення з боку держави та внесення змін до національної конституції чи законів для запобігання подібним випадкам у майбутньому.

Окремим критично важливим елементом системи є **інструменти термінового реагування**. Коли життю чи здоров'ю людини загрожує безпосередня та непоправна небезпека, **Комісія має право видавати «застережні заходи», а Суд – «тимчасові заходи»**. Ці приписи зобов'язують державу негайно вжити заходів для фізичного захисту особи (наприклад, зупинити депортацію чи забезпечити охорону свідків) ще до того, як справа буде розглянута по суті.

Інструменти термінового реагування

Запобігання непоправній шкоді життю чи здоров'ю

Орган	Комісія (МКПЛ) 	Суд (МСПЛ)
Інструмент	Застережні заходи (Precautionary Measures)	Тимчасові заходи (Provisional Measures)
Мета	Вимога негайних дій від держави (зупинити депортацію, надати охорону)	

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Таким чином, міжамериканська система забезпечує не лише ретроспективну справедливість через компенсації, а й **превентивний захист фундаментальних прав** людини в режимі реального часу.

Міжамериканський суд з прав людини (*Inter-American Court of Human Rights, МСПЛ / IACtHR*) (м. Сан-Хосе, Коста-Рика) є автономною судовою інституцією, створеною на основі Конвенції 1969 року. Це автономний правовий інститут, метою якого є **тлумачення та застосування Американської конвенції**.

Суд складається з **7 суддів** і виконує **три основні функції**:

1. **Судова.** Розгляд справ про порушення Конвенції державами-учасницями.
2. **Консультативна.** Тлумачення Конвенції та інших договорів на запит держав.
3. **Превентивна.** Застосування тимчасових заходів у випадках крайньої терміновості для запобігання непоправній шкоді особам.

Inter-American
Court of Human
Rights

Взаємодія з міжнародним гуманітарним правом (МГП). Особливістю міжамериканської системи є її здатність інтегрувати норми гуманітарного права під час збройних конфліктів. Система захищає так зване **noyau dur**

(тверде ядро) прав: право на життя, заборону катувань та рабства, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Яскравим прикладом є справа *«Артуро Рібон Авіла проти Колумбії»*. Комісія та Суд встановили, що оскільки норми Женевських конвенцій 1949 р. інкорпоровані в національне право, їх порушення (свавільні страти під час внутрішнього конфлікту) автоматично означає порушення Американської конвенції з прав людини. Це підтвердило роль регіональних органів у нагляді за дотриманням стандартів гуманності навіть в умовах війни.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

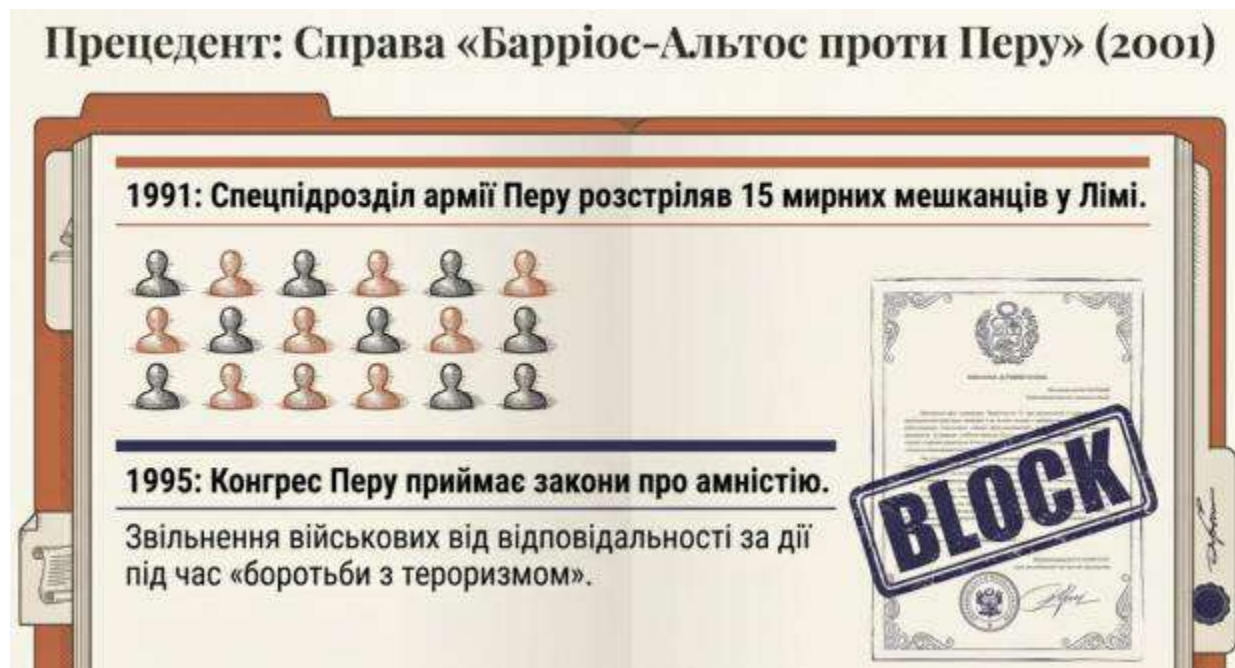
Одним із найбільш значущих та резонансних прикладів у практиці Міжамериканського суду з прав людини, що радикально змінив правовий ландшафт регіону, є справа *«Барріос-Альтос проти Перу»* (*Barrios Altos v. Peru*), рішення за якою було винесено 14 березня 2001 року. Цей кейс став юридичним прецедентом, який фактично заборонив державам використовувати закони про амністію для уникнення відповідальності за грубі порушення прав людини.

У 1991 році в районі Барріос-Альтос (Ліма, Перу) спецпідрозділ перуанської армії розстріляв 15 мирних мешканців. Коли в 1995 році судова влада Перу почала розслідування проти військових, Конгрес Перу терміново прийняв два закони про амністію (Закони № 26479 та № 26492). Ці акти звільняли від відповідальності всіх військових, поліцейських та цивільних осіб за будь-які правопорушення, вчинені під час «боротьби з тероризмом» у період з 1980 по 1995 роки. Більше того, закон прямо забороняв судам приймати будь-які позови щодо цих подій.

Рішенням Міжамериканського суду визначено, що закони про амністію, положення про терміни давності та встановлення винятків від

відповідальності, які мають на меті перешкодити розслідуванню та покаранню за серйозні порушення прав людини (такі як катування, свавільні страти або насильницькі зникнення), порушують Американську конвенцію з прав людини. Судом наголошено, що згадані закони Перу не мають юридичної сили з моменту їх прийняття (*ex tunc*), і держава не може посилається на них як на перешкоду для правосуддя.

Уряд Перу був змушений визнати закони про амністію нікчемними. Це відкрило шлях до відновлення кримінальних справ проти вищих посадових осіб, включаючи колишнього президента Альберто Фухіморі.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Завдяки цій справі була остаточно сформована **доктрина «Контролю конвенційності»**, згідно з якою національні судді зобов'язані перевіряти внутрішні закони на відповідність Американській конвенції. Якщо закон суперечить Конвенції (як у випадку з амністією), суддя має віддавати пріоритет міжнародному праву і не застосовувати такий закон. Це рішення змусило інші країни Латинської Америки (зокрема Аргентину, Уругвай та Чилі) переглянути або скасувати власні закони про амністію, прийняті після періодів диктатур.

Отже, Міжамериканська система захисту прав людини є прогресивною і динамічною. Вона має низку унікальних рис: універсальність та історична першість, баланс прав та обов'язків, дволанковий механізм захисту, посилена увага до колективних прав. Найсильнішою стороною системи є концепція «контролю конвенційності», яка фактично зобов'язує національні суди ставити норми Американської конвенції вище за внутрішні закони, забезпечуючи реальний захист «на місцях».

Порівняння Європейської та Міжамериканської систем захисту прав людини

Характеристика	Європейська система (Рада Європи)	Міжамериканська система (ОАД)
Основний документ	Європейська конвенція з прав людини (1950)	Американська конвенція про права людини (1969)
Ключовий суд	Європейський суд з прав людини (Страсбург)	Міжамериканський суд з прав людини (Сан-Хосе)
Доступ громадян	Особа звертається безпосередньо до Суду	Через посередника (Комісію або державу)
Специфіка прав	Фокус на цивільних та політичних правах	Наголос на обов'язках людини перед суспільством
Обов'язковість рішень	Обов'язкові для виконання державою (виплата компенсацій, зміна законів)	Обов'язкові; концепція «контролю конвенційності» для нац. судів
Колективні права	Менше уваги (переважно індивідуальні права)	Захист прав корінних народів та колективної власності на землю

5.4. Африканська система захисту прав людини

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

African Union

Африканський Союз (*The African Union, AC/AU*) є континентальним органом, що об'єднує 55 держав Африканського континенту. Він був офіційно заснований у липні 2002 року на саміті в Дурбані (ПАР) як наступник

Організації африканської єдності (ОАЄ), що діяла з 1963 року. Створення АС ознаменувало перехід від політики «невтручання» та деколонізації до політики інтеграції, економічного розвитку та колективної відповідальності за дотримання прав людини.

African Union

Інституційна структура та органи АС є розгалуженою та поєднує політичні, виконавчі, законодавчі та судові функції.

1. **Асамблея Африканського Союзу** є найвищим органом, що складається з голів держав та урядів країн-членів. Вона приймає ключові рішення щодо політики Союзу, бюджету та прийому нових членів. Збирається щонайменше раз на рік.

2. **Виконавча рада** готує рішення для Асамблеї та відповідає за координацію політики у сферах зовнішньої торгівлі, енергетики, сільського господарства та довкілля. Складається з міністрів закордонних справ.

3. **Комісія Африканського Союзу** є постійним виконавчим органом (секретаріат), розташована в Аддіс-Абебі (Ефіопія). Комісія забезпечує повсякденну діяльність Союзу та впровадження його рішень. Складається з Голови, заступника та комісарів за різними напрямками.

4. **Панафриканський парламент (ПАП)** є законодавчим та консультативним органом, що засідає в Мідранді (ПАР). Його мета – забезпечити участь народів Африки в управлінні та економічній інтеграції континенту.

5. **Африканський суд з прав людини і народів** – це судовий орган, що розглядає справи про порушення Африканської хартії прав людини і народів. Його рішення є обов'язковими для держав, що визнали його юрисдикцію.

6. **Рада миру та безпеки (РМБ)** є ключовим органом для запобігання, врегулювання та вирішення конфліктів. РМБ має право санкціонувати миротворчі операції та втручання в ситуації кризи.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Якщо Європейська система – це про **індивіда**, а Міжамериканська – про **громадянина**, то Африканська – це про **людину, як частину народу**.

Основою системи захисту прав людини є **Африканська хартія прав людини і народів (1981 р.)**. Її особливістю є **концепція «колективних прав»**

*African Charter on
Human and
Peoples' Rights*

(прав народів на розвиток, мир та вільне розпорядження багатствами) та наголос на обов'язках індивіда перед сім'єю та суспільством, що відображає африканські культурні цінності. Хартія включає широкий спектр прав та обов'язків людини, містить преамбулу та 68 статей. **Зокрема**, статті 1-18 – права людини:

- право на рівність перед законом та рівний захист законом;
- право на життя, повагу і гідність;
- заборона всіх форм експлуатації і гноблення людини, включаючи рабство, работоргівлю, тортури, нелюдські або принижуючі гідність види поводження і покарання;
- право на свободу та особисту безпеку, включаючи свободу від свавільного арешту або затримання;
- право бути вислуханим у справі;
- право на презумпцію невинності;
- захист і розумні строки розгляду справи судом;
- право на свободу совісті, інформацію, об'єднання та мирні збори;
- право покидати країну і повертатися до неї;
- свобода пересування і проживання;
- право на політ, притулок;
- право вільно брати участь в управлінні країною і рівного доступу до державної служби та державної власності;
- право на працю, освіту, культуру, захист моральних і традиційних цінностей, що визначаються суспільством.

Африканська хартія прав людини і народів (1981)

Унікальний баланс прав та обов'язків

Права Індивіда

Колективні Обов'язки

Право народів на розвиток, мир та вільне розпорядження багатствами.

Обов'язки індивіда перед сім'єю, суспільством та державою.

Документ містить преамбулу та 68 статей, що формують нормативну базу, поєднуючи універсальні стандарти з африканськими культурними цінностями.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Африканська хартія містить найбільш детальний перелік **обов'язків особи**. Людина зобов'язана поважати батьків, зберігати африканські культурні цінності та сприяти зміцненню національної солідарності. Це відображає концепцію «людини в громаді».

Африканський Союз має декілька органів, уповноважених здійснювати нагляд за питаннями захисту прав людини від імені Союзу, його держав-членів і громадян Африки. **Основними такими органами є:**

- Африканська комісія з прав людини і народів (ACHPR);
- Африканський суд з прав людини і народів (AfCHPR);
- Надзвичайні африканські палати (EAC);
- Комісія АС з міжнародного права (AUCIL).

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Африканська комісія з прав людини і народів (*African Commission on Human and Peoples' Rights*) є провідним органом у межах африканської системи захисту прав людини, що відповідає за тлумачення Африканської хартії та контроль за її виконанням. Комісія розпочала свою діяльність 2 листопада 1987 року, коли вона була урочисто відкрита в Аддіс-Абебі (Ефіопія). Хоча офіційне відкриття відбулося в штаб-квартирі ОАС (нині АС), згодом Секретаріат Комісії був перенесений до міста Банджул (Гамбія), де він перебуває і донині. Окрім виконання завдань, визначених Хартією, Комісія може здійснювати будь-які інші функції, які їй доручає Асамблея глав держав і урядів Африканського Союзу.

Комісія складається з 11 членів, які обираються Асамблеєю Африканського Союзу таємним голосуванням. Кандидати на ці посади висуваються державами-учасницями Хартії з числа визнаних експертів, що

мають високу моральну репутацію та глибокі знання у сфері прав людини. Відповідно до статей 30—31 Хартії, при обранні членів Асамблея повинна враховувати принцип справедливого географічного та гендерного представництва, що забезпечує баланс інтересів різних регіонів континенту. Комісари обираються строком на шість років і мають право на переобрання.

*African
Commission on
Human and
Peoples' Rights*

Основою ефективності функціонування Комісії є принцип незалежності її членів. Після обрання комісари виконують свої функції виключно в особистій якості, діючи як незалежні експерти, а не як представники своїх національних урядів. Проте історичний досвід засвідчив певні виклики: раніше до складу Комісії іноді потрапляли особи, що обіймали високі політичні посади у своїх країнах, що ставило під сумнів неупередженість органу. З метою розв'язання цієї проблеми у квітні 2005 року Африканський Союз видав вербальну ноту для держав-членів. Цей документ встановив чіткі керівні принципи призначення, згідно з якими вищі державні службовці та дипломатичні представники не можуть бути членами Комісії. Такий крок дозволив мінімізувати політичний вплив на інституцію.

Африканська комісія (АСНПР)

Роль	Функції (Ст. 45)	Структура та Реформа
 Квазісудовий орган (з 1987 р.). Тлумачення Хартії та контроль за її виконанням.	 <ul style="list-style-type: none">• Промоція (освіта/інформація)• Захист (розгляд повідомлень)• Співпраця з інституціями	 11 незалежних експертів. Реформа 2005 року: Заборона держслужбовцям входити до Комісії для уникнення конфлікту інтересів.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Загальні повноваження Комісії чітко визначені у статті 45 Африканської хартії. Вони включають просування прав людини (освітня діяльність та поширення інформації), захист прав людини (розгляд повідомлень про порушення), тлумачення положень Хартії на запит держав або органів АС, а також співпрацю з іншими африканськими та міжнародними інституціями.

African Court on
Human and
Peoples' Rights

Органом, що здійснює захист прав людини в африканській регіональній системі є **Африканський суд з прав людини і народів** (*African Court on Human and Peoples' Rights (AfCHPR)*) був заснований з метою посилення контрольної функції Комісії. Його створення було передбачено Протоколом до Африканської хартії, прийнятим у 1998 році (набув чинності у 2004 році). Суд засідає в місті Аруша (Танзанія).

Суд складається з **11 суддів**, які є громадянами держав-членів Африканського Союзу. Як і у випадку з Комісією, **судді обираються Асамблеєю АС** у своїй особистій якості з-поміж юристів із визнаним авторитетом та досвідом у сфері прав людини. При обранні суворо дотримується принцип представництва головних правових традицій Африки (цивільного, загального, ісламського права тощо), а також гендерний баланс. Судді обираються **на шість років з можливістю одного переобрання**.

Діяльність Суду охоплює дві основні юрисдикції:

1. **Спільна (судова)** – розгляд справ про порушення Африканської хартії та інших міжнародних договорів з прав людини, ратифікованих відповідною державою. Рішення Суду є остаточними, не підлягають оскарженню та є обов'язковими для виконання державою-відповідачем. Проте, він не має кримінальної юрисдикції, як Міжнародний кримінальний суд.

2. **Консультативна** – надання правових висновків щодо тлумачення Хартії або будь-яких інших правових актів АС на запит держав-членів, органів АС або африканських організацій, визнаних Союзом.

На відміну від Африканської комісії з прав людини і народів (АСНПР), яка функціонує переважно як квазісудовий орган із повноваженнями видавати рекомендації, **Суд наділений правом ухвалювати юридично обов'язкові рішення**.

Африканський суд з прав людини і народів (AfCHPR) постає як центральна судова інституція континентального рівня, покликана забезпечити реальну дієвість правозахисних стандартів в Африці. Це принципово змінює архітектуру захисту, оскільки вердикти Суду можуть містити приписи щодо **конкретних заходів відшкодування**, включаючи грошову компенсацію або репарації за завдану шкоду. Таким чином, Суд не лише доповнює функції Комісії, а й посилює їх, **перетворюючи декларативні норми Африканської хартії на реальні правові наслідки для держав-порушників**.

Однією з найбільш значущих тенденцій у розвитку AfCHPR є **розширення його юрисдикції на розгляд кримінальних справ**. Фактичне погодження Африканського союзу на надання Суду повноважень розглядати такі міжнародні злочини, як геноцид, військові злочини та злочини проти

людяності, є безпрецедентним кроком. Це створює ситуацію, за якої юрисдикція постійного регіонального органу починає перетинатися з повноваженнями Міжнародного кримінального суду. Така трансформація свідчить про прагнення африканського регіону до правової суб'єктності у сфері міжнародного кримінального права та наміри самостійно вирішувати питання відповідальності за найтяжчі злества.

Діяльність Суду також характеризується активним залученням до глобального судового діалогу. В аналізі правозастосовної практики AfCHPR чітко простежується тенденція до використання прецедентів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Показовою у цьому контексті є справа «Леон Мугесера проти Республіки Руанда» (2017 р.). Заявник, екстрадований з Канади за звинуваченнями у геноциді 1994 року, обґрунтовував свої скарги на умови тримання під вартою та порушення права на справедливий суд, посилаючись на класичні рішення ЄСПЛ, такі як Van Oosterwijck v. Belgium та Sejdivic v. Italy. Це демонструє, що Африканський суд стає частиною універсального правового простору, де стандарти гуманного поводження та процесуальної справедливості мають єдину логіку тлумачення.

Саїф аль-Іслам Каддафі проти Лівії		
Проблема	Вердикт (2016)	Значення
Затримання сина Муаммара Каддафі без належних судових гарантій, ізоляція від адвоката.	Лівія порушила Хартію: <ul style="list-style-type: none"> Ст. 6 (Свобода): Свавільне затримання без законодавчих підстав. Ст. 7 (Справедливий суд): Відсутність захисту на етапі слідства. 	<ul style="list-style-type: none"> Суд захищає права навіть політично одіозних фігур. Окрема думка судді Фаца Угургуза: Необхідність посилань на Міжамериканський суд.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Особливу увагу Суд приділяє захисту базових прав особи навіть у складних політичних умовах, що підтверджується справою за заявою Комісії проти Республіки Лівія (2013 р.) щодо затримання Саїфа аль-Іслама Каддафі. Визнавши порушення статей 6 і 7 Африканської хартії, Суд констатував факт свавільного затримання та відсутності належних судових гарантій. У своєму рішенні по суті справи (червень 2016 р.) Суд детально проаналізував порушення Статті 6 (Право на особисту свободу). Держава Лівія не змогла довести, що арешт та тривале утримання під вартою базувалися на чітких

законодавчих підставах. Відсутність судового контролю за законністю затримання протягом кількох років стала ключовим доказом порушення.

Крім того, рішенням Суду встановлено порушення Статті 7 (Право на справедливий суд). Суд підкреслив, що право на захист є невід'ємною частиною справедливого розгляду. Лівія порушила пункт 1(с) статті 7, оскільки Каддафі не було дозволено спілкуватися з адвокатом під час досудового слідства, що нівелювало будь-яку можливість справедливого процесу в майбутньому.

Окрема думка судді Фаца Угургуза у цій справі акцентує на необхідності більш детального аналізу принципів свободи та безпеки особи, залучаючи досвід Міжамериканського суду з прав людини (зокрема, справ проти Нікарагуа та Перу). Суддя наголосив, що просте посилення на статтю 61 Африканської хартії є недостатнім, а обґрунтованість рішень має впливати з системного аналізу міжнародного права. Таким чином, AfCHPR еволюціонує не лише як орган правового примусу, а й як інтелектуальний центр, що формує нову якість правосуддя на континенті через синтез регіональних традицій та світового досвіду.

Рішення Африканського суду з прав людини і народів у справі журналіста Ісси Лое Конате проти Буркіна-Фасо стало історичним «поворотним пунктом» у боротьбі за свободу преси на континенті. Суть спору полягала у кримінальному переслідуванні редактора тижневика *L'Ouragan* (Ураган), якого у 2012 році було засуджено до 12-місячного тюремного ув'язнення та значного штрафу за звинуваченням у дифамації (наклепі). Підставою для такого жорсткого вироку стала публікація двох статей, у яких журналіст звинуватив місцевого прокурора у зловживанні владою та корупції. Цей випадок став класичним прикладом використання кримінального законодавства для придушення критичних голосів та позбавлення громадськості доступу до суспільно значущої інформації.

Справа: Ісса Лое Конате проти Буркіна-Фасо (2014)

Історія:	Вердикт:	Наслідки:
Журналіст ув'язнений за статті про корупцію прокурора.	Ув'язнення за дифамацію є непропорційним заходом.	Буркіна-Фасо зобов'язали змінити законодавство. Прецедент для декриміналізації наклепу на всьому континенті.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

У березні 2014 року за підтримки 18 неурядових організацій справу було передано до Африканського суду в Аруші (Танзанія). Позивачі стверджували, що криміналізація клевети є формою цензури, яка підриває демократичні принципи функціонування медіа. Розглянувши справу, Африканський суд постановив, що Буркіна-Фасо порушила право Конате на свободу слова, закріплене в Африканській хартії та міжнародних нормах. Суд дійшов фундаментального висновку: позбавлення волі за дифамацію є непропорційним заходом, який порушує сутність свободи вираження поглядів. Згідно з позицією Суду, такі справи повинні розглядатися виключно в межах цивільного права, а кримінальне покарання може бути виправданим лише в екстремальних і обмежених випадках, наприклад, при підбурюванні до насильства.

*In the matter of
Lohe Issa Konate v.
Burkina Faso,
Judgment
(reparations)*

Це рішення має далекосяжні правові наслідки, оскільки Африканський суд зобов'язав Буркіна-Фасо внести відповідні правки до свого національного законодавства. Міжнародна федерація журналістів (IFJ) розцінила цей вердикт як «нищівний удар» по репресивному законодавству всього континенту. Оскільки рішення Суду є обов'язковими, цей прецедент створює правове підґрунтя для декриміналізації клевети в усіх державах-членах Африканського Союзу. Президент МФЖ Джим Бумела наголосив, що тепер уряди африканських країн мають не лише відмовитися від кримінальних звинувачень проти медійників, а й негайно звільнити тих журналістів, які вже перебувають у в'язницях за аналогічними статтями.

Попри всі здобутки, доступ до Африканського суду для громадян обмежений: людина може подати скаргу безпосередньо в Суд лише якщо її держава підписала **спеціальну заяву (declaration)** про визнання такої компетенції.

Отже, Африканська система захисту прав людини є найбільш автентичною регіональною моделлю, яка поєднує універсальні стандарти з унікальними соціокультурними цінностями Африканського континенту. Вона першою та єдиною у світі закріпила на рівні обов'язкового договору **колективні права** (права народів). Це відображає історичний досвід боротьби континенту за самовизначення, економічну незалежність та право на розвиток. Система базується на філософії, де індивід не існує окремо від громади.

5.5. Система захисту прав людини у мусульманських країнах

Захист прав людини у межах арабської системи здійснюється в рамках двох інституцій: **Ліги арабських держав** (араб. الجامعة العربية Jāmi'a al-'Arabiyya) і **Організації ісламського співробітництва** (Organization of Islamic Cooperation).

Ліга арабських держав

Ліга арабських держав (ЛАД) – найстаріша регіональна організація у світі, що об'єднує арабські країни для координації їхньої політичної, економічної та соціокультурної діяльності. Вона була заснована **22 березня 1945 року** в Каїрі (Єгипет) на основі Александрійського протоколу. Державами-засновниками виступили Єгипет, Ірак, Ліван, Саудівська Аравія, Сирія, Трансйорданія (нині Йорданія) та Ємен.

Станом на 2026 рік організація об'єднує 22 держави-члени, включаючи Палестину. Основною метою створення Ліги було зміцнення зв'язків між арабськими країнами, захист їхньої незалежності та суверенітету, а також спільне вирішення питань регіональної безпеки, що було особливо актуальним у період деколонізації.

ЛАД: Найстаріша регіональна організація світу

Заснована 22 березня 1945 року на основі Александрійського протоколу.

Місія: Зміцнення зв'язків, захист незалежності та суверенітету в період деколонізації.

Структура

- **Рада Ліги:** Найвищий орган. Рішення, прийняті консенсусом, є обов'язковими.
- **Секретаріат:** Виконавчі функції та координація комітетів.
- **Арабський парламент:** Консультативні функції.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Управлінська структура ЛАД базується на принципах рівності держав-членів. **Найвищим органом є Рада Ліги**, що складається з представників усіх держав-членів (зазвичай на рівні глав держав або міністрів закордонних справ). Кожна держава має один голос, а рішення, прийняті консенсусом, є **обов'язковими для всіх учасників**.

Виконавчі функції покладені на **Генеральний секретаріат**, який очолює **Генеральний секретар**. Секретаріат забезпечує адміністративну підтримку, впроваджує рішення Ради та координує роботу численних спеціалізованих комітетів.

Важливим органом є також **Арабський парламент**, який виконує консультативні функції та сприяє залученню громадськості до процесів арабської інтеграції.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Особливе місце в структурі ЛАД посідають органи, відповідальні за захист прав людини. Еволюція правозахисного механізму в арабському світі пройшла складний шлях від суто політичних декларацій до створення договірних органів. Ключовим документом у цій сфері є **Арабська хартія прав людини**, прийнята у 1994 році та ухвалення нової редакції 22 травня 2004 року на саміті в Тунісі, яка офіційно набрала чинності 15 березня 2008 року.

Арабська хартія прав людини є фундаментальним правовим документом, що визначає регіональні стандарти захисту прав і свобод у межах Ліги арабських держав. Цей документ став спробою гармонізувати універсальні міжнародні стандарти прав людини з культурними, релігійними та історичними цінностями арабського світу.

В ісламській концепції права людини не є «природними» (від народження) або наданими державою. Вони розглядаються як **дарунок від Бога (Аллаха)**. Це означає, що жодна влада не може їх скасувати, але й людина не може від них відмовитися, оскільки вони є частиною її релігійного обов'язку.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

За своєю структурою Хартія складається з **преамбули та 53 статей**, що охоплюють широкий спектр прав. У преамбулі наголошується на відданості арабських народів принципам Статуту ООН, Загальної декларації прав людини та положенням міжнародних пактів, при цьому підкреслюється зв'язок між правами людини та національною ідентичністю. Однією з найбільш специфічних особливостей Хартії є її стаття 2, яка прямо засуджує расизм, сiонiзм та iноземну окупацiю як перешкоди для здiйснення прав людини та загрозу міжнародному миру.

Arab Charter on Human Rights

Механізм імплементації Хартії покладено на **Арабський комітет з прав людини** («Комітет Хартії»), створений у 2009 році. Держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету періодичні звіти (перший – через рік після ратифікації, далі — кожні три роки) про заходи, вжиті для реалізації положень документа. Комісія вивчає ці звіти у присутності представників держав та надає свої коментарі та рекомендації.

Хоча Хартія 2004 року суттєво розширила перелік прав порівняно з редакцією 1994 року, вона все ще залишається предметом дискусій через **відсутність прямого механізму подання індивідуальних скарг** та певні термінологічні обмеження щодо універсальності прав.

Попри все, Хартія залишається головним інструментом захисту людських прав в арабському регіоні, що стимулює внутрішні реформи в країнах-членах ЛАД.

Комітет складається з **семи експертів**, які обираються державами-учасницями Хартії та діють незалежно. Комітет розглядає періодичні звіти держав про стан дотримання прав людини, готує зауваження та рекомендації, проте, на відміну від Європейського чи Міжамериканського судів, він *не має повноважень розглядати індивідуальні скарги громадян*.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Крім Комітету Хартії, у структурі Секретаріату ЛАД з 1968 року функціонує **Постійний комітет з прав людини**. Це міжурядовий орган, до складу якого входять представники урядів усіх країн-членів Ліги. **Його**

основне завдання полягає у розробці регіональної політики у сфері прав людини, підготовці проектів конвенцій та координації позицій арабських країн на міжнародній арені (зокрема в ООН).

Останніми роками ЛАД зробила крок до інституціоналізації судового захисту: у 2014 році було схвалено **Статут Арабського суду з прав людини**, штаб-квартира якого запланована в Манамі (Бахрейн). Хоча цей орган покликаний стати судовим трибуналом для розгляду спорів між державами щодо порушень Хартії, механізм прямого доступу індивідів до суду залишається предметом дискусій. Таким чином, правозахисна система ЛАД демонструє перехід від міжурядової співпраці до створення спеціалізованих експертних та судових інституцій, зберігаючи при цьому фокус на регіональній специфіці та суверенітеті держав.

Організація ісламського співробітництва

Організація ісламського співробітництва (OIC) – це друга за чисельністю міжурядова організація у світі після ООН. Вона об'єднує **57 держав**, розташованих на чотирьох континентах, що робить її «колективним голосом мусульманського світу».

Організація виступає як унікальний міжнародний суб'єкт, сформований за релігійною ознакою, і включає до свого складу, зокрема, шість держав пострадянського простору (Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан).

Організація була заснована **25 вересня 1969 року** (12 Раджаба 1389 року за хіджрою) під час історичного саміту в Рабаті (Марокко). Поштовхом до її створення став злочинний підпал мечеті Аль-Акса в Єрусалимі, що об'єднало мусульманські країни навколо ідей ісламської солідарності.

Система органів управління ОІС має чітку ієрархію: найвищим органом є **Ісламський саміт**, за яким слідує **Рада міністрів закордонних справ (CFM)** та **Генеральний секретар**, що очолює постійний секретаріат у Джидді (Саудівська Аравія).

Важливу роль у реалізації стратегічних цілей відіграють **спеціалізовані та допоміжні інституції**, зокрема:

- *Ісламський банк розвитку;*
- *Ісламська організація з питань освіти, науки та культури (ICESCO);*
- *Комітет Аль-Кудс.*

Сучасний вектор розвитку організації визначено програмою «ОІС-2025», яка охоплює 18 пріоритетних сфер, серед яких – мир і безпека,

Cairo Declaration
on Human Rights
in Islam

подолання бідності, боротьба з тероризмом, розвиток науки, зміцнення ролі жінки та захист прав людини.

У 1990 році на XIX Конференції міністрів закордонних справ держав-членів ОІК у Каїрі (31 липня – 5 серпня 1990 р.) було прийнято **Каїрську декларацію з прав людини в ісламі** (англ. *The Cairo Declaration of the Organization of Islamic Cooperation on Human Rights*, араб. *بسم هلا الرحمن الرحيم*). Складається з преамбули та 25 статей.

На відміну від західноєвропейської концепції, де права людини мають **антропоцентричний характер** (людина як найвища цінність), ісламська концепція, закріплена в Декларації, базується на **теоцентризмі**. Людина розглядається як «намісник Аллаха на Землі», а її права є не результатом суспільного договору, а божественним даром, що накладає на особу одночасно і певні обов'язки перед Творцем та громадою.

Статті 24 та 25 Декларації встановлюють **безумовний пріоритет шариату як єдиного правового фільтра**. Це означає, що будь-яке право (на свободу слова, рівність чи приватне життя) визнається лише в тій мірі, *в якій воно не суперечить нормам ісламського права*. Таким чином, шариат виступає не лише джерелом прав, а й їхнім головним обмежувачем.

Документи ОІС,
пов'язані із
захистом

Через «прив'язку» до релігійних норм, Каїрська декларація створює альтернативну регіональну модель, яка вступає у формальне протиріччя з принципом **універсальності та неподільності прав людини**, проголошеним ООН. Зокрема, виключне право шариату на тлумачення статей Декларації ускладнює застосування міжнародної юридичної практики у вирішенні правозахисних спорів у країнах-членах ОІС. Це надає системі традиційного характеру та зумовлює її специфічну відмінність від універсальних світських правових стандартів, закріплюючи право на гідне життя виключно у відповідності до ісламських цінностей.

Концепція рівності в мусульманській системі часто трактується як **«еквівалентність»**, а не **ідентичність**. Наприклад, чоловіки та жінки мають рівну людську гідність, але можуть мати різні юридичні права та обов'язки (зокрема у сфері спадкування чи сімейного права), що базуються на релігійних текстах.

Дилема універсальності та культурної специфіки

Позиція ООН:

Права людини є неподільними та універсальними незалежно від контексту.

Позиція мусульманських систем:

Права людини мають враховувати культурний, релігійний та історичний контекст.

Наслідок: Складність застосування міжнародної юридичної практики у вирішенні спорів.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Новий етап інституціоналізації прав людини розпочався з прийняттям Статуту 2008 року, у якому вперше серед головних органів була виокремлена **Незалежна постійна комісія з прав людини (IPHRC)**. Офіційно започаткована у **2011 році** в Астані, ця Комісія функціонує як незалежний експертний та дорадчий орган. Вона покликана відстоювати цивільні, політичні, соціальні та економічні права, закріплені в документах ОІС, узгоджуючи їх із загальними міжнародними стандартами, але через призму ісламських цінностей. Діяльність IPHRC фокусується на захисті прав жінок, дітей та меншин, а також на боротьбі з ісламофобією.

Таким чином, на сучасному етапі в ОІС завершується формування автономної правозахисної системи, яка відображає унікальний баланс між релігійною ідентичністю мусульманського світу та вимогами міжнародного правопорядку.

На відміну від Європейської чи Міжамериканської систем, у мусульманському світі (в межах Організації ісламського співробітництва – ОІС) не створено наднаціонального суду, куди громадяни могли б подавати скарги. Захист прав переважно здійснюється через національні системи та Незалежну постійну комісію з прав людини ОІС. На відміну від Загальної декларації ООН, Каїрська декларація про права людини в ісламі прямо зазначає, що всі права та свободи підпорядковуються нормам Шаріату (ісламського права). Це створює особливий правовий контекст, де релігійні норми мають пріоритет над світськими.

5.6. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії

На відміну від Європи, Америки та Африки, азіатський континент на сьогодні не має єдиної та цілісної регіональної системи захисту прав людини з обов'язковою судовою юрисдикцією. Історично це зумовлено політичним контекстом 1950–1970-х років, коли в умовах холодної війни в багатьох країнах Азії утвердилися авторитарні режими.

Цей період характеризувався не лише збройними конфліктами, а й масовими протестами проти обмеження свобод, що зрештою призвело до активізації правозахисного руху в 1980-х роках.

Формування системи захисту прав людини відбувається в рамках Асоціації держав Південно-Східної Азії, АСЕАН (*Association of South East Asian Nations*, АСЕАН/ASEAN) – геополітичної та економічної міжнародної організації, створеної в 1967 році в Бангкоку. До неї входять 10 країн, Південно-Східної Азії. Договірне оформлення АСЕАН відбулося в 1976 році.

АСЕАН: "Азіатські цінності" та шлях до консенсусу

The infographic features a central map of Southeast Asia in a reddish-brown color. Overlaid on the map is a white icon of five stylized human figures holding hands in a circle. The text is organized into three main sections: 'Контекст' (Context) on the left, 'Філософія "Азіатських цінностей"' (Philosophy of 'Asian Values') on the right, and 'Ключовий принцип' (Key principle) at the bottom center.

Контекст

- Спадщина Холодної війни та авторитарних режимів.
- Відсутність єдиного наднаціонального суду.

Філософія "Азіатських цінностей"

- Акцент на обов'язках перед громадою.
- Спільнота важливіша за індивіда.

Ключовий принцип

- **Non-interference:** Невтручання у внутрішні справи держав.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Першими спробами закласти правовий фундамент захисту людських прав стали *Декларація основних обов'язків народів і урядів АСЕАН (1983)* та *Проект Тихоокеанської хартії прав людини (1989)*. Хоча ці документи, розроблені юристами та вченими (зокрема LAWASIA), не були офіційно

прийнятті урядами, вони стали важливим маніфестом громадянського суспільства.

Особливістю азіатського підходу того часу став акцент на взаємозв'язку прав та обов'язків. У Декларації 1983 року обов'язок народів розглядався як спільне з урядом завдання щодо вирішення проблем миру, незалежного розвитку та соціальної участі. Тихоокеанська хартія, створена за зразком Африканської хартії, намагалася адаптувати міжнародні стандарти до місцевого контексту, проте уряди тихоокеанських країн тривалий час не бачили потреби в її офіційному затвердженні.

Новий етап розпочався у 1993 році у зв'язку з Віденською всесвітньою конференцією з прав людини. Під час підготовчої зустрічі в Бангкоку виникла дискусія щодо так званих «азіатських цінностей», якими уряди намагалися обґрунтувати специфічну версію прав людини. Водночас Міжпарламентська організація ASEAN (AIPO) у 1993 році прийняла власну *Декларацію прав людини*, намагаючись інтегрувати регіон у глобальний правовий дискурс. Протягом 1990-х та 2000-х років правозахисна активність змістилася в бік конкретних проблем: дискримінації далитів, торгівлі людьми, сексуального здоров'я та екологічних прав.

Офіційним документом, що втілює азіатський підхід, стала *Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів (1988)*. Вона закріпила комплекс прав, серед яких: право на життя (як вищий дар), право на мир і безпеку, право на гідне існування та сприятливе довкілля. Особлива увага була приділена праву на розвиток як можливості брати участь у культурному та політичному житті та користуватися благами економічного прогресу.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Сучасна архітектура захисту прав людини в ASEAN базується на двох фундаментах:

– **Міжурядова комісія АСЕАН з прав людини (AICHR):** урочисто відкрита у 2009 році, вона є головною установою, відповідальною за просування та захист прав людини в регіоні. Члени AICHR є представниками своїх урядів, а прийняття рішень базується виключно на консультаціях і консенсусі.

– **Декларація прав людини АСЕАН (2012)** ухвалена лідерами країн регіону, вона підтверджує вірність цивільним і політичним правам Загальної декларації прав людини ООН. Документ містить широкий перелік гарантій: від права на особисту свободу та заборони тортур до медичних, екологічних прав і права на притулок (ст. 10–30).

На відміну від Європи, АСЕАН пройшла довгий шлях до офіційного визнання прав людини. Декларація АСЕАН з прав людини була прийнята лише у **2012 році**. Вона не є юридично обов'язковим договором (як ЄКПЛ), а функціонує як рамковий документ, що окреслює спільні наміри держав регіону.

AICHR та Декларація 2012 року

 AICHR (Комісія)	 Декларація 2012
<ul style="list-style-type: none">• Консультативний орган.• Рішення приймаються консенсусом.• 'Просування' (Promotion) замість 'Захисту' (Protection).	<ul style="list-style-type: none">• Цивільні та політичні права.• Право на розвиток.• Право на мир.
 Слабкість системи: Відсутність санкцій та суду.	

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Попри створення AICHR та прийняття Декларації 2012 року, система зберігає певну обмеженість. В АСЕАН наразі відсутній наднаціональний судовий орган, який міг би здійснювати контроль за виконанням зобов'язань державами та застосовувати санкції до порушників. Оскільки AICHR має переважно консультативний статус, а рішення приймаються за згодою самих урядів, Декларація прав людини АСЕАН на сьогодні має значною мірою декларативний характер. Це підкреслює перехідний стан азіатської системи, в якій створюються міжурядові інституції, які, проте, ще не мають повноважень прямого примусу.

 Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- [] **Я знаю**, на яких засадничих документах базується Міжамериканська система та в чому полягає суть інноваційної концепції «контролю конвенційності».
- [] **Я можу описати** дволанковий механізм захисту в Америці, який включає Комісію та Суд з прав людини.
- [] **Я розрізняю** індивідуальні права та колективні права народів (наприклад, право на розвиток) в Африканській хартії.
- [] **Я розумію**, як африканська філософія «людини в громаді» впливає на закріплення обов'язків індивіда перед сім'єю та державою.
- [] **Я можу пояснити** релігійну природу прав людини в Мусульманській системі, де права розглядаються як дарунок Аллаха, а Шаріат є єдиним джерелом їх тлумачення.
- [] **Я знаю**, у чому полягає принцип «ASEAN Way» та як він впливає на діяльність Міжурядової комісії з прав людини (AICHR).
- [] **Я розрізняю** системи, що мають наднаціональні судові органи (Міжамериканська), від тих, де захист здійснюється переважно через національні механізми (Мусульманська) або консенсус (АСЕАН).

 Star Challenge для найамбітніших

Уявіть, що ви виступаєте на міжнародному юридичному форумі. Оберіть одну з регіональних систем (наприклад, АСЕАН або Мусульманську) та підготуйте коротку аргументацію:

1. *Як принцип врахування «національного контексту» або «релігійних приписів» допомагає ефективніше захищати права людини саме в цьому регіоні?*
2. *Які ризики для універсальних стандартів ООН несе підхід «невтручання у внутрішні справи», характерний для системи АСЕАН?*
3. *Чому концепція «контролю конвенційності» з Міжамериканської системи вважається найбільш прогресивним методом імплементації міжнародних норм у національне право?*

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

Міжамериканська система захисту прав людини, концепція «негативних прав», Білль про права, Міжамериканська конвенція з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський Союз, Африканський суд з прав людини і народів, Африканська хартія прав людини і народів, Ліга арабських держав, Арабська хартія прав людини, Організація ісламського співробітництва, антропоцентричний характер, теоцентризм, «еквівалентність» та ідентичність, Міжурядова комісія АСЕАН з прав людини, Декларація прав людини АСЕАН.

Завдання 2. Завдання на пояснення

1. Поясніть, чому Американська декларація прав і обов'язків людини вважається унікальним документом.
2. Розкрийте зміст принципу «прогресивної реалізації» економічних і соціальних прав у міжамериканській системі.
3. Чому в африканській системі значну увагу приділено обов'язкам людини?

Завдання 3. Аналіз правового механізму

Проаналізуйте процедуру подання індивідуальної петиції до міжамериканської системи та дайте відповіді на питання:

1. Які умови прийнятності скарги?
2. Яку роль відіграє Міжамериканська комісія з прав людини?
3. За яких умов справа передається до Міжамериканського суду?

Завдання 4. Аналіз судової практики

Проаналізуйте справу *Barrios Altos v. Peru* та дайте відповіді:

1. Які фактичні обставини справи?
2. Які положення міжнародного права були порушені?
3. Чому рішення суду стало прецедентним для регіону?
4. Яке значення має доктрина контролю конвенційності?

Завдання 5. Проблемне питання

Поясніть, чому в африканській системі прав людини значну роль відіграють **колективні права народів** (право на розвиток, мир, розпорядження природними ресурсами).

Завдання 6. Юридичні ситуації

1) Громадянин держави-учасниці Міжамериканської конвенції був незаконно затриманий поліцією, утримувався під вартою без судового рішення протягом 10 місяців і не мав доступу до адвоката.

Питання:

1. Які права були порушені?
2. До якого органу міжамериканської системи може звернутися особа?
3. Які умови необхідно виконати перед поданням міжнародної скарги?
4. Які рішення може ухвалити Міжамериканський суд?

2) Журналіст у державі-члені Африканського Союзу був заарештований за критику уряду та засуджений без можливості зустрічі з адвокатом.

Питання:

1. Визначте порушені права відповідно до Африканської хартії.
2. Який орган може розглянути цю скаргу?
3. Які рішення може ухвалити Африканський суд з прав людини і народів?

3) Уявіть, що ви адвокат, який захищає інтереси екологічних активістів.

1. У якій системі (Європейській чи Міжамериканській) вам було б легше обґрунтувати порушення «права на безпечне довкілля» як колективного права всієї громади?
2. Як відмінність у процедурі доступу (прямий доступ в ЄС vs через Комісію в Америці) впливає на швидкість отримання остаточного рішення для постраждалої особи?

Завдання 7. Есе

Напишіть коротке есе (1–2 сторінки) на тему:

1) «Чому міжамериканська система захисту прав людини вважається однією з найбільш прогресивних у світі».

або

2) «Роль колективних прав у формуванні африканської моделі прав людини».

Завдання 8. Дискусійна панель

Чи повинні міжнародні суди мати право визнавати національні закони недійсними, якщо вони суперечать міжнародним договорам про права людини?

Завдання 9. Заповніть таблицю

Критерій	Міжамериканська система	Африканська система	Мусульманська система
Основний документ			
Основна організація			
Квазісудовий орган			
Судовий орган			
Особливі риси			

Завдання 10. Порівняйте.

1) Згідно з вашими матеріалами, Україна орієнтується на універсальні стандарти та пряму дію міжнародних договорів.

1. Порівняйте цей підхід із Декларацією АСЕАН, яка підпорядковує права людини «національному контексту». Який із цих підходів, на вашу думку, краще захищає людину від свавілля влади?

2. Чому відсутність регіонального суду в АСЕАН робить цю систему ближчою до мусульманської, ніж до європейської?

2) Стаття 24 Каїрської декларації стверджує: "Усі права і свободи, викладені в цій Декларації, підпорядковуються ісламському Шаріату".

1. Як це положення впливає на принцип універсальності прав людини, який Україна визнає згідно з міжнародними стандартами?

2. Чи можна вважати Каїрську декларацію повноцінним аналогом Європейської конвенції, якщо вона не передбачає механізму судового захисту в міжнародному суді?

3) Африканський механізм.

1. Порівняйте роль «сім'ї» в Африканській хартії та Європейській конвенції. Чому в Африці сім'я вважається «охоронцем моральних та традиційних цінностей», а в Європі — сферою приватності?

2. Поясніть, як право на «вільне розпорядження багатствами і природними ресурсами» (ст. 21 Хартії) допомагає африканським народам боротися з наслідками колоніалізму в сучасному світі?

4) В Африканській хартії зазначено, що права людини мають розглядатися з урахуванням «історичних традицій та цінностей африканської цивілізації».

1. Як ви вважаєте, чи може таке посилення на «традиційні цінності» бути використане державою для виправдання обмеження прав жінок або меншин?

2. Порівняйте це з концепцією універсальності прав людини, яку Україна імплементує згідно з міжнародними стандартами.

5) Міжамериканська система

1. Поясніть, чому Міжамериканська система зберегла Комісію як обов'язковий етап, тоді як Європейська система її скасувала?

2. Чи вважаєте ви, що українське право могло б запозичити міжамериканський підхід до фіксації «обов'язків людини» в юридичних актах?

6) Порівняйте статтю 4 Американської конвенції та статтю 2 Європейської конвенції.

1. Американська конвенція зазначає, що право на життя охороняється, як правило, «з моменту зачаття». Як ця норма впливає на законодавство країн Латинської Америки щодо репродуктивних прав порівняно з Європою?

2. Чому Міжамериканський суд вважається лідером у захисті прав корінних народів на їхні родові землі?

***Розділ 6. Міжнародний механізм
судового захисту прав людини***

Міжнародний механізм судового захисту прав людини є однією з найефективніших та найбільш розвинених форм міжнародно-правового забезпечення основоположних прав і свобод особи. Його сутність полягає у наданні людині можливості звернутися до незалежного міжнародного судового органу з вимогою захисту своїх прав у разі, коли національні засоби правового захисту виявилися неефективними або були вичерпані.

Міжнародний судовий захист виступає додатковою, субсидіарною гарантією прав людини, що доповнює національні правові системи та забезпечує дотримання державами взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Формування міжнародного механізму судового захисту прав людини стало результатом еволюції міжнародного права після Другої світової війни, коли міжнародна спільнота усвідомила необхідність створення дієвих інструментів притягнення держав до відповідальності за порушення прав людини. На відміну від загальнонаглядових або політичних механізмів, судові органи у сфері прав людини характеризуються чітко врегульованою процедурою, змагальністю сторін, незалежністю суддів та обов'язковістю ухвалених рішень, що наближає їх до класичних судових інституцій.

Ключовою ознакою міжнародного механізму судового захисту є його заснування на міжнародному договорі, в якому держави визнають юрисдикцію відповідного суду та погоджуються на обов'язковість його рішень. У цьому аспекті міжнародний судовий захист прав людини ґрунтується на принципі згоди держав, однак після такої згоди **держава зобов'язана виконувати рішення суду** добросовісно та в повному обсязі. Це принципово відрізняє судовий механізм від рекомендаційних або консультативних форм міжнародного контролю.

Функціонування міжнародного механізму судового захисту прав людини ґрунтується на низці загальних **принципів**, серед яких ключовими є:

- *принцип субсидіарності*, відповідно до якого міжнародний суд втручається лише після вичерпання національних засобів захисту;
- *принцип індивідуального доступу*, що надає особі процесуальну правосуб'єктність на міжнародному рівні;
- *принцип змагальності*;
- *принцип рівності сторін*.

Важливою умовою звернення до міжнародного судового органу є **дотримання вимог допустимості заяви**, зокрема щодо строків подання, обґрунтованості скарги та її сумісності з предметом міжнародного договору.

Значення міжнародного механізму судового захисту прав людини полягає не лише у відновленні порушених прав конкретної особи, а й у здійсненні системного впливу на держави. Рішення міжнародних судів часто вимагають внесення змін до національного законодавства, адміністративної практики або судової системи, що сприяє усуненню структурних причин

порушень прав людини. Таким чином, міжнародний судовий захист виконує як індивідуальну, так і загальну превентивну функцію.

Отже, міжнародний механізм судового захисту прав людини є ключовим елементом сучасної системи міжнародного захисту прав і свобод, який поєднує в собі юридичну обов'язковість, інституційну незалежність та високий рівень процедурних гарантій. Його функціонування забезпечує реальність міжнародних стандартів прав людини та слугує важливим чинником розвитку демократичних правових систем на національному й міжнародному рівнях.

6.1. Міжнародний суд ООН

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

International Court of Justice

Ключову роль у міжнародному механізмі захисту прав людини відіграє **Міжнародний Суд ООН** (*International Court of Justice*), який, хоча і є головним судовим органом для вирішення спорів між державами, часто розглядає справи, пов'язані з порушенням глобальних конвенцій про ліквідацію расової дискримінації або запобігання геноциду.

Міжнародний Суд ООН є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, діяльність якого базується на Статуті ООН, Статуті Суду та власному Регламенті. До складу Суду входять **15 незалежних суддів**, які обираються на **дев'ятирічний термін** Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки ООН шляхом одночасного, але незалежного голосування. Для обрання кандидат повинен отримати абсолютну більшість голосів в обох органах, при цьому до складу Суду не може входити більше

одного громадянина від будь-якої держави. Кожні три роки проводиться оновлення складу Суду на одну третину. Судді повинні володіти кваліфікацією, необхідною для призначення на вищі судові посади у своїх країнах, або бути визнаними авторитетами в галузі міжнародного права, а загальний склад Суду має забезпечувати представництво основних правових систем світу. Якщо у складі Суду немає громадянина держави-сторони у справі, така держава може призначити суддю ad hoc. Адміністративну роботу виконує Секретаріат (біля 70 осіб) на чолі з Секретарем, якого Суд обирає на сім років.

МС ООН: Головний Судовий Орган Світу

	<p style="font-size: 2em; font-weight: bold;">15</p> <p>Незалежних суддів</p> <p>Обираються на 9 років ГА та РБ ООН</p>	
<p>Хто судиться?</p> <p>Тільки Держави</p>	<p>Юрисдикція</p> <p>Ґрунтується на згоді держав (спеціальні угоди, договори або факультативна клаузула).</p>	<p>Локація</p> <p>Гаага, Палац миру</p>

Розглядає спори щодо тлумачення договорів та порушення міжнародних зобов'язань.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Компетенція Суду охоплює розгляд правових спорів між державами та надання консультативних висновків з правових питань на запит уповноважених органів ООН. **Юрисдикція Суду щодо розгляду спорів ґрунтується виключно на згоді держав**, яка може бути надана через укладення спеціальної угоди, приєднання до договору з пунктом про врегулювання суперечок Судом або шляхом подання односторонньої заяви про визнання юрисдикції обов'язковою (факультативна клаузула).

Відповідно до статті 36 Статуту, **юрисдикція поширюється на всі правові спори** щодо тлумачення договорів, будь-яких питань міжнародного права, наявності фактів порушення міжнародних зобов'язань та визначення розмірів відшкодування. Суд самостійно вирішує питання про свою підсудність у разі виникнення спорів щодо повноважень.

Процедура вирішення спорів є досить складною і **складається з письмового та усного етапів, офіційними мовами яких є англійська та французька**. Судочинство у спірних справах передбачає участь лише держав, а рішення Суду є обов'язковими тільки для сторін у конкретній справі. Статут

визначає рішення Суду не як самостійне джерело права, а як допоміжний засіб для визначення правових норм, проте практика Суду має фундаментальне значення для розвитку міжнародного права та дослідження міжнародних звичаїв. **Виконання рішень у разі необхідності може забезпечуватися Радою Безпеки ООН.**

Розташований Суд у Палаці миру в Гаазі, проте має право здійснювати свої функції і в інших місцях.

Аналіз судового протистояння України проти Російської Федерації в Міжнародному Суді ООН (МС ООН) станом на початок 2026 року демонструє складний процес притягнення держави-агресора до відповідальності за порушення фундаментальних конвенцій. Основна увага зосереджена на двох масштабних справах, які пройшли через ключові етапи розгляду в період 2024–2025 років.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Перша справа стосується застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, провадження за якою було ініційовано Україною ще у січні 2017 року. Після того як 8 листопада 2019 року Суд визнав свою юрисдикцію, розгляд перейшов до стадії суті справи. Остаточне рішення було оголошено 31 січня 2024 року. У цьому рішенні МС ООН визнав, що Росія порушила свої зобов'язання за статтею 9 Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, не вживши належних заходів для розслідування фактів фінансування терористичних актів на сході України.

Також було встановлено порушення Конвенції про ліквідацію расової дискримінації в частині реалізації права на освіту українською мовою в

окупованому Криму. Хоча Суд не присудив виплату грошової компенсації в цьому рішенні, воно стало важливим міжнародно-правовим підтвердженням порушень з боку РФ, що створює підґрунтя для подальшого політичного та санкційного тиску в 2025–2026 роках.

Друга справа, що має безпрецедентний характер, стосується **звинувачень у геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього**, подана Україною 26 лютого 2022 року, відразу після початку повномасштабного вторгнення. Ключовий етап у цій справі відбувся 2 лютого 2024 року, коли Суд виніс рішення щодо попередніх заперечень Росії. МС ООН визнав, що має юрисдикцію розглядати вимогу України про те, що вона не вчиняла геноциду на Донеччині та Луганщині, що Росія використовувала як надуманий привід для агресії. Хоча Суд відмовився розглядати питання законності самого застосування сили в межах цієї конкретної Конвенції, перехід справи до стадії розгляду по суті у 2025 році став перемогою української дипломатії. Це дозволяє в судовому порядку офіційно спростувати російську пропаганду на найвищому юридичному рівні.

Протягом 2025 року та на початку 2026 року ці процеси залишаються центральними елементами міжнародного механізму судового захисту прав людини. Вони ілюструють роль МС ООН як «головного судового органу», який встановлює правопорядок у міжнародному співтоваристві. Для України ці справи мають не лише юридичне, а й глибоке символічне значення, оскільки вони фіксують факти агресії та дискримінації в офіційних документах ООН, що є обов'язковими для всіх держав-членів. Крім того, ці прецеденти стимулюють розвиток національного механізму захисту, наближаючи вітчизняне законодавство до європейських стандартів і забезпечуючи соціально-економічну захищеність громадян через міжнародний контроль за дотриманням фундаментальних свобод.

6.2. Регіональні та спеціалізовані міжнародні судові установи

6.2.1. Міжнародний кримінальний суд

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Специфічним компонентом механізму є **Міжнародний кримінальний суд** (*International Criminal Court, МКС*), який здійснює правосуддя щодо окремих осіб, відповідальних за найтяжчі злочини проти людства, військові злочини та геноцид, забезпечуючи принцип невідворотності покарання на глобальному рівні.

Міжнародний кримінальний суд є постійним міжнародним судовим органом, створеним з метою притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення найтяжчих злочинів, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства. Суд було засновано у **1998 році**, а правовою основою його діяльності є **Римський статут Міжнародного кримінального суду**, ухвалений 17 липня 1998 року.

Римський статут має характер міжнародного договору, укладеного між державами, і набув чинності 1 липня 2002 року. У подальшому до нього були внесені зміни низкою протоколів, що уточнили окремі процедурні та організаційні положення функціонування Суду.

Римський
статут
Міжнародного
кримінального
суду

International
Criminal Court

Участь держав у діяльності Міжнародного кримінального суду ґрунтується *на принципі добровільності та здійснюється шляхом підписання і ратифікації Римського статуту*. Для держав, які стали його учасниками, юрисдикція Суду поширюється на злочини, вчинені на їхній території, а також на злочини, скоєні їхніми громадянами.

Водночас Римський статут передбачає можливість поширення юрисдикції МКС і **на держави, які не є його учасниками, за умови подання ними спеціальної заяви** про визнання юрисдикції Суду відповідно до пункту 3 статті 12 Статуту. У такому разі держава бере на себе обов'язки співпраці з Судом, однак не користується правами, що належать державам-учасникам Римського статуту.

Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію виключно щодо індивідів, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні міжнародних злочинів. Держава як суб'єкт міжнародного права не може бути притягнута до міжнародної кримінальної відповідальності в межах юрисдикції МКС. Суд розглядає справи лише у тих випадках, коли особи не були притягнуті до відповідальності на національному рівні або коли відповідна держава не бажає чи не спроможна здійснювати кримінальне переслідування належним чином.

Міжнародний суд ООН розглядає спори **між державами**. Тоді як Міжнародний кримінальний суд судить **фізичних осіб** за найтяжчі злочини

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду охоплює **чотири категорії міжнародних злочинів**: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Склади цих злочинів закріплені безпосередньо в статтях 6–8 bis Римського статуту, а також деталізовані в окремому документі Суду «Елементи злочинів», який містить розгорнуте тлумачення об'єктивних і суб'єктивних ознак кожного злочину. Злочини проти людяності, відповідно до статті 7 Римського статуту, становлять собою дії, що вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення за умови усвідомлення такого нападу. Для їх кваліфікації не є обов'язковою наявність збройного конфлікту, хоча вони можуть мати місце і в умовах війни. Воєнні злочини, визначені статтею 8 Римського статуту, безпосередньо пов'язані зі збройним конфліктом міжнародного або неміжнародного

характеру та є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, що вчиняються в рамках плану, політики або у широкомасштабному обсязі.

МКС: Невідворотність Індивідуальної Відповідальності

Профіль Суду

- **Статус:** Постійний орган (Римський статут 1998)
- **Суб'єкти:** Фізичні особи (без імунітетів)
- **Принцип:** Комплементарність (діє, коли держава не здатна судити)

Геноцид

Злочини проти людяності

Воєнні злочини

Злочин агресії

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Функціонування юрисдикції Міжнародного кримінального суду ґрунтується на **принципі компліментарності**, який є одним із ключових засад діяльності Суду. Згідно з цим принципом, першочергова відповідальність за переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, покладається на національні судові та правоохоронні органи держав. МКС не замінює і не підміняє собою національну систему кримінального правосуддя, а втручається лише у випадках, коли держава не бажає або не здатна ефективно здійснювати розслідування та судовий розгляд. Відповідно до статті 17 Римського статуту, саме встановлення такої неспроможності або небажання держави є підставою для реалізації юрисдикції Суду.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на Україну на підставі заяв Верховної Ради України про визнання юрисдикції МКС щодо окремих категорій злочинів. Зокрема, Україна визнала юрисдикцію Суду щодо злочинів проти людяності, вчинених під час масових протестів у період з листопада 2013 по лютий 2014 року, а також щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних у контексті збройної агресії Російської Федерації. Канцелярія прокурора МКС класифікувала ці злочини за трьома основними групами: злочини, вчинені у контексті воєнних дій, злочини, скоєні під час затримань, та злочини, вчинені на території Криму, визнавши їх достатньо серйозними для здійснення розслідування.

Україна та Римський Статут: Шлях до Ратифікації

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Україна підписала Римський статут у 2000 році та ратифікувала його у **2025 році**, водночас ще у 2014 році вона скористалася механізмом ad hoc визнання юрисдикції МКС щодо злочинів, скоєних на її території з 20 лютого 2014 року. Російська Федерація також підписала Римський статут у 2000 році, однак у 2016 році заявила про небажання бути його стороною після того, як МКС визнав ситуацію в Криму міжнародним збройним конфліктом та кваліфікував його як окуповану територію.

Таким чином, Міжнародний кримінальний суд постає як центральний елемент міжнародного механізму кримінального правосуддя, покликаний забезпечити невідворотність відповідальності за найтяжчі злочини проти людства.

6.2.2. Суд Європейського Союзу

Судова система Європейського Союзу створена для вирішення суперечок між суб'єктами інтеграції та забезпечення цілісності й узгодженості права Союзу шляхом уніфікованого тлумачення його норм. Важливим завданням цієї системи є забезпечення безконфліктної взаємодії між правом ЄС та внутрішнім правом держав-членів, що є необхідною передумовою для стабільного функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції.

Court of Justice of
the European
Union

Суд Європейського Союзу (*Court of Justice of the European Union*) є центральним інститутом цієї системи, що поєднує в собі **функції касаційного, конституційного та частково адміністративного судів**, виступаючи незалежним і неупередженим арбітром, рішення якого ґрунтуються виключно на правових мотивах, а не на політичній доцільності.

Структура Суду ЄС включає **по одному судді від кожної держави-члена**, яким допомагають **вісім генеральних адвокатів**. Обов'язком генерального адвоката, який діє абсолютно неупереджено та незалежно, є подання у відкритому суді обґрунтованих позицій у справах, які вимагають його участі. Члени Суду призначаються на **шестирічний термін із можливістю необмеженого перепризначення**, при цьому кожні три роки відбувається часткове оновлення складу – заміщується половина суддів та чотири генеральні адвокати. Така стабільність та професійна наступність дозволяють Суду виконувати дві свої основні функції: перевірку документів, виданих європейськими інституціями та урядами, на відповідність установчим договорам, а також тлумачення права Спільноти на запит національних судів.

Юрисдикція Суду ЄС має багатогранний характер, охоплюючи міжнародний, адміністративний, конституційний та федеральний аспекти, що відображає еволюцію Суду до статусу конституційної установи. Міжнародна юрисдикція дозволяє розглядати спори між державами-членами щодо предмета регулювання Договорів (ст. 273), а також випадки невиконання державами своїх зобов'язань (ст. 259). Проте на практиці більшу роль відіграє Комісія ЄС та приватні особи, які ініціюють розслідування порушень за статтею 258. Адміністративна юрисдикція (ст. 263, 265) спрямована на захист прав приватних осіб і держав від неправомірних дій інституцій Союзу, включаючи позови про відшкодування збитків у разі позадоговірної відповідальності (ст. 268). Суд також може виконувати роль міжнародного третейського суду, ухвалюючи рішення відповідно до арбітражних застережень у контрактах ЄС (ст. 271).

Найбільш значущою є конституційна та федеральна юрисдикція, в межах якої Суд перевіряє акти Союзу на відповідність установчим договорам та оцінює сумісність міжнародних угод із правом ЄС (ст. 218), що дозволяє зберегти принцип верховенства права ЄС над національними правопорядками.

Фундаментом усієї правової системи є преюдиціальна юрисдикція (ст. 267), яка через запити національних судів забезпечує розвиток базових принципів права Союзу: верховенства права, його прямої дії та відповідальності держав-членів за порушення правових норм. Саме завдяки преюдиціальній процедурі відбувається конституціоналізація права ЄС та розвиток наднаціонального правопорядку.

Преюдиціальне рішення (Preliminary Ruling): процедура в Суді ЄС, коли національний суддя (наприклад, у Польщі чи Франції) зупиняє справу і запитує Суд ЄС: «Як правильно розуміти цю статтю права ЄС у цій справі?». Відповідь Суду ЄС стає обов'язковою для всіх країн Союзу.

Отже, є ключовим гарантом правового порядку ЄС, чия діяльність перетворює політичні домовленості на реальні права. Однією з місій Суду ЄС є забезпечення того, щоб право Європейського Союзу тлумачилося та застосовувалося однаково в усіх 27 країнах-членах.

6.2.3. Європейський Суд з прав людини

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ, *European Court of Human Rights*), розташований у Страсбурзі, є ключовим міжнародним судовим органом, діяльність якого спрямована на забезпечення дотримання державами-членами Ради Європи зобов'язань, взятих ними згідно з **Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року**.

Головна різниця:

Суд Європейського Союзу (CJEU): Знаходиться в Люксембурзі. Це судовий орган ЄС. Його завдання – забезпечити однакове тлумачення права ЄС у всіх 27 країнах-членах.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ): Знаходиться в Страсбурзі. Це орган Ради Європи. Він розглядає скарги на порушення Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) у 46 країнах-членах.

Діяльність Суду базується на принципі субсидіарності, що означає першочергову відповідальність держав за захист прав людини на своєму рівні, тоді як ЄСПЛ виступає як зовнішній контролер та гарант справедливості. Суд не лише розглядає індивідуальні та міждержавні заяви, а й активно застосовує доктрину «живого інструменту», інтерпретуючи норми Конвенції у світлі сучасних соціально-правових реалій, що робить його практику динамічною та впливовою для законодавства всіх європейських країн.

Унікальність ЄСПЛ полягає в тому, що він надає право будь-якій особі, неурядовій організації або групі осіб подати скаргу безпосередньо проти держави, якщо вичерпано всі національні засоби правового захисту.

Структура Суду відображає його прагнення до ефективності та професійної незалежності. Кількість суддів у ЄСПЛ відповідає кількості держав-учасниць Конвенції (наразі **46**), причому **судді обираються Парламентською асамблеєю Ради Європи** терміном на дев'ять років без права переобрання.

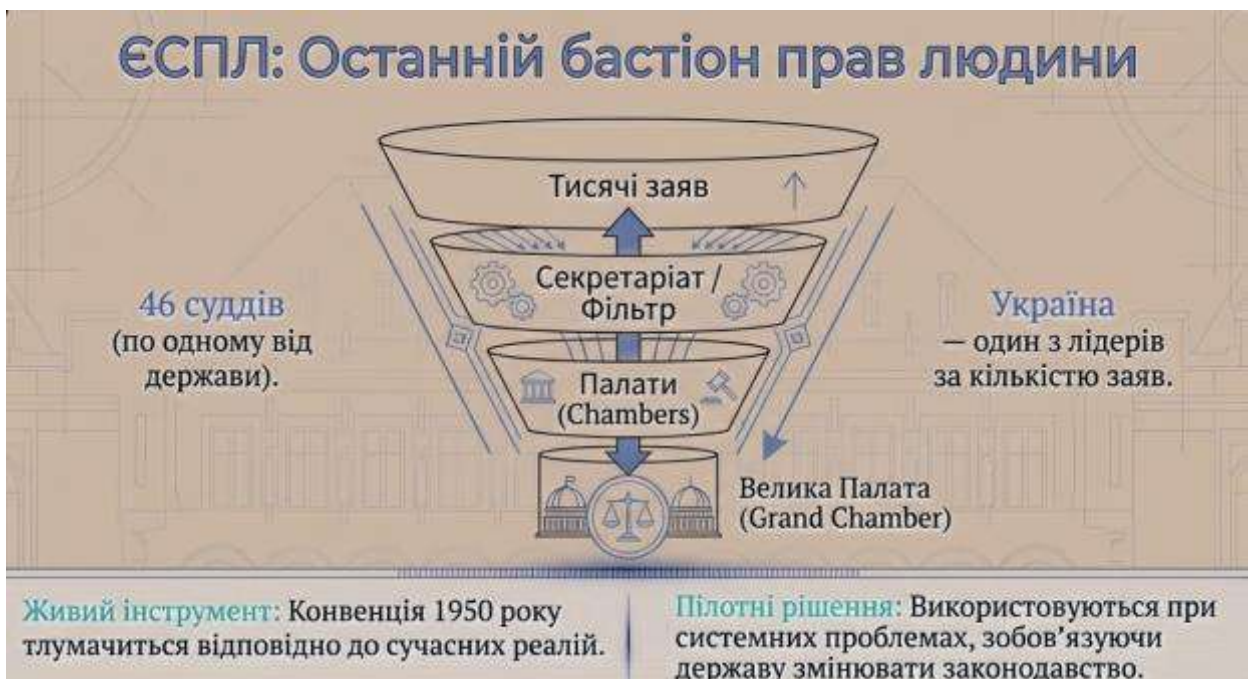

European Court of Human Rights

Організаційно Суд поділяється на **п'ять секцій**, у межах яких формуються палати. Проте безпосередній розгляд справ відбувається у різних форматах залежно від складності та важливості питання:

- одноособово (для відверто неприйнятних заяв);
- комітетами у складі трьох суддів (для справ, що стосуються вже усталеної практики);
- палатами у складі семи суддів (для розв'язання складніших правових питань).

Найвищою інстанцією є **Велика палата**, що складається з 17 суддів, яка розглядає виключні справи, що стосуються серйозних питань тлумачення Конвенції або випадків, коли палата вирішує відмовитися від юрисдикції на її користь. Окремо функціонує Секретаріат, який забезпечує юридичну та адміністративну підтримку, здійснюючи первинну фільтрацію тисяч заяв, що надходять щороку.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Процесуальна діяльність Суду охоплює стадію перевірки прийнятності заяви, комунікацію з урядом відповідачем та винесення рішення по суті. Особливу роль у практиці Суду відіграють так звані «пілотні рішення», які ухвалюються у випадках виявлення системних проблем у законодавстві чи практиці держави (наприклад, надмірної тривалості судового розгляду або неналежних умов тримання під вартою). Такі рішення зобов'язують державу не просто виплатити компенсацію конкретній особі, а й змінити національне право для усунення кореня проблеми.

Для України, яка тривалий час входить до лідерів за кількістю поданих заяв, рішення ЄСПЛ мають **статус джерела права**, що змушує національні суди враховувати страсбурзькі стандарти у кожній справі. У 2026 році практика Суду залишається критично важливою для захисту прав постраждалих від збройних конфліктів, розв'язання питань екстратериторіальної юрисдикції та захисту цифрових прав людини, підтверджуючи статус ЄСПЛ як головного правозахисного арбітра на континенті.

Отже, ЄСПЛ виступає «останньою надією» для громадян, коли національні засоби захисту вичерпані. Його рішення є обов'язковими для виконання, що змушує держави не лише виплачувати компенсації, а й виправляти помилки у законах. Згідно з національним законодавством, практика ЄСПЛ є офіційним джерелом права в Україні.

6.2.4. Роль та еволюція міжнародних трибуналів у системі захисту прав людини та міжнародного правосуддя

Трибунал у сучасній правовій доктрині визначається як надзвичайний судовий орган, нерідко військового характеру, який за своєю природою протиставлений регулярним судам загальної юрисдикції.

Хоча термін «трибунал» історично пов'язаний із судами інквізиції, а в окремих мовах, наприклад французькій, позначає звичайний суд, у міжнародному вимірі він став символом боротьби з безкарністю за найтяжчі порушення прав людини.

Становлення міжнародного механізму захисту через систему трибуналів розпочалося з ідеї притягнення до відповідальності осіб, які заволоділи державою та перетворили її на знаряддя масштабних злочинів. Першими практичними втіленнями цієї ідеї стали Нюрнберзький та Токійський військові трибунали, створені ad hoc після Другої світової війни для суду над головними німецькими та японськими військовими злочинцями.

Нюрнберзький процес (1945–1946 рр.) став першим в історії випадком, коли державні діячі були засуджені за підготовку агресивних воєн, порушення

міжнародних договорів, військові злочини та злочини проти людства, включаючи геноцид за расовими та національними ознаками. Аналогічно, **Токійський судовий процес (1946–1948 рр.)** встановив відповідальність вищого керівництва Японії за масове знищення мирного населення та полонених. Незважаючи на недовгий час існування цих органів та складні умови суперництва між США і СРСР, вони заклали фундаментальні принципи міжнародної кримінальної відповідальності, які стали базою для подальшого розвитку міжнародної кримінальної юстиції.

Другим етапом еволюції міжнародного співробітництва у цій сфері стало заснування на початку 90-х років Радою Безпеки ООН **спеціалізованих трибуналів ad hoc** щодо колишньої Югославії (МТКЮ) та Руанди (МТР).

На відміну від класичних міжнародних судів, заснованих на договорах, ці інституції мали мандат Ради Безпеки ООН, що надавало їм особливого статусу.

Метою МТКЮ, створеного у 1993 році, стало переслідування осіб за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи грубе знехтування Женевських конвенцій 1949 року, тортури, незаконну депортацію та захоплення заручників. Важливою рисою цих судів є те, що посилення на «виконання обов'язків» або «підпорядкування наказам» не приймаються як виправдання злочину.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Діяльність міжнародних трибуналів також мала безпосереднє значення для України, оскільки українські юристи-міжнародники, зокрема Володимир Василенко, брали активну участь у їх роботі як судді ad litem.

Досвід трибуналів щодо Югославії та Руанди, які розглядали такі серйозні злочини як геноцид та безглузде руйнування культурних пам'яток, довів необхідність переходу від тимчасових органів до постійної інституції. Це зрештою призвело до створення у **2002 році Міжнародного кримінального суду**. Таким чином, міжнародні трибунали відіграли вирішальну роль у зміцненні законності на глобальному рівні, встановивши стандарти відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства, що є невід'ємною частиною сучасного механізму захисту прав і свобод особи.

Функціонування міжнародного судового механізму базується на **принципі субсидіарності**, що покладає первинну відповідальність за захист прав на національні органи публічної влади. Міжнародні суди втручаються лише тоді, коли внутрішня правова система не здатна самостійно виправити порушення через недосконалість судової системи або застарілість нормативного матеріалу.

Таким чином, міжнародний судовий захист є не лише засобом відновлення індивідуальних прав, а й потужним інструментом гармонізації світового правопорядку, де людина, її права та свободи визнаються найвищою цінністю, а турбота держави про громадян стає реальним обов'язком, підкріпленим міжнародним контролем.

Навігатор Міжнародними Судами		
МС ООН (ICJ)	МКС (ICC)	ЄСПЛ (ECHR)
◆ Відповідач: Держава	◆ Відповідач: Індивід (Злочинець)	◆ Відповідач: Держава
◆ Суть: Споры між державами / Договори	◆ Суть: Геноцид, воєнні злочини, агресія	◆ Суть: Порушення прав людини
◆ Рівень: ООН (Глобальний)	◆ Рівень: Римський статут (Глобальний)	◆ Рівень: Рада Європи (Регіональний)

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

*Перелік ключових статей **Женевських конвенцій** та **Додаткових протоколів**, які є фундаментом «жорсткого права» у сфері міжнародного гуманітарного права.*

1. Спільна стаття 3 (всіх чотирьох Конвенцій)

Зміст: встановлює мінімальні стандарти гуманного поводження під час збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Чому важливо: забороняє насилля над життям, катування, захоплення заручників та позасудові страти. Це «міні-конвенція» всередині головних текстів.

2. Статті про «Серйозні порушення» (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV)

Зміст: визначає перелік діянь, що вважаються воєнними злочинами: навмисне вбивство, тортури, нелюдське поводження, незаконна депортація.

Чому важливо: саме ці статті стають правовою базою для роботи міжнародних трибуналів *ad hoc* та МКС.

3. Стаття 4 Женевської конвенції III

Зміст: визначає статус військовополоненого.

Чому важливо: допомагає розрізнити комбатантів, які мають право на цей статус, від осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності як цивільні злочинці.

4. Статті 48 та 51 Додаткового протоколу I (1977)

Зміст: принцип розрізнення та захист цивільного населення.

Чому важливо: забороняє напади, які не спрямовані на конкретні військові об'єкти, що є ключовим при аналізі масового знищення мирного населення.

Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- [] **Я можу пояснити** специфіку Міжнародного кримінального суду (МКС) як першої постійної інституції.
- [] **Я знаю**, на основі якого документа діє МКС та які категорії найтяжчих злочинів підпадають під його юрисдикцію.
- [] **Я можу описати** роль спеціалізованих трибуналів *ad hoc* як необхідного етапу, що передувало створенню постійного МКС.
- [] **Я розрізняю** мандати трибуналів, створених Радою Безпеки ООН, від судів, заснованих на міжнародних договорах.
- [] **Я можу пояснити** принцип невідворотності покарання на глобальному рівні, незалежно від офіційного статусу особи.

- [] **Я розумію**, як участь українських юристів (зокрема Володимира Василенка) у роботі трибуналів вплинула на розвиток міжнародного правосуддя.
- [] **Я можу сформулювати** суть принципу субсидіарності: чому міжнародні суди є лише додатковим інструментом, а первинна відповідальність лежить на національній системі.

★ Star Challenge для найамбітніших

- [] **Я можу обґрунтувати**, чому досвід трибуналів щодо Югославії та Руанди (розгляд справ про геноцид та руйнування культурних пам'яток) зробив створення постійного МКС неминучим.
- [] **Я можу проаналізувати** значення участі українських суддів у міжнародних трибуналах. **Я можу пояснити**, як цей досвід допомагає сьгоднішній Україні у питаннях притягнення до відповідальності за воєнні злочини?
- [] **Я можу довести**, що в разі нездатності національної системи покарати винних через застарілість нормативного матеріалу, втручання МКС є не порушенням суверенітету, а інструментом гармонізації світового правопорядку.

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

Ratio decidendi, судовий прецедент, концепція «established jurisprudence», ЄСПЛ, ЄКПЛ, МТКЮ, МТР, спеціалізовані трибунали ad hoc, Суд Європейського Союзу, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН.

Завдання 2. Дайте відповідь на репродуктивні питання

1. Дайте визначення поняття міжнародного кримінального суду.
2. Назвіть основний міжнародний договір, що є правовою основою діяльності Міжнародний кримінальний суд.
3. Перелічіть категорії злочинів, які входять до юрисдикції Міжнародний кримінальний суд.
4. Поясніть зміст принципу компліментарності.

5. Назвіть основні функції Суд Європейського Союзу.
6. У чому полягає сутність преюдиціальної процедури у Суд Європейського Союзу?
7. Вкажіть основні завдання Європейський суд з прав людини.
8. Хто має право подавати заяви до Європейський суд з прав людини?
9. Назвіть основні етапи еволюції міжнародних кримінальних трибуналів.
10. Поясніть відмінність між міжнародними судами та міжнародними трибуналами.

Завдання 3. Аналітичні запитання

1. Порівняйте юрисдикцію Міжнародний кримінальний суд та Європейський суд з прав людини. Визначте основні відмінності.
2. Проаналізуйте роль Суд Європейського Союзу у забезпеченні єдності правової системи Європейського Союзу.
3. Поясніть, чому принцип компліментарності є фундаментальним для діяльності Міжнародний кримінальний суд.
4. Охарактеризуйте значення міжнародних трибуналів для розвитку міжнародного кримінального права.
5. Проаналізуйте значення практики Європейський суд з прав людини для правової системи України.
6. Поясніть, чому преюдиціальні рішення Суд Європейського Союзу мають важливе значення для розвитку права ЄС.
7. Порівняйте принцип субсидіарності у діяльності Європейський суд з прав людини та принцип компліментарності у діяльності Міжнародний кримінальний суд.
8. Визначте, чому після діяльності міжнародних трибуналів виникла потреба у створенні постійного міжнародного кримінального суду.

Завдання 4. Юридичні ситуації

1) Громадянин держави-члена Ради Європи вважає, що його право на справедливий суд було порушено національними судами. Він використав усі можливі національні засоби правового захисту.

Питання:

1. До якого міжнародного суду він може звернутися?
2. Які умови прийнятності заяви необхідно виконати?
3. Яке значення матиме рішення суду для держави-відповідача?

2) Під час збройного конфлікту військове командування держави організувало систематичні напади на цивільне населення.

Питання:

1. До юрисдикції якого суду може належати розгляд цієї справи?
2. Які міжнародні злочини можуть бути інкриміновані?

3. За яких умов справа може бути передана до Міжнародний кримінальний суд?

3) Національний суд держави-члена Європейського Союзу розглядає справу, у якій необхідно визначити правильне тлумачення норми права ЄС.

Питання:

1. Яку процедуру може застосувати суд?
2. До якого органу він має звернутися?
3. Яке значення матиме відповідь цього органу для національного суду?

4) Уявіть, що компанія в Німеччині вважає, що новий податковий регламент ЄС порушує її право на власність.

1. У якому суді вона буде оскаржувати **економічну законність** цього акта ЄС?
2. Чи може вона потім звернутися до ЄСПЛ, якщо вважає, що сам цей акт порушує статтю 1 Першого протоколу до Конвенції?
3. Чому ЄС як організація готується офіційно приєднатися до Конвенції (ЄКПЛ), і як це змінить ієрархію між Страсбургом та Люксембургом?

5) Уявіть, що під час збройного конфлікту було віддано наказ про цілеспрямований обстріл житлового кварталу.

1. Який суд розглядатиме справу проти генерала, що віддав цей наказ?
2. Який суд розглядає питання репарацій (грошових відшкодувань), які одна держава має виплатити іншій за завдані руйнування?
3. Чому рішення МС ООН іноді важко виконати через право «вето» в Раді Безпеки ООН?

Завдання 5. Підготуйте повідомлення на тему (1-2 стор.)

«Вплив міжнародних кримінальних трибуналів на становлення міжнародної кримінальної юстиції».

Завдання 6. Проведіть порівняльний аналіз діяльності

- Міжнародний кримінальний суд
- Європейський суд з прав людини
- Суд Європейського Союзу

Критерії порівняння:

1. суб'єкти звернення;
2. юрисдикція;
3. правові наслідки рішень.

Завдання 7. Проаналізуйте одну зі справ Європейського суду з прав людини проти України та визначте

- яке право було порушено;
- які наслідки це рішення мало для українського законодавства.

Завдання 8. Поміркуйте

1. Чи можна вважати Статут Нюрнберзького трибуналу прикладом «жорсткого права», якщо він був створений після вчинення злочинів (*ad hoc*)?
2. Чи можна вважати статути трибуналів *ad hoc* (наприклад, МТКЮ) частиною "hard law", якщо вони мали мандат Ради Безпеки ООН, а не класичний договірний характер?
3. Чому, на вашу думку, міжнародні інституції (МКС, ЄСПЛ) мають такі жорсткі формальні вимоги до документів, на відміну від «м'якого права»?
4. Чому гармонізація світового правопорядку неможлива без перетворення рекомендаційних норм на юридично обов'язкові?

Завдання 9. Дискусійна панель

Чи здатні міжнародні судові інституції забезпечити ефективну відповідальність за міжнародні злочини?

Завдання 10. Правова експертиза.

Опрацюйте Статут Міжнародного кримінального суду та заповніть за ним «Юридичний висновок», у якому:

1. Доведіть, що цей акт є інструментом «жорсткого права».
2. Поясніть, як у ньому реалізовано принцип відмови від імунітету вищого керівництва держави.
3. Оцініть, чи достатньо в ньому враховано принцип субсидіарності щодо національних судів України.

6.3. Роль судового прецеденту в праві ЄС та в Україні

6.3.1. Співвідношення європейського та міжнародного права

Унікальність права Європейського Союзу за своєю природою полягає у його здатності формувати автономний правопорядок, що суттєво відрізняється як від традиційного міжнародного права, так і від внутрішніх правових систем окремих держав. Ця своєрідність проявляється через особливі європейські джерела та власну систему джерел, виникнення якої безпосередньо зумовлене унікальними політико-правовими відносинами всередині Співтовариства. Хоча співвідношення між правом ЄС та міжнародним правом формально ґрунтується на засадах, подібних до взаємодії національного права з міжнародним, де визнається пріоритет останнього, специфічною рисою європейської моделі є те, що формування правових норм Союзу та застосування міжнародних стандартів відбувається з обов'язковим урахуванням інтересів держав-членів. **Спільним для європейського та міжнародного права** є визнання верховенства міжнародних зобов'язань, проте принципова відмінність полягає у глибині інтеграції та орієнтації правотворчих процесів на консолідовані потреби суб'єктів Співтовариства.

У контексті сучасних правових реалій 2026 року в Україні, де значна частина законодавства досі базується на застарілих радянських нормах, що не відповідають ринковій економіці, така модель врахування інтересів є вкрай важливою для подолання юридичних колізій та суперечностей у тлумаченні правових актів. Аналіз проблем вітчизняного регулювання демонструє, що існуючі понятійні та процедурні труднощі, зокрема відсутність чітких дефініцій та застарілість нормативного матеріалу, вимагають вирішення через прийняття нових законодавчих актів, таких як Трудовий кодекс України, який дозволить зміцнити законність на шляху до правової соціальної держави. Таким чином, європейське право демонструє унікальний баланс між міжнародними принципами та національними інтересами, створюючи ефективний механізм захисту прав учасників правовідносин

Особливістю пріоритету міжнародного права у європейському контексті є те, що право Союзу формується не ізольовано, а як інструмент захисту та реалізації спільних інтересів усіх країн, що входять до ЄС. Це забезпечує вищий рівень правової захищеності та економічної стабільності порівняно із застарілими моделями регулювання.

На думку А.О. Селіванова, право Європейського Суду за своєю природою є прецедентним правом, в основу якого закладено принцип *ratio decidendi* («підстава для вирішення»), тобто правило, сформульоване судом

під час вирішення конкретної справи, стає нормою права не тільки для цього ж суду, а й для внутрішньодержавних судів країн-учасниць Конвенції Отже, рішення Суду ЄС є засобом офіційного тлумачення й застосування норм не тільки установчих договорів, а й інших джерел права Союзу (як первинних, так і вторинних).

Порівняльний аналіз		
Ознака	Міжнародне право	Право ЄС
Система джерел	Система міжнародних договорів та звичаїв	Власна унікальна система джерел, адаптована до потреб Співтовариства
Враховання інтересів	Орієнтоване на загальні принципи співіснування держав	Формування та застосування норм відбувається з обов'язковим урахуванням інтересів держав-членів
Механізм реалізації	Залежить від доброї волі та суверенітету держав	Має специфічну політико-правову природу, що забезпечує тіснішу інтеграцію
Спільні риси		
Ієрархічна підпорядкованість	Співвідношення права ЄС та міжнародного права базується на тих самих принципах, що й у національних правових системах — визнання переваги (пріоритету) міжнародного права над правом Союзу	
Договірна основа	Обидві системи покладаються на акти, що мають юридичну силу та визначають порядок, механізми та умови взаємодії суб'єктів	

О.М. Ярошенко зазначає, що прецедентне право Європейського Суду встановлює пріоритет Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року над національними конституціями. Обґрунтовує положення, що вказана Конвенція як міжнародний акт має вищу юридичну силу над будь-якою нормою національного закону держав-членів ЄС, у тому числі й над Конституцією України

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Судовий прецедент у 2026 році виступає фундаментальним інструментом забезпечення правової визначеності, даючи змогу стандартизувати судові рішення та формувати справедливі очікування учасників правовідносин щодо результатів розгляду аналогічних справ. У системі міжнародного публічного права роль прецеденту традиційно ґрунтується на положеннях **статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН**, яка класифікує судові рішення як допоміжний засіб для визначення правових норм. Хоча формально такі рішення мають обов'язкову силу лише для сторін конкретного спору, на практиці концепція «established jurisprudence» (сталі юриспруденції) фактично виконує функцію творення правових позицій, що уточнюють зміст чинних норм або формулюють нові правила, які стають політично та юридично значущими для третіх суб'єктів.

Консолідовані
версії Договору
про Європейський
Союз

Роль прецеденту в праві Європейського Союзу є ще більш вираженою та динамічною, оскільки рішення Суду ЄС розглядаються як самостійні джерела права, обов'язкові для всіх держав-членів. Через механізм преюдиційних (попередніх) рішень, передбачений статтею 267 **Договору про функціонування ЄС**, Суд ЄС забезпечує єдність тлумачення та застосування права Союзу, при цьому національні суди не мають повноважень ігнорувати або самостійно скасовувати ці висновки. У 2026 році прецедентне право Суду ЄС продовжує розвиватися як

інструмент захисту верховенства права та основоположних свобод, де суд балансує між правовим активізмом і послідовністю, посиляючись на власну «*settled case-law*» для зміцнення повноважень Союзу.

В. Муравйов вважає, що судовий прецедент та правову доктрину необхідно розглядати як допоміжні джерела права.

В українському законодавстві роль судового прецеденту трансформується від традиційної континентальної моделі до фактичного визнання його джерелом права, що особливо важливо для подолання прогалин у нормативному регулюванні.

Сучасні дослідження підтверджують, що *розвиток прецедентного права через висновки Верховного Суду та обов'язкове застосування практики Європейського суду з прав людини* забезпечує прозорість системи та наближає українське правосуддя до європейських стандартів. Цей процес набуває критичного значення через застарілість значної частини вітчизняного законодавства, прийнятого ще в радянські часи, яке часто не відповідає реаліям ринкової економіки та містить численні юридичні колізії. Зокрема, у сфері трудового права, де спостерігається «підміна понять» та суперечності у тлумаченні норм щодо гарантійних виплат, саме прецедентна практика дозволяє вирішувати понятійні проблеми та усувати невизначеність у виборі правомірних дій учасниками трудових відносин. Таким чином, судовий прецедент в Україні виконує функцію зміцнення законності на шляху до правової соціальної держави, компенсуючи недоліки поточних актів законодавства через науково обґрунтований та практично орієнтований підхід до захисту прав людини.

6.3.2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод в рішеннях судів країн Європейського Союзу

ЄКПЛ

Роль Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (ЄКПЛ) у діяльності судів країн Європейського Союзу є засадничою, оскільки вона виступає ключовим інструментом забезпечення верховенства права та захисту прав особи у межах усього європейського правового простору.

Попри те, що формальне приєднання Європейського Союзу до Конвенції на сьогодні ще не завершено, ЄКПЛ де-факто є невід'ємною частиною правопорядку ЄС через механізм «загальних принципів права», закріплений у статті 6(3) Договору про Європейський Союз. Це означає, що **основоположні права, гарантовані Конвенцією, мають таку ж**

юридичну силу, як і норми установчих договорів ЄС, що зобов'язує національні суди держав-членів застосовувати стандарти Конвенції у кожній справі, де зачіпаються питання права ЄС. Важливим правовим сполучником у цьому процесі є **Хартія основоположних прав ЄС**, стаття 52(3) якої прямо встановлює «правило еквівалентності»: зміст та обсяг прав Хартії, що відповідають правам, закріпленим у ЄКПЛ, мають бути ідентичними до тих, що встановлені Конвенцією. Це перетворює прецедентну практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) на обов'язковий орієнтир для національних суддів при тлумаченні та застосуванні права Союзу.

На практиці роль ЄКПЛ у судах країн ЄС реалізується через виконання національними суддями **подвійної функції**: вони діють одночасно і як внутрішні суди держав-підписантів Конвенції, і як суди, що забезпечують ефективність права ЄС.

При вирішенні спорів Конвенція слугує «мінімальним стандартом» захисту, який не може бути знижений за жодних обставин, навіть при реалізації складних економічних чи безпекових політик Союзу. Це особливо помітно у **сферах кримінального правосуддя**, де стандарти статті 6 ЄКПЛ щодо права на справедливий суд визначають межі допустимості доказів та процесуальні гарантії, а також у **сфері захисту приватного життя** (стаття 8 ЄКПЛ), що має критичне значення для регулювання цифрових ринків та передачі даних у межах ЄС.

Постійний судовий діалог між Судом справедливості ЄС у Люксембурзі та ЄСПЛ у Страсбурзі сприяє гармонізації правозастосування, що дозволяє уникати ситуацій, коли громадяни опинялися б перед суперечливими вимогами різних європейських правових систем. Таким чином, Конвенція виконує роль етичного та правового фундаменту, який гарантує, що розвиток інтеграційних процесів у Європейському Союзі завжди відбуватиметься з повагою до гідності та прав людини.

Застосування Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ЄКПЛ) національними судами країн Європейського Союзу є повсякденною практикою, оскільки суди держав-членів діють як «суди загальної юрисдикції» щодо прав людини. Вони використовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для тлумачення національного права та забезпечення мінімальних стандартів захисту.

ЄКПЛ як етичний фундамент Європи

«Правило еквівалентності» та Хартія основоположних прав ЄС

- **Стаття 6(3) Договору про ЄС:** Права Конвенції є частиною загальних принципів права ЄС.
- **Стаття 52(3) Хартії:** Зміст прав Хартії та Конвенції є ідентичним.
- **Роль судів:** Національні суди діють як «суди загальної юрисдикції» щодо прав людини, використовуючи Конвенцію як мінімальний стандарт захисту.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Пошук справ
ЄСПЛ

Наведемо декілька прикладів застосування ЄКПЛ у рішеннях національних судів країн ЄС:

1. Німеччина. Принцип врахування рішень ЄСПЛ (Справа Görgülü № 2 BvR 1481/04). Федеральний конституційний суд Німеччини (BVerfG) у справі Görgülü (2004) заклав основу для взаємодії з Конвенцією. Суд постановив, що німецькі суди зобов'язані не лише брати до уваги текст Конвенції, а й враховувати відповідну практику

ЄСПЛ.

2. Франція. Право на повагу до приватного життя та сурогатне материнство (Справа Mennesson проти Франції). Французький Касаційний суд (Cour de cassation) змінив свою багаторічну практику під прямим впливом рішень ЄСПЛ щодо Статті 8 Конвенції. Зокрема, після того як ЄСПЛ визнав, що відмова у реєстрації зв'язку «батько-дитина» порушує право дитини на приватне життя, Касаційний суд Франції у 2019 році переглянув свою позицію, дозволивши повну реєстрацію таких родинних зв'язків у цивільних реєстрах, посиляючись безпосередньо на стандарти Конвенції.

3. Італія. Право на справедливий суд та розумні строки (Закон Пінто (англ. The Pinto Law (Law no. 89/2001)). Італійські суди постійно застосовують Статтю 6 ЄКПЛ для вирішення системних проблем із тривалістю судового розгляду. Через велику кількість справ проти Італії в ЄСПЛ щодо «надмірної тривалості процесів», країна прийняла «Закон Пінто», який дозволяє вимагати компенсацію на національному рівні. Національні суди Італії при розрахунку компенсацій та визначенні того, чи був строк «розумним», безпосередньо

посилаються на критерії ЄСПЛ: складність справи, поведінку заявника та дії державних органів.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

4. Бельгія. Умови тримання під вартою (Стаття 3 ЄКПЛ). Бельгійські суди неодноразово використовували стандарти Конвенції для покращення умов у пенітенціарних установах. Суди посилалися на Статтю 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження), зобов'язуючи державу виплачувати щоденні штрафи до моменту приведення умов тримання у відповідність до мінімальних стандартів, встановлених практикою ЄСПЛ.

Закон України
«Про виконання
рішень та
застосування
практики
Європейського
суду з прав
людини»

Ці приклади свідчать про те, що ЄКПЛ у країнах ЄС не є просто декларативним документом, а виступає реальним інструментом захисту, який національні судді використовують для коригування державної політики та захисту прав громадян навіть у випадках, коли національне законодавство є нечітким або застарілим.

Україна є членом Ради Європи 9 листопада 1995 членом, взявши на себе основне зобов'язання – дотримання цінностей Ради Європи, що включають верховенство права та права людини, імплементація яких забезпечується зокрема Європейською конвенцією. Сьогодні виконання рішень ЄСПЛ регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року.

6.3.3. Порядок звернення громадян України до Європейського суду з прав людини

Становлення міжнародного механізму захисту прав людини пройшло тривалий шлях еволюції – від створення тимчасових військових трибуналів *ad hoc* після Другої світової війни до формування постійно діючого інституту індивідуальних скарг у Страсбурзі. Сьогодні Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) виступає не лише засобом відновлення індивідуальних прав, а й потужним інструментом гармонізації світового правопорядку, де людина визнається найвищою цінністю.

Процедура звернення до ЄСПЛ базується на кількох фундаментальних засадах, які повинен знати кожен заявник:

- *Принцип субсидіарності*: ЄСПЛ втручається лише тоді, коли внутрішня правова система виявилася нездатною самостійно виправити порушення.

- *Вичерпання національних засобів захисту*: перед поданням скарги до Страсбурга громадянин зобов'язаний пройти всі доступні судові інстанції в своїй державі. Це підкреслює, що міжнародний контроль є додатковим, а не альтернативним рівнем юстиції.

- *Трансформація обов'язку держави*: завдяки системі міжнародного контролю, турбота держави про своїх громадян стає реальним обов'язком, підкріпленим зовнішнім моніторингом, а не лише декларативною заявою.

- *Відмова від безкарності*: сучасна правова доктрина, закладена ще першими трибуналами, виключає можливість виправдання порушень прав людини «виконанням наказу» чи «підпорядкуванням керівництву», що робить індивідуальну скаргу ефективною зброєю проти свавілля влади.

Станом на початок 2026 року аналіз діяльності Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) свідчить про збереження високої інтенсивності звернень громадян України, що обумовлено як триваючими системними недоліками національної правової системи, так і викликами, пов'язаними зі збройною агресією. Протягом 2025 року спостерігалася динамічна зміна статистичних показників: лише за перше півріччя Суд ухвалив **86 рішень** у справах проти України, загальна сума справедливої сатисфакції за якими перевищила 119 млн грн. Важливим досягненням звітнього періоду стало значне прискорення темпів виконання рішень ЄСПЛ національними органами влади. Зокрема, Комітет міністрів Ради Європи у 2025 році припинив нагляд за виконанням 97 рішень проти України, що на 29,3% більше порівняно з попереднім дворічним періодом. Із цієї кількості 11 справ стосувалися фундаментальних системних проблем, що вказує на поступове подолання застарілих юридичних колізій, які десятиліттями залишалися невирішеними.

Особливе місце у прецедентній практиці 2025 року посіли справи, що стосуються політичних прав та соціальних гарантій. Знаковою стала справа «Томенко проти України», у якій ЄСПЛ констатував порушення права на вільні вибори (стаття 3 Першого протоколу) через дострокове припинення повноважень народного депутата внаслідок виходу з фракції, визнавши такі дії незаконними та непропорційними. Водночас Суд підтвердив правомірність дій української влади у справах, пов'язаних із контролем за виплатами внутрішньо переміщеним особам (справа «Шиліна проти України»), не знайшовши ознак дискримінації в існуючих механізмах перевірки. Це свідчить про зростаючу якість аргументації українських судів, оскільки у справах «Заболотний проти України» та «Мартинюк проти України» ЄСПЛ позитивно оцінив національну практику захисту прав за статтею 6 Конвенції. Крім того, 2025 рік відзначився якісним поглибленням судового діалогу: Верховний Суд України вперше звернувся до ЄСПЛ із консультативними запитами щодо тлумачення Конвенції в житлових та податкових спорах, що демонструє перехід від формального цитування прецедентів до їхнього активного та системного застосування.

Ключові прецеденти 2025 року

<p>Політичні права</p> <p>«Томенко проти України»</p> <p>Визнання незаконним дострокового припинення повноважень народного депутата (ст. 3 Протоколу 1).</p>	<p>Соціальні права</p> <p>«Шиліна проти України»</p> <p>Підтвердження законності механізмів верифікації виплат ВПО (відсутність дискримінації).</p>	<p>Судовий діалог</p> <p>Консультативні запити</p> <p>Верховний Суд вперше звернувся до ЄСПЛ із запитом щодо тлумачення Конвенції у житлових та податкових спорах.</p>
--	---	--

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

ЄСПЛ не є «четвертою інстанцією», яка переглядає правильність застосування українських законів. Він перевіряє лише одне: чи не порушила **держава** (в особі суду, поліції чи міністерства) конкретну статтю Конвенції.

Попри позитивні зрушення, громадяни України продовжують стикатися з низкою бар'єрів при зверненні до міжнародної інстанції. Найбільш гострою залишається проблема недотримання нових процесуальних строків, встановлених Протоколом № 15, згідно з яким термін подання заяви

скоротився до чотирьох місяців. Статистика свідчить, що переважна більшість заяв відхиляється на стадії прийнятності саме через порушення цього строку або неправильне оформлення формуляра. Окрему групу проблем складають труднощі з обґрунтуванням «статусу жертви» в умовах воєнного стану та складність збору доказової бази через обмежений доступ до територій або документів. Також зберігається проблема невиконання рішень національних судів у соціальних та трудових спорах (група справ «Іванов/Бурмич»), де застарілість норм КЗпП 1971 року та відсутність бюджетного фінансування створюють ситуації «хронічного» порушення прав на справедливий суд та повагу до власності. Вирішення цих проблем вимагає не лише точкових змін у процедурах звернення, а й фундаментальної реформи матеріального права, включаючи прийняття нового Трудового кодексу, що дозволить усунути першопричини масових скарг до Страсбурга.

Незважаючи на **безкоштовність процедури**, українські громадяни

Типові помилки та як їх уникнути

Чому 90% заяв визнаються неприйнятними.

	Типові помилки		Корисні поради
<ul style="list-style-type: none">• Пропуск 4-місячного строку (навіть на 1 день).• Відсутність хронологічних копій рішень судів (потрібні всі інстанції).• Відправка оригіналів документів (Секретаріат їх не повертає).• Неналежне обґрунтування статусу жертви в умовах воєнного стану.		<ul style="list-style-type: none">• У трудових спорах акцентувати на тому, що застарілість КЗпП призвела до правової невизначеності.• Використовувати лише офіційний формуляр.• Заповнювати всі поля без винятків.	

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

стикаються з низкою суттєвих проблем при зверненні до Суду. Перш за все, понад 90% поданих заяв визнаються неприйнятними через недотримання формальних вимог або неналежне обґрунтування статусу «жертви». Системною перешкодою є застарілість вітчизняного законодавства, зокрема у трудовій сфері, де норми радянських часів створюють численні юридичні колізії та суперечності у тлумаченні прав людини і громадянина. Нестабільність та незадовільний стан системи правових норм в Україні призводять до виникнення «понятійних проблем», таких як підміна термінів та відсутність легальних дефініцій, що позбавляє громадян економічної та правової захищеності ще на національному рівні. Це створює умови, за яких громадяни змушені шукати захисту в міжнародних інстанціях через неефективність внутрішніх засобів захисту. Додатковою проблемою є *складність самостійного заповнення формуляра скарги без фахової правової*

допомоги, адже будь-яка неточність у викладенні фактів або відсутність необхідних додатків веде до реєстраційної відмови без права виправлення помилок у межах того самого строку. Таким чином, шлях до відновлення справедливості через ЄСПЛ вимагає від українських заявників високого рівня юридичної обізнаності та ретельної підготовки доказової бази.

(UKR) ECHR -
Фільм про
Європейський суд
з прав людини
(Ukrainian version)

Порядок
звернення до
ЄСПЛ

Умови, за яких особа може звернутися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ):

1. **Предмет скарги:** скарга має стосуватися порушення одного або декількох прав, які чітко викладені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або в Протоколах до неї.
2. **Держава-відповідач:** заява повинна бути спрямована виключно проти держави, яка ратифікувала Конвенцію або відповідний Протокол.
3. **Відповідальність суб'єкта:** оскаржувані факти мають бути наслідком діяльності державної структури (законодавчої влади, адміністративного органу, суду тощо). Суд не розглядає заяви проти приватних осіб чи недержавних організацій.
4. **Часова юрисдикція:** факти або події, що є предметом скарги, мали відбутися після дати ратифікації державою Конвенції чи відповідного Протоколу.
5. **Наявність «статусу жертви»:** порушення основоположного права має стосуватися заявника особисто та безпосередньо.
6. **Вичерпання національних засобів захисту:** особа повинна надати національній правовій системі можливість виправити порушення, пройшовши всі звичайні судові інстанції, включаючи найвищу.
7. **Дотримання строку звернення:** заповнена належним чином заява має бути відправлена поштою до Суду протягом чотирьох місяців після дати винесення остаточного рішення найвищою національною інстанцією.
8. **Обґрунтованість доказами:** скарга повинна базуватися на вагомих доказах (документах, рішеннях, довідках, показаннях свідків), а обставини справи мають бути чітко описані.
9. **Доведення невинуватого втручання:** заявник має показати саме факт втручання у права, а не просто висловити незгоду з рішенням суду. ЄСПЛ не є апеляційною інстанцією та не скасовує рішення національних судів.
10. **Відсутність повторності:** скарги не повинні бути раніше розглянуті цим Судом або іншою міжнародною інстанцією за тих самих підстав.
11. **Значущість та відсутність зловживань:** заява не повинна бути малозначущою, а оскаржувані обставини мають завдати заявнику суттєвої шкоди. Також не допускається зловживання правом на подання заяви (наприклад, використання лайливих чи образливих висловів).

Практичні рекомендації щодо підготовки та подання індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини у 2026 році

Для забезпечення прийнятності скарги та мінімізації ризику її відхилення на етапі реєстрації, заявникам необхідно дотримуватися суворого алгоритму дій, що базується на актуальних вимогах Регламенту Суду та положеннях Протоколу № 15 до Конвенції.

1. Дотримання оновлених часових рамок. З 2022 року строк на подання заяви було остаточно скорочено з шести до *чотирьох місяців*. Розрахунок цього терміну починається з дня ухвалення остаточного рішення найвищою судовою інстанцією національної системи (як правило, Верховним Судом України), яке не підлягає оскарженню у звичайному порядку. Важливо враховувати, що цей термін закінчується рівно через чотири місяці, незалежно від того, чи припадає останній день на вихідний або святковий. У 2026 році критично важливо забезпечити фактичне відправлення повного пакета документів поштою до Страсбурга щонайменше за кілька днів до завершення строку, оскільки *датою подання вважається дата поштового штемпеля на конверті*.

2. Технічні вимоги до формуляра (Стаття 47 Регламенту). Суд розглядає заяви лише на офіційному бланку (формулярі) актуальної версії. Будь-які зміни у структурі формуляра, пропуски полів або посилення на додатки замість стислого викладу фактів безпосередньо у формі призводять до автоматичної відмови у реєстрації.

– **Стислість викладу.** Факти та порушення мають бути викладені у відведених для цього місцях формуляра. Якщо місця недостатньо, дозволяється додати *додаток обсягом не більше 20 сторінок*, але головні тези обов'язково повинні міститися в основному бланку.

– **Ідентифікація сторін.** Дані про заявника та державу-відповідача мають бути заповнені без скорочень. При поданні скарги адвокатом необхідно обов'язково заповнити розділ «Довіреність» безпосередньо у формулярі, де мають стояти оригінальні підписи і заявника, і представника.

– **Доказова база та «вичерпання національних засобів».** Заявник повинен документально довести, що він надав національним судам можливість виправити порушення. Це означає, що у позові та апеляції/касації мали бути чітко сформульовані скарги саме на ті права, які тепер оскаржуються в ЄСПЛ.

– **Додатки.** Усі рішення національних судів (першої, апеляційної та касаційної інстанцій) мають бути додані у повному обсязі. Копії документів повинні бути чіткими, пронумерованими та розкладеними у хронологічному порядку. *Надсилати оригінали документів категорично не рекомендується, оскільки Секретаріат Суду їх не повертає.*

4. Обґрунтування «статусу жертви» та суттєвої шкоди. В умовах правових колізій, особливо у сфері трудового права (наприклад, при затримці гарантійних виплат або невиконанні рішень щодо компенсацій), заявник має чітко пояснити, як саме порушення закону вплинуло на його життя. Згідно з актуальними критеріями, Суд може визнати заяву неприйнятною, якщо заявник не зазнав «суттєвої шкоди», за винятком випадків, коли повага до прав людини вимагає розгляду справи по суті. Враховуючи застарілість норм КЗпП 1971 року, на яку часто посилаються українські правники, у заяві варто акцентувати увагу на тому, що відсутність чіткого правового регулювання призвела до правової невизначеності та позбавила особу засобів до існування.

5. Логістика та комунікація.

– **Канали подання.** Заява надсилається виключно паперовою поштою. Подання через факс чи електронну пошту не зупиняє перебіг строку подання, за винятком випадків використання спеціальної системи електронної комунікації для адвокатів (eComms), якщо вони вже мають зареєстровану справу.

У виняткових випадках (наприклад, «Правило 39») Суд може прийняти інформацію факсом, але оригінал заяви все одно має бути надісланий поштою. **«Правило 39» Регламенту ЄСПЛ** – механізм застосування термінових заходів у виняткових випадках, коли заявнику загрожує неминуча значна непоправна шкода.

– **Мова.** Первинна заява до України може бути подана українською мовою. Однак на стадії комунікації справи (коли Суд запитує позицію уряду) листування зазвичай переходить на *англійську або французьку мови*.

Офіційний формуляр заяви до ЄСПЛ

Зверніть увагу на те, що формуляри, доступні на цій сторінці, працюватимуть коректно тільки з програмою Adobe Reader 9 чи з пізнішою версією (доступною на сайті www.adobe.com). Будь ласка, збережіть копію формуляру на Вашому комп'ютері перед тим, як заповнити його, використовуючи програму Adobe Reader. Потім роздрукуйте його і надішліть до Суду.

UKR - 2018/1

Формуляр заяви

Примітка щодо цього формуляру

Цей формуляр заяви є офіційним юридичним документом та може вплинути на Ваші права і обов'язки. Будь ласка, дотримуйтесь вказівок, які містяться у «Нотатці для заповнення формуляру заяви». Переконайтеся, що Ви заповнили кожну графу, яка відповідає Вашій ситуації, та надали всі необхідні документи.

Увага: Якщо Ви подасте неповну заяву, вона не буде прийнята (див. статтю 47 Регламенту Суду). Зауважте зокрема, що стаття 47 § 2 (а) ВИМАГАЄ, щоб стислий виклад фактів, скарг та інформація про дотримання критеріїв прийнятності були на відповідних сторінках формуляру заяви. Заповнений формуляр заяви повинен дозволяти Суду визначити суть та обсяг заяви, не звертаючись до будь-яких інших документів.

Наклейка зі штрих-кодом

Якщо Суд вже надіслав Вам набір наклейок зі штрих-кодом, будь ласка, наклейте одну з них тут.

№ справи

Якщо Суд вже повідомив Вас про номер, який надано Вашій справі за цими скаргами, будь ласка, вкажіть його тут.

A. Заявник

A.1. Фізична особа

Цей розділ стосується лише заявників, які є фізичними особами. Якщо заявник є юридичною особою, йому треба перейти до розділу A.2.

1. Прізвище

2. Ім'я та по-батькові

3. Дата народження

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

 наприклад, 31/12/1960

Д Д М М Р Р Р Р

4. Місце народження

5. Громадянство

6. Адреса

A.2. Юридична особа

Цей розділ треба заповнити тільки у тих випадках, коли заявником є підприємство, неурядова організація чи інша юридична особа. У цьому випадку також заповніть, будь ласка, розділ D.1.

10. Назва

11. Ідентифікаційний номер (за наявності)

12. Дата реєстрації чи створення (якщо є)

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

 наприклад, 27/09/2012

Д Д М М Р Р Р Р

13. Вид діяльності

14. Юридична адреса

Адреса ЄСПЛ для надсилання документів:

The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
67075 Strasbourg cedex
FRANCE
Fax: +33 (0)3 88 41 27 30

6.3.4. Рішення Європейського суду з прав людини та їх реалізація в національному праві України

У сучасних умовах розбудови правової держави належна охорона фундаментальних прав особи виступає ключовим критерієм її функціонування, а Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) перетворився на найбільш дієвий наднаціональний механізм захисту для громадян, які вичерпали можливості досягнення справедливості в межах національних систем. Значимість цієї інституції постійно посилюється, оскільки вона забезпечує верховенство права та підтримує демократичні основи в Європі, роблячи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод «живим» та ефективним інструментом.

Аналіз актуального стану правозахисної діяльності свідчить про глибоку системну кризу довіри суспільства до правоохоронних органів та суду в Україні, що підтверджується статистичними даними. **Україна стабільно входить до п'ятірки країн із найбільшою кількістю звернень до ЄСПЛ.**

Ефективність захисту прав людини безпосередньо залежить від розуміння категорії «справедливість», яка у юридичному сенсі розглядається як властивість права, що виражається у рівному масштабі поведінки та пропорційності відповідальності. Право на справедливий суд є процесуальною гарантією, яка вимагає від держави не лише утримання від перешкод, а й активних дій зі створення конкретних механізмів забезпечення незалежного та об'єктивного розгляду справ.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер для держав-членів Ради Європи, що вимагає від України вжиття заходів не лише

індивідуального (виплата компенсації), а й **загального характеру** – внесення змін до законодавства та адміністративної практики. У контексті європейської інтеграції України забезпечення соціальних (право на гідний рівень життя) та політичних прав (виборчі стандарти) є запорукою стабільних партнерських відносин з ЄС.

Ці рішення мають пряму дію, але їх повна **імплементация вимагає комплексних дій від держави**, включаючи перегляд судових рішень за виключними обставинами, впровадження законодавчих змін та системний вплив на правову систему загалом.

Найефективніший захист прав і свобод має забезпечуватися саме на національному рівні шляхом усунення недоліків правової системи, проведення юридичної експертизи законопроектів та адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів. Україна, як демократична і соціальна держава, зобов'язана неухильно дотримуватися ратифікованих міжнародних договорів, оскільки лише сукупність ефективної роботи ЄСПЛ та сумлінного виконання його рішень державою може гарантувати реальне забезпечення основоположних свобод людини.

Згенеровано за допомогою програми NotebookLM

Виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в Україні є обов'язковим згідно зі статтею 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та регулюється спеціальним *Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»*. Особливістю цієї процедури є те, що, на відміну від національних судів, **ЄСПЛ не видає виконавчих листів, а держава зобов'язана самостійно виконати рішення** на користь особи без додаткового стимулювання з боку заявника.

До системи органів, що забезпечують виконання рішень ЄСПЛ, належать:

1. **Уповноважений у справах ЄСПЛ:** здійснює представництво України в Суді, координує виконання рішень та інформує Комітет міністрів Ради Європи про хід виконання.

2. **Державна виконавча служба:** відкриває виконавче провадження на підставі резолютивної частини рішення ЄСПЛ.

3. **Державне казначейство України** здійснює безпосереднє перерахування коштів відшкодування з державного бюджету.

4. **Комітет міністрів Ради Європи** на міжнародному рівні здійснює нагляд та контроль за дотриманням державою своїх зобов'язань щодо виконання остаточного рішення.

Процедура виконання рішень щодо виплати відшкодування (справедливої сатисфакції) розпочинається після набуття рішенням статусу остаточного, що зазвичай відбувається через **три місяці** після його винесення. Протягом **десяти днів** після отримання повідомлення про остаточність рішення Уповноважений надсилає стягувачеві роз'яснення щодо його права подати заяву про виплату відшкодування з реквізитами банківського рахунка. Важливо зауважити, що неподання такої заяви не є перешкодою для виконання рішення державою. Державна виконавча служба відкриває провадження упродовж **десяти днів** з моменту надходження документів від Уповноваженого. Для отримання виплат фізичні особи мають надати заяву із зазначенням ідентифікаційного номера, місця проживання та реквізитів рахунку, додавши копію паспорта та довідки про присвоєння ІПН; у разі смерті стягувача кошти отримують спадкоємці за умови надання нотаріально засвідчених документів.

*Застосування
практики
Європейського*

*Порядок
виконання
рішення ЄСПЛ*

Доступ до рішень ЄСПЛ забезпечується шляхом їх офіційного опублікування. Протягом **десяти днів** після набуття рішенням чинності Уповноважений надсилає його стислий виклад українською мовою для публікації в газеті «Урядовий кур'єр». Такий виклад включає офіційну назву, номер заяви, дату, факти справи, правові питання та переклад резолютивної частини рішення. Окрім публікації, виклад рішення **надсилається стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради з прав людини та іншим органам, причетним до справи.**

Таким чином, в Україні сформовано комплексну систему виконання рішень міжнародного правосуддя, що поєднує індивідуальні виплати з заходами загального характеру для запобігання аналогічним порушенням у майбутньому.

Рішення ЄСПЛ / порушене право	Сутність проблеми	Впроваджені зміни в законодавстві та практиці
<p>«Михайленко проти України» (Стаття 6 – Право на доступ до суду)</p>	<p>Неможливість недієздатної особи особисто звернутися до суду для поновлення своєї дієздатності.</p>	<p>Було визнано невідповідність законодавства європейській практиці. Внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу України, якими надано право недієздатним особам самостійно ініціювати перегляд свого статусу в суді.</p>
<p>«Шерстнева», «Меріт», «Дяченко» проти України (Стаття 6 – Розумний строк; Стаття 13 – Ефективний засіб захисту)</p>	<p>Надмірна тривалість судових проваджень та відсутність у національному праві засобів захисту від таких затримок.</p>	<p>У редакціях процесуальних кодексів 2017 року «розумний строк» закріплено як основний принцип правосуддя. Прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».</p>
<p>«Лучанінова проти України» (Стаття 6 – Справедливий суд)</p>	<p>Порушення вимог відкритості, ненадання часу на підготовку захисту та призначення захисника без згоди заявниці.</p>	<p>Включення у Кримінальний процесуальний кодекс України посиленних вимог щодо відкритості судових засідань, обов'язкової участі захисника за згодою особи та процедури повідомлення учасників.</p>
<p>Група справ щодо гарантійних виплат (на основі загальних проблем КЗпП)</p>	<p>Застарілість норм КЗпП 1971 року, відсутність легальної дефініції «гарантійні виплати» та правові колізії.</p>	<p>Розробка проєкту нового Трудового кодексу України, де запропоновано чітке розмежування понять «гарантії» та «компенсації», а також врегулювання виплат при дистанційній та надомній роботі.</p>

 Self-Check: Поняття прав людини та механізмів їх захисту

Прочитали розділ? Перевірте, чи готові ви до семінару. Ви повинні впевнено ставити «галочку» навпроти кожного пункту:

- [] **Я можу пояснити**, чому рішення Суду ЄС мають фактичну силу прецеденту і як вони забезпечують гармонізацію світового правопорядку.
- [] **Я знаю**, що в Україні практика ЄСПЛ офіційно визнана джерелом права, і розумію, як це впливає на щоденну роботу українського судді.
- [] **Я розрізняю** роль прецеденту в англо-саксонській системі та специфіку застосування висновків Верховного Суду в романо-германській правовій системі України.
- [] **Я можу обґрунтувати**, як судовий прецедент допомагає подолати недосконалість або застарілість нормативного матеріалу.
- [] **Я можу пояснити** принцип невідворотності покарання на глобальному рівні, незалежно від офіційного статусу особи.
- [] **Я розумію**, що через прецедентну практику турбота держави про громадян стає реальним обов'язком, підкріпленим міжнародним контролем.
- [] **Я можу пояснити** зв'язок між принципом субсидіарності та застосуванням прецедентів: міжнародні суди втручаються лише тоді, коли внутрішня система не здатна самостійно виправити порушення.

 Star Challenge для найамбітніших

1. [] **Я можу обґрунтувати**, чому досвід трибуналів щодо Югославії та Руанди (розгляд справ про геноцид та руйнування культурних пам'яток) зробив створення постійного МКС неминучим.
2. [] **Я можу проаналізувати** значення участі українських суддів у міжнародних трибуналах. **Я можу пояснити**, як цей досвід допомагає сьогоднішній Україні у питаннях притягнення до відповідальності за воєнні злочини?
3. [] **Я можу довести**, що в разі нездатності національної системи покарати винних через застарілість нормативного матеріалу, втручання МКС є не порушенням суверенітету, а інструментом гармонізації світового правопорядку.

Контрольні питання та завдання

Завдання 1. Закріпіть базові дефініції

судовий прецедент, джерела права Європейського Союзу, автономність права ЄС, принцип верховенства права ЄС, прецедентна практика судів.

Завдання 2. Визначте, які з наведених тверджень є правильними (обґрунтуйте)

1. Судовий прецедент є традиційним джерелом права в Україні.
2. Судова практика відіграє важливу роль у формуванні права Європейського Союзу.
3. Право ЄС повністю збігається з міжнародним правом.
4. Судові рішення можуть впливати на розвиток правових норм.

Завдання 3. Проаналізуйте твердження

Судова практика може фактично створювати нові правові норми.

Поясніть:

- чи можливо це у праві ЄС;
- чи можливе це в Україні.

Завдання 4. Юридичні ситуації

1) У державі-члені ЄС національний суд прийняв рішення, яке суперечить усталеній судовій практиці Суду ЄС.

Питання:

1. Яке право повинно застосовуватися?
2. Чи може національний суд відступити від практики Суду ЄС?
3. Які правові наслідки можуть виникнути?

2) Уявіть, що громадянин України вичерпав усі національні засоби захисту. Він вагається: подати скаргу до Комітету ООН з прав людини чи до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

1. Чи можна подавати скаргу в обидві інституції одночасно? (Підказка: зверніть увагу на правило *lis pendens* — справу, що вже розглядається).

2. Яке рішення буде легше виконати в Україні з точки зору національного законодавства?

Завдання 5. Підготуйте повідомлення (1-2 стор.) на одну з тем

1. Роль судової практики у формуванні права ЄС;
2. Значення судової практики для забезпечення єдності правозастосування;
3. Перспективи розвитку прецедентного права в Україні;
4. Вплив європейської правової інтеграції на українську правову систему.

Завдання 6. Дискусійна панель

Чи потрібно офіційно визнати судовий прецедент джерелом права в Україні?

Аргументуйте:

- за;
- проти.

Завдання 7. Поміркуйте

Чому ратифікація Європейської конвенції була для України важливішим кроком, ніж просто приєднання до декларацій ООН?

Завдання 8. Процес реалізації міжнародних стандартів в Україні ускладнюється збройною агресією та воєнним станом.

1. Проаналізуйте, чи може Україна повністю скасувати дію ЄКПЛ на своїй території під час війни?
2. Яку роль відіграє «Уповноважений у справах ЄСПЛ» у процесі комунікації між українським урядом та Судом у Страсбурзі?

Завдання 9. Поясніть

Чим «заходи загального характеру» відрізняються від «заходів індивідуального характеру» при виконанні рішень Суду?

Завдання 10. Прийнятність заяви до ЄСПЛ

Визначте, чи буде заява прийнятною, якщо:

1. не вичерпані національні засоби захисту;
2. заяву подано через 8 місяців після остаточного рішення;
3. скарга є явно необґрунтованою;
4. заявник не зазнав «суттєвої шкоди».

Термінологічний словник

Ad hoc (лат. «для цього випадку») – спеціальний характер трибуналів (Нюрнберг, Токіо, МТКЮ), які створювалися як тимчасові органи «жорсткого права» для покарання за конкретні злочини.

Erga Omnes (Зобов'язання перед усіма) – означає зобов'язання держави перед усім міжнародним співтовариством у цілому. Оскільки права людини є універсальними, будь-яка держава має право вимагати від іншої припинення порушень таких прав, навіть якщо її власні громадяни не постраждали.

Jus Cogens (Імперативна норма) – з латини – «примусове право». Це фундаментальні норми міжнародного права, які визнані всією світовою спільнотою як такі, відступ від яких неможливий. Жоден закон чи договір не може суперечити нормам *jus cogens* (наприклад, забороні геноциду).

Pacta sunt servanda – латинський вираз, що лежить в основі "hard law": «Договори повинні виконуватися». Це фундаментальний принцип, за яким міжнародний судовий захист стає реальним обов'язком держави перед громадянами.

Registrar (Секретар) – посадова особа, на ім'я якої офіційно адресується вся кореспонденція до Суду. Саме Секретаріат здійснює первинну перевірку вашої заяви на відповідність формальним критеріям.

Stare decisis (лат. «стояти на вирішеному») – принцип, за яким суди зобов'язані дотримуватися раніше прийнятих рішень (прецедентів). В ЄС цей принцип забезпечує передбачуваність права, а в Україні він втілюється через обов'язковість висновків Верховного Суду та ЄСПЛ.

Аброгація (від лат. *abrogatio*) – це повне скасування старого закону або окремого правового акта через прийняття нового, що йому суперечить, або внаслідок його застарілості.

АСЕАН (ASEAN) – Асоціація держав Південно-Східної Азії, що об'єднує 10 країн (Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд).

Африканська хартія прав людини і народів (Хартумська хартія) – основний правовий акт регіону, прийнятий у 1981 році. Вона є фундаментом системи та єдиним договором, що так детально описує баланс між правами особи та інтересами всього народу.

Африканський Союз (AU) – регіональна організація, що об'єднує 55 держав Африки. Саме в її межах діє правозахисна система, покликана подолати спадщину колоніалізму та забезпечити стабільність на континенті.

Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, БДПЛ ОБСЄ (ODIHR) – спеціалізована установа ОБСЄ, що базується у Варшаві. Вона допомагає державам забезпечувати дотримання прав людини, проводити чесні вибори та розвивати громадянське суспільство.

Вичерпання національних засобів захисту – ключова умова прийнятності скарги в будь-якій регіональній системі: особа має пройти всі судові інстанції у своїй країні перед зверненням до міжнародної установи

Гармонізація правопорядку (Harmonization of Law) – процес узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. Судовий прецедент виступає інструментом такої гармонізації, де людина та її права визнаються найвищою цінністю.

Геноцид (Genocide) – дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Це найтяжчий злочин, що підпадає під юрисдикцію обох судів (МС ООН – відповідальність держави, МКС – відповідальність осіб).

Дерогація (Derogation) – тимчасовий відступ держави від виконання своїх зобов'язань за міжнародним договором (наприклад, під час воєнного стану). Держава має офіційно повідомити про це міжнародні органи, зазначивши причини та обсяг обмежень.

Джерело права (Source of Law) – форма вираження правових норм. В Україні практика ЄСПЛ офіційно визнана джерелом права, що зобов'язує національних суддів використовувати логіку Страсбурга при розгляді справ.

Електронна система eComms – система електронної комунікації ЄСПЛ, яка використовується **лише після того**, як Суд уже прийняв вашу заяву до розгляду та відкрив справу. На етапі первинного подання вона недоступна для заявників-фізичних осіб.

Запобіжні заходи (Precautionary Measures) – термінові розпорядження Комісії, спрямовані на запобігання непоправній шкоді людям (наприклад, для захисту журналістів або активістів, чиє життя перебуває під загрозою).

Застереження (Reservation) – офіційна заява держави під час підписання договору, якою вона виключає або змінює юридичну дію певних положень договору щодо себе. *Важливо:* застереження не можуть суперечити об'єкту та цілям самого договору.

Злочини проти людства (Crimes against humanity) – категорія злочинів, вперше масово засуджена в Нюрнберзі, що включає вбивства, винищення, поневолення та депортацію цивільного населення, скоєні за політичними, расовими чи національними ознаками.

Колективні права (Third-generation rights) – права, які належать не окремій особі, а групі людей або народу (наприклад, право на розвиток). Африканська система є світовим лідером у юридичному закріпленні цих «прав третього покоління».

Комісар Ради Європи з прав людини – незалежна посадова особа, яка сприяє просвіті у сфері прав людини та забезпечує їх дотримання в 46 країнах-членах Ради Європи. На відміну від суддів, Комісар діє через діалог, рекомендації та привернення уваги до системних проблем.

Конвенції МОП (ILO Conventions) – юридично обов'язкові міжнародні договори, що встановлюють стандарти праці. Україна ратифікувала понад 60

таких конвенцій, включаючи ті, що стосуються тривалості робочого дня, безпеки праці та мінімальної заробітної плати.

Конвенційні органи (Convention Bodies) – спеціалізовані комітети чи суди, створені на основі міжнародних договорів для контролю за їх виконанням. В Україні найважливішим є ЄСПЛ.

Консенсус АСЕАН (ASEAN Way) – специфічний стиль співпраці, заснований на неформальності, відмові від конфронтації та прийнятті рішень лише за умови повної згоди всіх учасників. Це робить правозахисну діяльність у регіоні повільною, але стійкою до внутрішніх конфліктів.

Контроль конвенційності (Control of Constitutionality/Conventionality) – юридичний обов'язок національних органів влади перевіряти відповідність внутрішніх норм міжнародним зобов'язанням. В Україні цей принцип відображений у обов'язковості врахування практики ЄСПЛ як джерела права.

Людський вимір (Human Dimension) – термін ОБСЄ, що охоплює права людини, фундаментальні свободи, демократію та верховенство права. Україна визнала ці цінності як універсальні у процесі своєї демократичної трансформації.

Люксембург (Luxembourg Court) – загальноживана назва Суду ЄС за місцем його розташування. Коли юристи кажуть «рішення Люксембурга», вони мають на увазі Суд ЄС, тоді як «рішення Страсбурга» стосуються ЄСПЛ.

Міжнародне гуманітарне право – комплекс норм (зокрема Женевські конвенції), спрямованих на захист жертв збройних конфліктів та обмеження засобів ведення війни. Порушення цих норм були ключовим об'єктом розгляду МТКЮ.

МНУО (INGO) – міжнародна неурядова організація. На відміну від звичайних ГО (NGO), вона діє в кількох країнах одночасно і має транскордонну структуру. Приклади: Amnesty International, Truth Hounds, Міжнародна федерація за права людини (FIDH).

Наказове право (Jus Cogens) – норми міжнародного права, які є обов'язковими для всіх і не можуть бути скасовані жодним договором (наприклад, заборона агресії та катувань). Порушення цих норм є підставою для втручання МКС.

Нормативний матеріал (Normative Material) – сукупність законів та підзаконних актів. Міжнародне правосуддя часто активується через застарілість або недосконалість національного нормативного матеріалу.

Організація Американських Держав (ОАД / OAS) – міжнародна організація, у межах якої була створена Міжамериканська система захисту прав людини. Вона об'єднує 35 держав Північної та Південної Америки.

Преюдиціальне рішення (Preliminary Ruling) – процедура в Суді ЄС, коли національний суддя зупиняє справу і запитує Суд ЄС щодо правильного тлумачення статті права ЄС. Відповідь Суду ЄС стає обов'язковою для всіх країн Союзу.

Преюдиціальний запит (Preliminary Ruling) – механізм взаємодії національних судів із Судом ЄС, за якого національний суд просить Люксембург роз'яснити зміст норми права ЄС. Відповідь стає обов'язковим прецедентом для всієї спільноти.

Принцип субсидіарності (Principle of Subsidiarity) – фундаментальне правило, згідно з яким первинна відповідальність за захист прав лежить на національних органах влади. Міжнародні суди (ЄСПЛ, МКС) втручаються лише тоді, коли внутрішня правова система не здатна самотійно виправити порушення.

Ратифікація (Ratification) – остаточне схвалення міжнародного договору вищим органом державної влади (в Україні — Верховною Радою). Лише після ратифікації договір стає юридично обов'язковим для держави та частиною її національного законодавства.

Саміт (Summit) – офіційна зустріч глав держав або урядів у межах **Європейської ради**. Саме на таких зустрічах приймаються історичні рішення про розширення ЄС або санкції.

Світова спадщина (World Heritage) – об'єкти, що мають видатну універсальну цінність. Захист цих об'єктів ЮНЕСКО є реалізацією права всього людства (колективного права) на збереження своєї історії та ідентичності.

Справедлива сатисфакція (Just Satisfaction) – грошова компенсація, яку ЄСПЛ може призначити потерпілій стороні, якщо національне право не дозволяє повністю виправити наслідки порушення. Вона охоплює як матеріальну, так і моральну шкоду.

Судовий прецедент (Judicial Precedent) – рішення суду у конкретній справі, яке має силу закону для аналогічних справ у майбутньому. У праві ЄС рішення Суду ЄС мають фактичну силу прецеденту, що забезпечує єдине тлумачення норм союзного права.

Умма (Ummah) – глобальна спільнота мусульман. У цій системі права часто розглядаються в контексті блага всієї громади (Умми), а не лише індивідуальних інтересів особи.

Універсальний періодичний огляд (УПО / UPR) – процес, під час якого кожна держава-член ООН раз на 4.5 роки звітує про заходи, вжиті для покращення ситуації з правами людини. Інші держави ставлять запитання та надають рекомендації.

Факультативний протокол (Optional Protocol) – додатковий документ до міжнародного договору, який встановлює спеціальні процедури (наприклад, право громадян подавати індивідуальні скарги до комітетів ООН). Він є «факультативним», бо держава може ратифікувати основний договір, але не підписати протокол.

Хартія основоположних прав ЄС – це «Конституція прав людини» всередині ЄС. Суд у Люксембурзі використовує її так само, як суд у Страсбурзі використовує Конвенцію. Ці два документи багато в чому дублюють один одного.

Шаріат (Sharia) – комплекс приписів, що визначають переконання, а також формують моральні цінності та релігійну совість мусульман. У мусульманській системі захисту прав людини Шаріат є єдиним джерелом тлумачення будь-якого права.

Юридична імплементація – процес впровадження міжнародних стандартів та прецедентів у національне законодавство, що робить турботу держави про громадян реальним обов'язком.

Юридичний обов'язок – передбачена законом вимога до особи діяти певним чином, виконання якої забезпечується можливістю державного примусу або міжнародних санкцій.

Тестові завдання

1. Яка ключова термінологічна відмінність між поняттями «право» та «свобода»?

- A. Тільки свободи закріплені в Конституції, а права – лише в міжнародних актах.
- B. Права існують від народження, а свободи надаються лише повнолітнім громадянам.
- C. Термін «свобода» підкреслює ширші можливості вибору без окреслення конкретного результату.
- D. Право є обов'язковим для виконання, тоді як свобода має лише рекомендаційний характер.

2. До якої категорії прав належить заборона катування, згідно з класифікацією за ступенем абсолютизації?

- A. Колективні права.
- B. Відносні права.
- C. Позитивні права.
- D. Абсолютні права.

3. Яка головна особливість «негативних» прав людини?

- A. Вони завжди фіксують обов'язок держави надати громадянину певні матеріальні блага.
- B. Вони зобов'язують державу та інших осіб утримуватися від втручання у свободу особи.
- C. Їх реалізація безпосередньо залежить від багатства та ресурсів країни.
- D. Вони були сформовані лише у четвертому поколінні прав людини.

4. До якого покоління прав людини належить право на доступ до Інтернету та право бути забутим?

- A. Третє покоління.
- B. Четверте покоління.
- C. Друге покоління.
- D. Перше покоління.

5. Прикладом якого права за способом здійснення є право бути обраним народним депутатом України?

- A. Природне право.
- B. Просте право.
- C. Активне право.
- D. Пасивне право.

6. Який принцип прав людини стверджує, що вони не можуть бути відібрані або передані іншій особі?

- A. Позатериторіальність.
- B. Невідчужуваність.
- C. Універсальність.
- D. Природність.

7. Яка з наведених інституцій є частиною структури механізму захисту прав людини?

- A. Виключно Конституція України.
- B. Тільки релігійні громади.
- C. Тільки правові принципи.
- D. Міжнародні суди та громадські об'єднання.

8. Що стало першим значним кроком у створенні міжнародного правозахисного механізму ще до заснування ООН?

- A. Хартія основних прав ЄС.
- B. Прийняття Конституції США у 1787 р.
- C. Конвенція про рабство 1926 р. під егідою Ліги Націй.
- D. Загальна декларація прав людини 1948 р.

9. До якого покоління належать право на працю та освіту?

- A. Перше покоління.
- B. Третє покоління.
- C. Друге покоління.
- D. Четверте покоління.

10. До якого покоління належить право на мир?

- A. Перше покоління.
- B. Третє покоління.
- C. Друге покоління.
- D. Четверте покоління.

11. У чому полягає перевага регіональних механізмів захисту прав людини над універсальними?

- A. У них відсутня конкуренція з іншими правовими системами.
- B. Вони діють на території всіх без винятку країн світу.
- C. Вони вбачаються більш ефективними у притягненні держави-порушника до відповідальності.
- D. Вони повністю замінюють собою національні системи захисту.

12. Механізм захисту прав людини – це:

- а) сукупність прав і свобод людини
- б) система органів державної влади

- в) сукупність правових норм, інститутів і процедур, спрямованих на охорону та відновлення прав людини
- г) діяльність судів із розгляду справ про порушення прав людини

13. Яке з наведених тверджень найкраще описує поняття «обмеження прав людини»?

- А. Повне анулювання прав особи у відповідь на протиправну поведінку.
- В. Тимчасова відмова держави від виконання будь-яких міжнародних зобов'язань.
- С. Довільне втручання державних органів у сферу особистої свободи громадян.
- Д. Встановлені законодавством межі реалізації прав з метою захисту інтересів суспільства або інших осіб.

14. Відповідно до «трискладового тесту», за якої умови обмеження права вважається легітимним?

- А. Якщо воно встановлене виключно указом Президента або рішенням уряду.
- В. Якщо воно одночасно відповідає критеріям законності, легітимної мети та пропорційності.
- С. Якщо воно застосовується лише до іноземців або осіб без громадянства.
- Д. Якщо обмеження призводить до повного нівелювання суті права для забезпечення безпеки.

15. Яке з наведених прав є абсолютним і не може бути обмежене за жодних обставин (навіть під час воєнного стану)?

- А. Право на таємницю листування та телефонних розмов.
- В. Заборона катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження.
- С. Свобода пересування територією держави.
- Д. Право на недоторканність житла.

16. У чому полягає сутність принципу «пропорційності» при обмеженні прав?

- А. Держава повинна обрати найменш обтяжливий засіб для досягнення легітимної мети.
- В. Будь-яке обмеження має тривати рівно стільки ж, скільки триває воєнний стан.
- С. Кількість обмежених прав має відповідати кількості загроз національній безпеці.
- Д. Обмеження мають застосовуватися до всіх громадян у рівній пропорції.

17. Згідно зі статтею 22 Конституції України, що не допускається при прийнятті нових законів?

- А. Збільшення кількості обов'язків громадян перед державою.

- В. Скасування тимчасових обмежень, введених під час війни.
- С. Звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.
- Д. Внесення будь-яких змін до розділу про права і свободи без референдуму.

18. Яка ключова ознака відрізняє статус біженця від статусу особи, яка потребує додаткового захисту?

- А. Біженцем може бути лише особа з вищою освітою.
- В. Статус біженця надається автоматично всім, хто перетнув кордон під час конфлікту.
- С. Додатковий захист надається назавжди, а статус біженця лише на один рік.
- Д. Статус біженця базується на індивідуальному переслідуванні, а додатковий захист — на загальних загрозах (війна, насильство).

19. Що передбачає міжнародний принцип non-refoulement (невислання)?

- А. Дозвіл на вислання особи, якщо вона не знайшла роботу протягом місяця.
- В. Обов'язок держави надавати громадянство кожному біженцю через 5 років.
- С. Заборону повертати особу до країни, де її життя або свободі загрожує небезпека.
- Д. Вимогу до біженців не покидати територію країни притулку.

20. Яка головна особливість механізму «тимчасового захисту» (згідно з Директивою ЄС 2001/55/ЄС)?

- А. Він може бути застосований лише до екологічних мігрантів.
- В. Він надається автоматично або за спрощеною процедурою великій групі осіб у разі масового в'їзду.
- С. Він вимагає проведення тривалих індивідуальних інтерв'ю з кожною особою.
- Д. Особи з цим статусом отримують право голосу на виборах у країні перебування.

21. У чому полягає відмінність між дерогацією та аброгацією у контексті прав людини?

- А. Аброгація можлива лише під час війни, а дерогація – у мирний час.
- В. Обидва терміни означають одне й те саме в міжнародному праві.
- С. Дeroгація – це повне скасування закону, а аброгація – його часткова зміна.
- Д. Дeroгація – це тимчасовий відступ від зобов'язань під час надзвичайного стану, а аброгація – повне анулювання застарілого закону.

22. Яке з наведених обмежень може бути впроваджене під час правового режиму надзвичайного стану, згідно з Законом України?

- А. Примусова зміна громадянства мешканців певної території.
- В. Заборона будь-якої релігійної діяльності.
- С. Заборона проведення масових заходів та страйків.

D. Скасування права на життя для порушників комендантської години.

23. Яка умова НЕ належить до критеріїв правомірного обмеження прав?

- A. Законність
- B. Легітимна мета
- C. Доцільність держави
- D. Пропорційність

24. Який нормативний акт є основним джерелом регулювання обмеження прав людини в Україні?

- A. Кримінальний кодекс України
- B. Конституція України
- C. Цивільний кодекс України
- D. Закон України «Про освіту»

25. Дерогація означає:

- A. повне скасування прав людини
- B. тимчасове обмеження прав у надзвичайних умовах
- C. встановлення нових прав
- D. тлумачення прав людини

26. Що складає основу національного (внутрішньодержавного) механізму захисту прав людини?

- A. Виключно сукупність міжнародних судових установ.
- B. Тільки Конституція України як єдиний засіб захисту.
- C. Система засобів, за допомогою яких держава реалізує дотримання прав людини.
- D. Лише діяльність правоохоронних органів.

27. Згідно зі статтею 22 Конституції України, яка дія забороняється при прийнятті нових законів?

- A. Звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.
- B. Внесення поправок до чинних законів.
- C. Зміна процедури подання звернень.
- D. Доповнення переліку прав новими категоріями.

28. Який вид звернення громадян визначається як вимога про поновлення порушених прав і захист законних інтересів?

- A. Скарга
- B. Пропозиція
- C. Заява
- D. Електронна петиція

29. Яким є загальний строк розгляду звернень громадян, якщо вони не потребують додаткового вивчення?

- A. Рівно один місяць.
- B. Протягом сорока п'яти днів.
- C. Невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів.
- D. Протягом п'яти робочих днів.

30. У якому випадку звернення громадян визнається анонімним і не підлягає розгляду?

- A. Якщо воно подане в усній формі на особистому прийомі.
- B. Якщо воно надіслане через мережу Інтернет без цифрового підпису.
- C. Якщо звернення написано іншою мовою, ніж державна.
- D. Якщо не зазначено місце проживання або відсутній підпис автора.

31. Яку кількість підписів необхідно зібрати для розгляду електронної петиції Президентом України?

- A. Не менше 300.
- B. Не менш як 25000.
- C. Принаймні 10000.
- D. Більше 50000.

32. Яка інформація за законом НЕ може бути віднесена до категорії з обмеженим доступом?

- A. Про стан довкілля та якість харчових продуктів.
- B. Дані, що становлять державну таємницю.
- C. Про внутрішню діяльність установи (службова).
- D. Персональні дані фізичної особи без її згоди.

33. Протягом якого часу розпорядник має надати відповідь на запит на інформацію, якщо вона стосується захисту життя чи свободи особи?

- A. Не пізніше 48 годин.
- B. Не пізніше 24 годин.
- C. До 20 робочих днів.
- D. Протягом 5 робочих днів.

34. У якому разі запитувач зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк при наданні інформації?

- A. Якщо обсяг документа перевищує 10 сторінок.
- B. Якщо запитувач є юридичною особою.
- C. Якщо інформація надсилається електронною поштою.
- D. При будь-якому паперовому запиті на інформацію.

35. Який орган розглядає конституційні скарги громадян згідно з Конституцією України?

- A. Верховний Суд
- B. Міжнародний кримінальний суд
- C. Конституційний Суд України
- D. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

36. Згідно зі статтею 55 Конституції України, до кого кожен має право звертатися за захистом своїх прав?

- A. До Секретаріату Президента України
- B. До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
- C. Тільки до міжнародних правозахисних організацій
- D. Виключно до Кабінету Міністрів України

37. Який термін перебування на посаді встановлено для Освітнього омбудсмена згідно із законодавством?

- A. 5 років без права повторного призначення
- B. 4 роки за рішенням Міністерства освіти
- C. 5 років з правом одного переобрання
- D. 7 років безстроково

38. Яка гранична чисельність працівників Служби освітнього омбудсмена?

- A. Чисельність не обмежена законом
- B. 50 одиниць
- C. 100 одиниць
- D. 15 одиниць

39. Яка з наведених вимог є обов'язковою для кандидата на посаду Уповноваженого із захисту державної мови?

- A. Вік не молодше 35 років
- B. Наявність наукового ступеня доктора наук
- C. Стаж державної служби не менше 10 років
- D. Володіння мінімум трьома іноземними мовами

40. Хто призначає на посаду Уповноваженого із захисту державної мови?

- A. Міністерство культури
- B. Верховна Рада України
- C. Кабінет Міністрів України
- D. Президент України

41. Яке право має Освітній омбудсмен у разі виявлення фактів порушення права на освіту?

- A. Скасовувати результати ЗНО/НМТ

- В. Представляти інтереси особи у суді
- С. Накладати штрафи на вчителів
- Д. Самостійно звільняти директорів шкіл

42. Яку функцію виконують Радники-уповноважені Президента України?

- А. Координація напрямків у певних сферах за указом Президента
- В. Здійснення прокурорського нагляду
- С. Керування місцевими державними адміністраціями
- Д. Ухвалення законів у сфері прав людини

43. Яку кваліфікаційну вимогу висунуто до Освітнього омбудсмена щодо стажу роботи?

- А. Досвід роботи у сфері освіти або науки не менше 5 років
- В. Стаж роботи в правоохоронних органах
- С. Досвід роботи адвокатом не менше 10 років
- Д. Будь-який стаж роботи на керівних посадах

44. З яким правом Уповноважений Верховної Ради з прав людини може звертатися до Конституційного Суду?

- А. З клопотанням про призначення суддів
- В. З вимогою про розпуск суду
- С. З конституційним поданням
- Д. З апеляційною скаргою на рішення уряду

45. Яка мова, окрім державної, є обов'язковою для володіння кандидатом на посаду Уповноваженого із захисту державної мови?

- А. Англійська мова
- В. Будь-яка мова країн-членів ЄС
- С. Польська мова
- Д. Німецька мова

46. Хто в Україні здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина?

- А. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
- В. Кабінет Міністрів України
- С. Конституційний Суд України
- Д. Президент України

47. Яка кількість регіональних громадських приймалень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини функціонує на сьогодні?

- А. 18
- В. 24

- C. 15
- D. 6

48. Яке право має освітній омбудсмен під час засідань Кабінету Міністрів України при розгляді питань його компетенції?

- A. Право вето на рішення КМУ
- B. Право вирішального голосу
- C. Тільки право бути присутнім без можливості виступу
- D. Право дорадчого голосу

49. Володіння якими мовами є обов'язковим для Уповноваженого із захисту державної мови?

- A. Державна мова та мова однієї з національних меншин
- B. Державна мова та всі офіційні мови ООН
- C. Тільки державна мова
- D. Державна мова та англійська мова

50. До яких установ Радник-уповноважений з прав дитини має право безперешкодно заходити для перевірки умов перебування дітей?

- A. Виключно заклади системи Міністерства охорони здоров'я
- B. Тільки загальноосвітні школи та садочки
- C. Приватні житла сімей, що перебувають у складних обставинах
- D. СІЗО, виховні колонії та психіатричні заклади

51. На підставі якого міжнародного документа було створено інституцію Уповноваженого Президента з прав дитини?

- A. Конвенція ООН про права дитини
- B. Статут Ради Європи
- C. Європейська соціальна хартія
- D. Загальна декларація прав людини

52. У якому році було запроваджено посаду Радника-уповноваженого з питань реабілітації учасників бойових дій?

- A. 2022 рік
- B. 2011 рік
- C. 2014 рік
- D. 2018 рік

53. Хто є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України?

- A. Верховна Рада України
- B. Кабінет Міністрів України
- C. Президент України
- D. Омбудсмен

54. Який орган забезпечує практичну реалізацію державної політики у сфері прав людини?

- A. Верховна Рада України
- B. Кабінет Міністрів України
- C. Конституційний Суд України
- D. Верховний Суд

55. Який орган здійснює парламентський контроль за дотриманням прав людини?

- A. Конституційний Суд України
- B. Кабінет Міністрів України
- C. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
- D. Міністерство юстиції України

56. Який орган представляє Україну в Європейському суді з прав людини?

- A. Верховна Рада України
- B. Міністерство юстиції України
- C. Верховний Суд
- D. Кабінет Міністрів України

57. Який орган здійснює досудове розслідування злочинів, вчинених високопосадовцями?

- A. Національна поліція
- B. Державне бюро розслідувань
- C. ДСНС
- D. Державна міграційна служба

58. Який орган здійснює оперативно-рятувальні роботи та забезпечує право на життя під час надзвичайних ситуацій?

- A. НАБУ
- B. ДСНС
- C. САП
- D. СБУ

59. Який орган здійснює підтримання державного обвинувачення в суді?

- A. Національна поліція
- B. Прокуратура
- C. ДБР
- D. НАБУ

60. Який орган здійснює правосуддя в Україні?

- A. Кабінет Міністрів України
- B. Верховна Рада України
- C. Суд
- D. Омбудсмен

61. Який орган розслідує корупційні злочини високопосадовців?

- A. ДСНС
- B. НАБУ
- C. НГУ
- D. ДМС

62. Який документ започаткував формування універсальних міжнародних стандартів прав людини у 1948 році?

- A. Європейська конвенція з прав людини
- B. Загальна декларація прав людини
- C. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
- D. Статут Ради Європи

63. Який орган здійснює Універсальний періодичний огляд?

- A. Комітет з прав людини ООН
- B. Рада ООН з прав людини
- C. ЮНЕСКО
- D. МОП

64. Який документ передбачає можливість подання індивідуальних скарг до Комітету з прав людини?

- A. Другий факультативний протокол до МПГПП
- B. Перший факультативний протокол до МПГПП
- C. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права
- D. Конвенція про права дитини

65. Який орган здійснює контроль за виконанням рішень ЄСПЛ?

- A. Парламентська асамблея Ради Європи
- B. Комітет міністрів Ради Європи
- C. Європейська комісія
- D. Суд Європейського Союзу

66. Який принцип є обов'язковою умовою прийнятності індивідуальної заяви до ЄСПЛ?

- A. Принцип пропорційності
- B. Принцип субсидіарності
- C. Принцип суверенної рівності
- D. Принцип взаємності

67. У чому полягає унікальність правопорядку Європейського Союзу порівняно з традиційним міжнародним правом?

- A. Він повністю ігнорує національні інтереси держав-членів на користь глобальних стандартів.
- B. Він створює автономний правопорядок, що базується на балансі між міжнародними принципами та національними інтересами.
- C. Він базується виключно на добрій волі держав без жодних механізмів інтеграції.
- D. Він є ідентичним до внутрішніх правових систем окремих держав.

68. Що означає принцип *ratio decidendi* у контексті рішень Суду ЄС, згідно з думкою А.О. Селіванова?

- A. Це правило, сформульоване судом при вирішенні справи, що стає нормою права для майбутніх аналогічних випадків.
- B. Це допоміжний інструмент, який не має обов'язкової юридичної сили для третіх осіб.
- C. Це право суду змінювати текст установчих договорів у будь-який момент.
- D. Це вимога до суду діяти лише на основі національних конституцій країн-учасниць.

69. Який строк встановлено для подання індивідуальної заяви до ЄСПЛ згідно з Протоколом № 15 (чинним у 2026 році)?

- A. Три місяці з моменту набуття рішенням чинності.
- B. Один рік з моменту порушення права особи.
- C. Шість місяців після остаточного рішення.
- D. Чотири місяці після дати винесення остаточного рішення на національному рівні.

70. Яку функцію виконують преюдиційні рішення Суду ЄС відповідно до статті 267 Договору про функціонування ЄС?

- A. Вони стосуються лише внутрішніх суперечок між органами управління ЄС.
- B. Вони дозволяють національним судам самостійно скасовувати закони ЄС.
- C. Вони забезпечують єдність тлумачення та застосування права Союзу на всій його території.
- D. Це лише консультативні поради, які не є обов'язковими для виконання.

71. Яка головна проблема українського законодавства зумовлює необхідність активного застосування судового прецеденту?

- A. Повна відсутність судової системи як такої.
- B. Заборона Конституційним Судом використовувати будь-які міжнародні стандарти.
- C. Застарілість радянських норм, які не відповідають реаліям ринкової економіки.

D. Наявність занадто великої кількості нових кодексів, що суперечать один одному.

72.Що передбачає «правило еквівалентності» згідно зі статтею 52(3) Хартії основоположних прав ЄС?

- A. Зміст та обсяг прав Хартії, що відповідають правам у ЄКПЛ, мають бути ідентичними стандартам Конвенції.
- B. Кожна країна ЄС самостійно визначає, чи еквівалентні її закони європейським.
- C. Національні суди можуть ігнорувати ЄКПЛ, якщо Хартія містить менш суворі вимоги.
- D. Права громадян ЄС мають пріоритет над правами іноземців у будь-якій справі.

73.У справі якого заявника проти України ЄСПЛ у 2025 році констатував порушення права на вільні вибори через дострокове припинення депутатських повноважень?

- A. Справа «Михайленко проти України».
- B. Справа «Томенко проти України».
- C. Справа «Шиліна проти України».
- D. Справа «Лучанінова проти України».

74.Яка з перерахованих умов є обов'язковою для прийнятності скарги до ЄСПЛ?

- A. Достатньо просто висловити незгоду з результатом судового рішення національного суду.
- B. Заявник повинен вичерпати всі ефективні національні засоби правового захисту.
- C. Скарга має бути подана виключно англійською або французькою мовою на першому етапі.
- D. Скарга може бути подана проти приватної корпорації за порушення трудового договору.

75.У чому полягає відмінність між 'індивідуальними' та 'загальними' заходами виконання рішень ЄСПЛ в Україні?

- A. Індивідуальні заходи стосуються лише чиновників, а загальні — звичайних громадян.
- B. Загальні заходи виконуються автоматично, а індивідуальні потребують окремого закону.
- C. Індивідуальні заходи передбачають виплату відшкодування заявнику, а загальні – внесення змін до законодавства чи практики.
- D. Індивідуальні заходи – це публікація рішення, а загальні – це виплата грошей.

76. Який орган в Україні здійснює безпосереднє перерахування коштів відшкодування за рішеннями ЄСПЛ з державного бюджету?

- A. Уповноважений Верховної Ради з прав людини.
- B. Державне казначейство України.
- C. Міністерство закордонних справ.
- D. Національний банк України.

77. Який історичний документ заклав основу концепції «негативних прав», обмежуючи державне втручання фразою «Конгрес не повинен»?

- A. Декларація прав людини і громадянина (1789 р.)
- B. Декларація незалежності США (1776 р.)
- C. Білль про права (1791 р.)
- D. Статут Організації американських держав

78. У якому році була заснована Організація американських держав (ОАД), що стала фундаментом міжамериканської системи?

- A. 1969 р.
- B. 1948 р.
- C. 1959 р.
- D. 1978 р.

79. Що є унікальною особливістю Американської декларації прав і обов'язків людини порівняно із Загальною декларацією прав людини ООН?

- A. Вона є юридично обов'язковим договором («твердим правом»)
- B. Вона з'явилася раніше за Загальну декларацію ООН
- C. Вона скасовує всі обов'язки людини перед суспільством
- D. Вона зосереджена виключно на цивільних правах

80. Яка норма Міжамериканської конвенції з прав людини (1969 р.) щодо права на життя є найбільш специфічною для регіону?

- A. Обов'язкове впровадження смертної кари за тероризм
- B. Захист права на життя, як правило, з моменту зачаття
- C. Дозвіл на евтаназію в усіх державах-членах
- D. Захист життя лише після отримання громадянства

81. Як у Міжамериканській конвенції трактується реалізація економічних, соціальних та культурних прав (ЕСКП)?

- A. Принцип «прогресивної реалізації» залежно від ресурсів
- B. негайне виконання всіх соціальних стандартів
- C. Пріоритет економічних прав над політичними
- D. Повна відсутність згадок про ЕСКП у тексті Конвенції

82. Хто має право безпосередньо передати справу на розгляд до Міжамериканського суду з прав людини?

- A. Міжамериканська комісія або держави-члени
- B. Тільки Генеральний секретар ОАД
- C. Будь-яка фізична особа, що є жертвою порушення
- D. Виключно неурядові організації

83. Яка умова є обов'язковою для того, щоб Міжамериканська комісія прийняла петицію до розгляду?

- A. Обов'язкова сплата судового збору заявником
- B. Вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту
- C. Подання скарги протягом року після порушення
- D. Наявність паралельного розгляду справи в ООН

84. У чому полягала суть «контролю конвенційності», запровадженого практикою Міжамериканського суду?

- A. Обов'язкова попередня цензура всіх національних законів Судом
- B. Контроль за економічними витратами Організації американських держав
- C. Право Суду призначати президентів держав-членів
- D. Обов'язок національних суддів перевіряти закони на відповідність Конвенції

85. Яке історичне рішення виніс Міжамериканський суд у справі «Барріос-Альтос проти Перу» (2001 р.)?

- A. Встановив, що військові злочини мають розглядатися лише військовими судами
- B. Заборонив використання законів про амністію за грубі порушення прав людини
- C. Дозволив державам ігнорувати рішення Комісії під час війни
- D. Зобов'язав Перу вийти зі складу ОАД

86. Який терміновий інструмент може використати Міжамериканська комісія для захисту особи у разі реальної загрози життю ще до розгляду справи?

- A. Застережні заходи (precautionary measures)
- B. Публічне вибачення держави
- C. Остаточне судове рішення про репарації
- D. Політична санкція у вигляді виключення з ОАД

87. Яка організація є інституційною основою міжамериканської системи захисту прав людини?

- a) Організація Об'єднаних Націй
- б) Рада Європи
- в) Організація американських держав

г) Африканський Союз

88. Який документ став першим міжнародним актом про права людини в американському регіоні?

- а) Міжамериканська конвенція з прав людини
- б) Американська декларація прав і обов'язків людини
- в) Загальна декларація прав людини
- г) Протокол Сан-Сальвадор

89. Який орган розглядає індивідуальні петиції на першому етапі у міжамериканській системі?

- а) Міжамериканський суд з прав людини
- б) Генеральна асамблея ОАД
- в) Міжамериканська комісія з прав людини
- г) Міжнародний кримінальний суд

90. Який документ є основою африканської системи захисту прав людини?

- а) Африканська декларація прав людини
- б) Африканська хартія прав людини і народів
- в) Каїрська декларація прав людини
- г) Протокол Аддіс-Абеба

91. У якому році був офіційно заснований Африканський Союз (АС) як наступник Організації африканської єдності?

- A. 2004 рік
- B. 1981 рік
- C. 1963 рік
- D. 2002 рік

92. Який орган Африканського Союзу є найвищим і складається з голів держав та урядів країн-членів?

- A. Виконавча рада
- B. Панафриканський парламент
- C. Асамблея Африканського Союзу
- D. Комісія Африканського Союзу

93. У якому місті розташована штаб-квартира Комісії Африканського Союзу?

- A. Мідранд (ПАР)
- B. Банджул (Гамбія)
- C. Аддіс-Абеба (Ефіопія)
- D. Аруша (Танзанія)

94. Яка концепція є унікальною особливістю Африканської хартії прав людини і народів (1981 р.) порівняно з іншими регіональними системами?

- A. Виключний захист лише політичних прав
- B. Відмова від принципу суверенітету держав
- C. Пріоритет індивідуалізму над суспільними інтересами
- D. Наголос на колективних правах народів та обов'язках індивіда

95. Скільки експертів входять до складу Африканської комісії з прав людини і народів?

- A. 15 членів
- B. 11 членів
- C. 6 членів
- D. 55 членів

96. Чому у 2005 році Африканський Союз видав вербальну ноту щодо критеріїв обрання членів Комісії?

- A. Щоб забезпечити незалежність та неупередженість органу
- B. Щоб перенести Секретаріат до іншої країни
- C. Щоб збільшити кількість представників від урядів
- D. Щоб дозволити суддям працювати анонімно

97. Яка основна відмінність між рішеннями Африканської комісії та Африканського суду?

- A. Комісія розглядає лише економічні питання
- B. Тільки Комісія може тлумачити положення Хартії
- C. Комісія має право накладати військові санкції
- D. Суд виносить юридично обов'язкові рішення, а Комісія — рекомендації

98. Яке історичне рішення ухвалив Африканський суд у справі журналіста Ісси Лое Конате проти Буркіна-Фасо?

- A. Про обов'язкову реєстрацію всіх тижневиків
- B. Про заборону будь-якої критики уряду
- C. Про декриміналізацію клевети (дифамації)
- D. Про право держави на цензуру в умовах кризи

99. Який міжнародний судовий орган став джерелом прецедентів для Африканського суду у справі «Леон Мугесера проти Руанди»?

- A. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)
- B. Верховний суд Канади
- C. Міжнародний суд ООН
- D. Міжамериканський суд з прав людини

- 100. У справі проти Лівії щодо Саїфа аль-Іслама Каддафі, які саме статті Африканської хартії були визнані порушеними?**
- A. Стаття про заборону рабства
 - B. Статті про право на вільне розпорядження багатствами
 - C. Стаття про право на освіту та культуру
 - D. Статті 6 (свобода) та 7 (справедливий суд)
- 101. Яка з перелічених функцій НЕ входить до компетенції Африканського суду з прав людини і народів?**
- A. Спільна (судова) юрисдикція
 - B. Кримінальна юрисдикція (винесення вироків особам)
 - C. Консультативна юрисдикція
 - D. Тлумачення міжнародних договорів
- 102. До якого органу Африканського Союзу слід звертатися для запобігання та врегулювання конфліктів на континенті?**
- A. Рада миру та безпеки (РМБ)
 - B. Комісія АС з міжнародного права
 - C. Панафриканський парламент
 - D. Африканський суд
- 103. Яка подія стала безпосереднім поштовхом до створення Організації ісламського співробітництва (ОІС) у 1969 році?**
- A. Початок процесу деколонізації в Африці
 - B. Підписання Александрійського протоколу
 - C. Злочинний підпал мечеті Аль-Акса в Єрусалимі
 - D. Прийняття Каїрської декларації прав людини
- 104. У чому полягає основна відмінність ісламської концепції прав людини від західноєвропейської?**
- A. У повному ігноруванні Загальної декларації прав людини ООН
 - B. У наданні пріоритету економічним правам над політичними
 - C. У теоцентричному характері, де права є божественним даром
 - D. У запереченні права на приватну власність
- 105. Яку функцію виконує Арабський комітет з прав людини («Комітет Хартії»), створений у 2009 році?**
- A. Прийняття нових членів до Ліги арабських держав
 - B. Винесення обов'язкових судових рішень проти держав-членів
 - C. Розгляд індивідуальних скарг громадян на порушення прав
 - D. Розгляд періодичних звітів держав про виконання Хартії

- 106. Згідно зі статтями 24 та 25 Каїрської декларації, що є «єдиним правовим фільтром» для визначення обсягу прав людини?**
- A. Норми міжнародного гуманітарного права
 - B. Статут Організації Об'єднаних Націй
 - C. Рішення Міжнародного суду ООН
 - D. Положення шариату (ісламського права)
- 107. Яка особливість механізму прийняття рішень у Міжурядовій комісії ASEAN з прав людини (AICHR) впливає на її ефективність?**
- A. Рішення автоматично стають частиною національного законодавства
 - B. Право Генерального секретаря накладати вето на будь-яке рішення
 - C. Прийняття рішень виключно на основі консенсусу
 - D. Рішення приймаються простою більшістю голосів
- 108. Яка стаття Арабської хартії прав людини (2004) містить найбільш специфічні для регіону обмеження, засуджуючи сіонізм та іноземну окупацію?**
- A. Стаття 10
 - B. Стаття 1
 - C. Стаття 53
 - D. Стаття 2
- 109. Де заплановано розміщення штаб-квартири Арабського суду з прав людини згідно зі Статутом 2014 року?**
- A. Джидда (Саудівська Аравія)
 - B. Манама (Бахрейн)
 - C. Ель-Кувейт (Кувейт)
 - D. Каїр (Єгипет)
- 110. Який орган ОІС, створений у 2011 році, функціонує як незалежний експертний та дорадчий орган з прав людини?**
- A. Ісламський банк розвитку
 - B. Незалежна постійна комісія з прав людини (IPHRC)
 - C. Комітет Аль-Кудс
 - D. Рада міністрів закордонних справ
- 111. Що з переліченого характеризує «азіатський підхід» до прав людини, що обговорювався у 1993 році в Бангкоку?**
- A. Створення наднаціонального суду з обов'язковою юрисдикцією
 - B. Повне заперечення будь-яких прав людини
 - C. Визнання пріоритету міжнародного права над національним
 - D. Акцент на взаємозв'язку прав та обов'язків індивіда

- 112. Скільки держав-членів об'єднує Ліга арабських держав станом на 2026 рік?**
- A. 22 держави
 - B. 7 держав
 - C. 57 держав
 - D. 10 держав
- 113. Яка сутнісна характеристика міжнародного судового захисту прав людини визначена як «субсидіарна гарантія»?**
- A. Він повністю замінює собою національні судові системи держав-учасниць.
 - B. Він виступає як основна інстанція для розгляду всіх порушень прав людини.
 - C. Він стосується лише тих прав, які не передбачені в національному законодавстві.
 - D. Він діє як додатковий механізм, що вступає в дію після вичерпання національних засобів захисту.
- 114. Який термін повноважень мають судді Міжнародного Суду ООН і як відбувається оновлення його складу?**
- A. 9 років без права оновлення до завершення терміну всіх суддів.
 - B. Довічно, за умови дотримання стандартів професійної етики.
 - C. 6 років, оновлення всього складу кожні три роки.
 - D. 9 років, оновлення на одну третину кожні три роки.
- 115. На чому базується юрисдикція Міжнародного Суду ООН щодо розгляду конкретного правового спору між державами?**
- A. На автоматичному членстві держави в Організації Об'єднаних Націй.
 - B. На добровільній згоді сторін спору.
 - C. На поданні заяви від постраждалої фізичної особи.
 - D. На виключному рішенні Ради Безпеки ООН.
- 116. Згідно з рішенням МС ООН від 31 січня 2024 року, яке саме зобов'язання за Конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму порушила Росія?**
- A. Надання зброї та боєприпасів незаконним збройним формуванням.
 - B. Безпосередня участь державних органів у терористичних актах.
 - C. Публічні заклики вищих посадових осіб до вчинення терористичних актів.
 - D. Невжиття належних заходів для розслідування фактів фінансування тероризму.
- 117. У чому полягає основна відмінність між Міжнародним Судом ООН та Міжнародним кримінальним судом (МКС)?**
- A. МКС є головним органом ООН, а МС ООН – незалежною організацією.
 - B. МС ООН може призначати покарання у вигляді тюремного ув'язнення.

С. МС ООН розглядає спори між державами, а МКС – кримінальну відповідальність фізичних осіб.

Д. МС ООН знаходиться в Гаазі, а МКС – у Страсбурзі.

118. Відповідно до Римського статуту, за якої умови МКС може реалізувати свою юрисдикцію, якщо злочин було вчинено на території держави-учасниці?

А. Тільки після отримання спеціального дозволу від Генеральної Асамблеї ООН.

В. Якщо національна судова система не бажає або не здатна ефективно провести розслідування.

С. Автоматично, оскільки МКС має безумовний пріоритет над національними судами.

Д. Лише у випадку, якщо обвинувачений є громадянином держави, що не підписала Статут.

119. Яка роль Генеральних адвокатів у структурі Суду Європейського Союзу?

А. Вони надають незалежні обґрунтовані висновки (позиції) у справах для допомоги Суду.

В. Вони представляють інтереси Європейської Комісії в судовому засіданні.

С. Вони обираються громадянами ЄС шляхом прямого голосування.

Д. Вони виступають захисниками приватних осіб проти інституцій Союзу.

120. Яка процедура Суду ЄС вважається «фундаментом» правової системи Союзу, що забезпечує єдність тлумачення норм права ЄС?

А. Кримінальне переслідування за порушення митних правил.

В. Процедура обрання Голови Європейського Парламенту.

С. Преюдиціальна юрисдикція (запити національних судів).

Д. Процедура розгляду скарг на дії Генеральних адвокатів.

121. Що означає доктрина «живого інструменту» (living instrument) у практиці Європейського суду з прав людини?

А. Що норми Конвенції тлумачаться у світлі сучасних соціальних та правових умов.

В. Що текст Конвенції може бути змінений щороку за рішенням суддів.

С. Що виконання рішень Суду є обов'язковим, якщо умови в країні змінилися.

Д. Що Суд має право втручатися у життєдіяльність будь-якої організації без попередження.

122. Для чого ЄСПЛ застосовує механізм «пілотних рішень»?

А. Для вирішення системних проблем у державі, які породжують масові подібні скарги.

- В. Для швидкого вирішення справ, що стосуються авіаційних інцидентів.
- С. Для тестування нових електронних систем подачі заяв.
- Д. Для надання тимчасових рекомендацій до моменту ухвалення фінального рішення.

123. Який історичний внесок Нюрнберзького трибуналу вважається фундаментальним для міжнародного правосуддя?

- А. Він вперше встановив фінансову відповідальність держав за військові витрати.
- В. Він скасував дію всіх міжнародних договорів, укладених до 1939 року.
- С. Він запровадив принцип індивідуальної кримінальної відповідальності державних діячів за міжнародні злочини.
- Д. Він став першим постійно діючим міжнародним кримінальним судом.

124. Яку головну перемогу української дипломатії в МС ООН у справі про геноцид (від 2 лютого 2024 року) ви можете назвати?

- А. Суд визнав Росію винною у вчиненні актів геноциду в Маріуполі.
- В. Суд підтвердив свою юрисдикцію розглядати вимогу України про відсутність геноциду на Донбасі.
- С. Суд зобов'язав РФ негайно виплатити Україні 100 мільярдів доларів.
- Д. Суд виключив Росію зі складу Організації Об'єднаних Націй.

Рекомендовані джерела та література

Нормативно-правові акти

1. American Convention on Human Rights of November 22, 1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf>
2. Application 012/2017 - Prof. Léon Mugesera v. Republic of Rwanda. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/finalised>
3. Application No. 004/2013. Lohe Issa Konate v. Burkina Faso, Judgment : URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/633/40b/e27/63340be2743c3757080189.pdf>
4. Application 002/2013: african commission on human and peoples' rights v. the Republic of Libya. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/5f5/604/185/5f5604185e3fc769877805.pdf>
5. Arturo Ribón Avila v. Colombia, Case 11.142, Report N° 26/97, Inter-Am. C.H.R., OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 444 (1997). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/cases/1997/colombia26-97a.html>
6. Case of Ivcher-Bronstein v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 6 February 2001, pp. 39-41, paragraphs 78-82. URL: <https://www.african-court.org>
7. Case of the Constitutional Court v. Peru (Merits, Reparations and Costs), Judgment of 31 January 2001, pp. 33-35, paragraphs 58-62. URL: <https://www.african-court.org>
8. Case of MENNESSON v. FRANCE (№ 65192/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150983%22%5D%7D>
9. Completion Strategy Report: Prosecutor Brammertz's address before the United Nations Security Council, Press Release. 2014. URL: <http://www.icty.org/sid/11599>
10. CASE OF GÖRGÜLÜ v. GERMANY (Application no. 74969/01) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61646%22%5D%7D>
11. Inter-American Court of Human Rights URL: https://www.corteidh.or.cr/que_es_la_corte.cfm?lang=en
12. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37077-treaty_charter_on_rights_of_women_in_africa.pdf
13. Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. Офіційний сайт Африканського союзу. [Електронний ресурс]. URL: <https://au.int/en/legal-organs>
14. Декларація про державний суверенітет України // Відомості ВРУ. 1990. № 31. Ст. 429.

15. Декларація тисячоліття ООН від 8 вересня 2000 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_621
16. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25 жовтня 2005 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926
17. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017
18. Договір про створення Економічного союзу від 24 вересня 1993 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_051_32
19. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 4. 11. 1950 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
20. Європейська хартія місцевого самоврядування (15 жовтня 1985 р.) [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
21. Загальна декларація прав людини ООН. Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
22. Заклучний акт НБСЄ, підписаний 1 серпня 1975 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернетсайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055
23. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (від 18 грудня 1979). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
24. Конвенція про права дитини (від 20 листопада 1989 р.). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
25. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011
26. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.03.2020 року).
27. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.
28. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права ООН. Міжнародний документ від 16.12. 1966 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
29. Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»: Указ Президента України від 27 березня 2001 року № 215

30. Постанова КАС ВП від 24.03.2025 року у справі №120/4864/24 за позовом ОСОБА_1 до управління соціального захисту населення Гайсинської районної державної адміністрації Вінницької області про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_24_03_2025_roku_u_spravi_120_4864_24/
31. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України (від 8 липня 2011 року) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
32. Про громадянство: Закон України (від 18 січня 2001 р.) // Верховна Рада України. Офіційний сайт.// [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
33. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України (від 20 жовтня 2014 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
34. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України (від 5 квітня 2014 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт / [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
35. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.
36. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
37. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.
38. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015р. / Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
39. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. ст.176
40. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України (від 22 вересня 2011 року) // Верховна Рада України. Офіційний сайт // [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
41. Про правовий статус іноземців: Закон України від 4 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 23. Ст. 161.
42. Про статус суддів та судоустрій: Закон України 2016 р. № 1402-VIII // Верховна Рада України. Офіційний сайт.// [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
43. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України 1997р. / Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

44. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. // Офіційний вісник України. 2000. № 30. Ст. 1648.
45. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055
46. Рішення Галицького районного суду Івано-Франківської області від липня 2025 року у справі № 341/872/25 Атаманюк О.О. до Держави російської федерації в особі представницького органу Міністерства юстиції російської федерації про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України. URL: <https://gl.if.court.gov.ua/sud0904/pres-centr/news/1849963/>
47. Статут ООН. Міжнародний документ від 26. 06. 1945 р. // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_010
48. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
49. Статут Ради Європи // Зібрання чинних міжнародних договорів України від 2006 – 2006 р., № 5, / Книга 2 /, стор. 435, стаття 1270
50. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Література

1. Buis E.J. The Implementation of International Humanitarian Law by Human Rights Courts: The Example of the Inter-American Human Rights System / Emiliano J. Buis // International humanitarian law and human rights law : towards a new merger in international law / Edited by Roberta Arnold and Noelle Quenivet. Boston, 2008. P. 269-293. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.academia.edu/2469767/>
2. Dörrie P. The Wars Ravaging Africa in 2016 [Електронний ресурс] // The National Interest. 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-wars-ravaging-africa-2016-14993>
3. G. Esposito. Judicial System Reform in Italy— A Key to Growth. IMF Working Paper European and Legal Departments. WP/14/32. 2014
4. Human rights watch. World report 2020. Events of 2020. – United States of America, 386 p. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/01/2021_hrw_world_report.pdf
5. Jorgensen R. F. Human Rights in the Age of Platforms. – The MIT Press, 2019. – 392 p. URL: <http://www.e-booksdirectory.com/details.php?ebook=12358>

6. War's Overlooked Victims. Violence against Women // The Economist. 2011. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.economist.com/international/2011/01/13/wars-overlooked-victims>.

7. Wiesener C. The Application and Interplay of Humanitarian Law and Human Rights Law in Peace Operations, with a Particular Focus on the Use of Force. [Електронний ресурс]. URL: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/38164>. P. 236-237.

8. Winks B.E. A covenant of compassion: African humanism and the rights of solidarity in the African Charter on Human and Peoples' Rights. – P. 453. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.scielo.org.za/pdf/ahrlj/v11n2/07.pdf>

9. International Courts and Their Contribution to Justice in the Context of the War in Ukraine. I Rega, A Mernyk, O Adamovych, O Melnychuk, D Chobotar *Jurnal Cita Hukum* 13 (2)

10. Асірян С. Р. Концепція захисту прав людини в статуті ООН. Альманах міжнародного права. Вип. 11. [Електронний ресурс]. <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v11/9.pdf>

11. Барвіненко В.Д., 2022. Роль принципу субсидіарності у захисті прав людини в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. №58. С. 8-10.

12. Баштанник А.Г., 2021. Механізм захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 1. С. 29-34

13. Битяк Ю. П. Права і свободи людини в умовах глобалізації / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк // *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 80–93.

14. Генезис прав людей. Офіційний сайт Уповноваженого ВРУ з прав людини. [Електронний ресурс]. <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>

15. Гнатовський М.М. Застосування міжнародного гуманітарного права органами міжамериканської системи захисту прав людини / М.М. Гнатовський. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. № 6. 2012. С. 3-8

16. Головатий С. Про людські права: лекції. Київ: Дух і літера, 2016. і-xxiv, 760 с.

17. Головань В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 136–140.

18. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. Том 2 № 78 (2023): *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. С.32-37. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.4>

19. Дашо Т. Ю. Захист прав і свобод людини та громадянина на етапі формування громадянського суспільства. Львів, 2017. [Електронний ресурс].

<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2486/vnulpurn201581319.pdf>

20. Дорошенко, В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни / В. А. Дорошенко // Юридичний науковий електронний журнал – 2023. - № 2 (2023). - С. 323-326. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/978>

21. Зубар І.В. Інституційні засади функціонування регіональних підсистем сучасного міжнародного права. Альманах міжнародного права. 2015. Вип. 7. С. 59-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2015_7_8.

22. Іваницький А.М., 2021. Захист права власності юридичних осіб в практиці Європейського Суду з прав людини: дис.... доктор філософії: 081. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький. 274 с.

23. Іванків І. Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.

24. Конституції зарубіжних країн / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. Х.: ФІНН, 2009. 664 с.

25. Конституційне право України : [підручник] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х. : Право, 2008. 416 с.

26. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д.Д. Коссе [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/15916/%C4>.

27. Кравчук В. М., Юхимюк О. М., 2010 Юридичні науки. 25, 2010. [Електронний ресурс]. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4822/3/nv_vnu2010_25.pdf

28. Крестовська Н. М. Ювенальне право України : іст.-теорет. дослідж. : монографія. О.: Фенікс, 2008. С. 268

29. Кушніренко О.Г., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Возгрін С.Ю., Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина І. Том 1 [Електронний ресурс]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6613/1/>

30. Левенець А. В. Гуманітарна інтервенція як виняток з принципу невтручання у справи держав Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 1(34)

31. Левенець А. В. Особливості міжамериканської системи захисту прав людини. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі. Треті юридичні читання: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. конференції 10 квітня 2020 року) / За заг. ред. Л.О.Корчевної, О.А. Чувакова. О.: Фенікс, 2020. С. 89-93.

32. Мартинюк Р. С. Теорія прав людини. Навчальний посібник. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 218 с.

33. Мельник О. Г. Механізм захисту прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 40–44.

34. Мендеграл Т.І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Т.І. Мендеграл ; Національна академія внутрішніх справ. К., 2013 20 с.

35. Мельничук С.М., 2023. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. №4(104). С. 24-34.

36. Москвич Л. М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) : монографія / Л. М. Москвич, С. О. Іваницький, І. О. Русанова ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Х. : Фінн, 2009. 488 с.

37. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В. І. Муравйов. К. : АкадемПрес, 2002. С. 103.

38. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні : [монографія] / В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева. Х. : Право, 2009. 128 с.

39. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : зб. матеріалів кругл. столу (м. Кам'янець-Подільський, 25 черв. 2024 р.) / МВС України ; Нац. акад. прав. наук України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. конституц. і міжнар. права ф-ту № 4. – Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2024. – 327 с. URI: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21600>

40. Огородник А.П. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. *Право України*. 2008. № 6. С. 14–18

41. Оніщенко Н. М. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності) / Н. М. Оніщенко // *Право України*. 2013. № 9. С. 176–193.

42. Опольська Н.М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с

43. Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця: Твори. 2021. 408 с.

44. Петришин О., Христова Г. Види прав людини // *Теорія держави і права* / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. С. 302-304.

45. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Наукове видання. За ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2015. 184 с.

46. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 2. Том 1. 2017, http://apnl.dnu.in.ua/2_1_2017/2_1_2017.pdf#page=35

47. Рабінович П. М. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання / П. М. Рабінович // Право України. 2015. № 2. С. 9–23.
48. Разметаєва Ю. С., Доктрина та практика захисту прав людини / Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018 364 364 с.
49. Россоха С. В. Правоохоронні органи державни в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / С.В. Россоха; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2016. 20 с.
50. Санін С.В. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства / С.В. Санін // Столична юстиція. 2014. № 6(31). С. 27–30.
51. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник ВСУ. 2006. № 7. С. 2.
52. Серьогін В.О. Аватар: право на існування у кіберпросторі. Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 груд. 2017 р.) ; Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-54
53. Совгиря О.В. Конституційне право України : [навчальний посібник] / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. К. : Юрінком Інтер, 2007. 632 с
54. Суржинський М. І. Громадянство як конституційно-правовий інститут: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 23 с.
55. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. Загальні проблеми правової науки. 2012. № 4 [71]. С. 3–17.
56. Тімашов В. О. Формування та встановлення сучасної концепції прав і свобод людини та громадянина / В. О. Тімашов // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 1. С. 121–129.
57. Тицька Я. О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект / Я. О. Тицька, К. В. Громовенко // Держава та регіони. Сер. Право. – Запоріжжя : Гельветика, 2021. – № 2 (72). – С. 120-125. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/c6ca0dd1-7504-44f9-a848-a2267948e6d9>
58. Толкачова І.А. Підстави набуття громадянства в Україні і країнах СНД / І.А. Толкачова // Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 101–105.
59. Троян, Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки / Яна Троян // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 210-215.
60. Христова Г., Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції .

Вісник №2 Загальні проблеми правової науки. [Електронний ресурс].
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf

61. Чирик О.Ю. Адміністративно-правові засади набуття громадянства України 2015. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, 21 с.

62. Чорна С., Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємництво, господарство і право. 8/2020 [Електронний ресурс]. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/8/31.pdf>

63. Чушенко В. І., Заєць І. Я. Конституційне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.

64. Шаповал В. М. Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти) / В. М. Шаповал // Право України. 2015. № 2. С. 24–45.

65. Шамраєва В. М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини/ В. М. Шамраєва // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т.2. Вип. 76. – С. 278-284. – Бібліогр.: с. 283-284 (29 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281748/277554>

66. Шаптала Н.К. Конституційне право України : [навчальний посібник] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 470 с.

67. Шатіло В. А. Президент у механізмі державної влади: деякі питання вітчизняної та зарубіжної теорії і практики. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Т. 11. № 2. С. 17-18.

68. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики) : монографія / Н. Г. Шукліна. К. : Центр навч. л-ри, 2005. 312 с.

69. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник / І. А. Шуміло. Вид. «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 168 с.

70. Філософія міжнародного права : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / М. Аракелян, Х. Бехруз, Мануїлова К. [та ін.] ; за заг. ред. Х. Бехруза ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 100 с. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/171dc57c-e790-447d-a376-aaf54a9db608/content>

71. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Т. 5: П–С. К.: Укр. енцикл., 2003. 736 с.

72. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / О.М. Ярошенко. Х., 2007. С. 7.

73. The RIGHT to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights: Round Table organised by the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Bled, Slovenia, 21-22 September 2009. – Ljubljana: Ministry of Foreign Affairs: Ministry

of Justice, 2009. URL: <https://rm.coe.int/applying-and-supervising-the-echr-the-right-to-trial-within-a-reasonab/1680695a98>

Електронні ресурси

1. HURIGHTS OSAKA. URL: <https://www.hurights.or.jp/english/who-we-are.html>
2. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL:
3. Офіційний сайт «Безоплатна правова допомога». URL: <https://legalaid.gov.ua/>
4. Офіційний сайт «Судова влада України». URL: <http://www.court.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Асоціації держав Південно-Східної Азії. URL: <https://asean.org/>
6. Офіційний сайт Африканського Союзу. URL: <https://au.int/en/overview>
7. Офіційний сайт Африканського суду з прав людини і народів. URL: <https://www.african-court.org/wpafc/>.
8. Офіційний сайт Африканської комісії з прав людини і народів. URL: <https://achpr.au.int/>
9. Офіційний сайт Верховного комісара у справах національних меншин URL: <https://www.osce.org/hcnm>
10. Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <http://www.scourt.gov.ua/>
11. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>
12. Офіційний сайт Європейська комісія «Демократія через право». URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/events/>
13. Офіційний сайт Європейський Суд (Court of Justice of the European Union). URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/court-justice-european-union-cjeu_en
14. Офіційний сайт Європейського парламенту. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
15. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
16. Офіційний сайт Європейської Ради. URL: <https://www.age-platform.eu/council-european-union>
17. Офіційний сайт Комісії ООН зі становища жінок URL: <https://www.unwomen.org/en/csw>
18. Офіційний сайт Комітету з прав дитини. URL: (Committee on the Rights of the Child) <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/membership>
19. Офіційний сайт Комітету з прав інвалідів. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd>

20. Офіційний сайт Комітету з прав людини ООН URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr>
21. Офіційний сайт Міжамериканського суду з прав людини (Inter-American Court of Human Rights). URL: <https://www.corteidh.or.cr/index.cfm?lang=en>
22. Офіційний сайт Міжамериканської комісії з прав людини. URL: www.oas.org/en/iachr/
23. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: <http://www.icc.org>
24. Офіційний сайт Міжнародного Суду ООН. URL: <http://www.icj-cij.org>
25. Офіційний сайт Міжнародної організації праці. URL: <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>
26. Офіційний сайт Міжурядової комісії з прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії. URL: <https://asean.org/>
27. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/>
28. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/>
29. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
30. Офіційний сайт Організації американських держав. URL: <https://www.oas.org>
31. Офіційний сайт Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ). URL: <https://www.osce.org/>
32. Офіційний сайт Організації Ісламського співробітництва. Комісія з прав людини. URL: <https://oic-iphrc.org/home/post/1>
33. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://www.un.org>
34. Офіційний сайт Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unesco-united-nations-educational-scientific-and-cultural-organization/>
35. Офіційний сайт Рада ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/home>
36. Офіційний сайт Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/web/portal/home>
37. Представництво Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/contact-us-ua>
38. Сайт Welsh Parliament. URL: <https://research.senedd.wales/research-articles/a-quick-guide-to-human-rights-in-wales/>
39. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicshr-ukraine/index>
40. Сайт даних про організації системи ООН. URL: <http://www.unsystem.org>

41. Сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua>
42. Сайт Комісії міжнародного права. URL: <http://www.un.org/law/ilc>
43. Сайт Минуле та теперішнє. Для тих, хто цікавиться уроками історії. URL: https://mtt.in.ua/slovnyk_universalny-tsentralnoyi-rady/
44. Сайт міжнародних договорів. URL: <http://treaties.un.org/>
45. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України. URL: <http://www.niss.gov.ua>
46. Урядовий портал (єдиний веб-портал органів виконавчої влади України) URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>
47. Що таке права людини? Аналітика. Права людини. URL: <http://prava-lyudyny.org/shho-take-prava-lyudyny/>

Інфографіка

(створено за допомогою програми NotedookLM)

Права людини: Фундамент Свободи та Гідності

Цей інфографік розкриває багатогранну природу прав людини — від їхніх базових принципів до складних механізмів захисту, охоплюючи різницю між правами та свободами, абсолютні права та історичний розвиток.

Сутність та Принципи

Що таке права людини?

Це гарантована законом міра свободи, що забезпечує існування та розвиток особистості як міжнародний стандарт.

Права
Конкретні блага від держави

Свободи
Сфери вибору, де втручання держави заборонено.

5 Стовпів Прав Людини

Класифікація та Захист

Чотири покоління прав

I Покоління:
Громадянські

II Покоління:
Соціально-економічні

III Покоління:
Коллективні права
(мир, розвиток)

IV Покоління:
Цифрові та біоетичні права

Три рівні захисту

Ефективна реалізація прав

Національний

Ступінь обмеження прав державою

Абсолютні права

Не можуть бути обмежені навіть під час війни чи надзвичайного стану

Абсолютні права

Заборона катувань
Право на життя
Свобода від рабства

Відносні права

Можуть бути обмежені заради безпеки чи дотримання інших прав

Відносні права

Право власності
Свобода слова
Право на приватне життя

Межі прав людини: коли обмеження є законними?

«Трискладовий тест» легітимності обмежень

Законність

Будь-яке обмеження має бути чітко прописане у законодачому акті, а не підзаконному

Легітимна мета

Захист національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення або інших прав

Пропорційність

Обраний засіб обмеження має бути найменш обтяжливим для досягнення встановленої мети

Порівняння основних статусів міжнародного захисту

Статус біженця

- Підстава: індивідуальне переслідування
- Процедура: індивідуальне інтерв'ю
- Тривалість: необмежена, (до зникнення загрози)

Тимчасовий захист

- Підстава: Масовий в'їзд через війну/катастрофу
- Процедура: спрощена (автоматична)
- Тривалість: певний період

Права людини в умовах воєнного стану

Абсолютні (невідчужувані) права

Права на гідність (ст. 28) і судовий захист (ст. 55) не можуть бути обмежені за жодних обставин

Допустимі тимчасові обмеження

Свобода пересування, право власності (з відшкодуванням), таємниця кореспонденції та трудові права

Принцип Non-refoulement

Заборона повертати особу до країни, де її життя або свободі загрожує небезпека

Національний механізм захисту прав людини: Як це працює?

Національний механізм — це система засобів та інституцій, за допомогою яких держава забезпечує дотримання прав людини. Він базується на Конституції України та спеціальних законах, що дозволяють громадянам активно захищати свої права через звернення, петиції та запити на інформацію.

ФУНДАМЕНТ ТА СТРУКТУРА ЗАХИСТУ

ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ

Звернення громадян (Закон № 393/96-ВР)
Можна подати пропозицію, заяву або скаргу; термін розгляду — від 15 до 30 днів.

15-30 днів

Доступ до публічної інформації
Відповідь на запит надається протягом 5 робочих днів (у екстрених випадках — 48 годин).

5 робочих днів / 48 годин (екстрено)

Електронні петиції
Для розгляду Президентом необхідно зібрати 25 000 підписів протягом трьох місяців.

25 000 підписів

3 місяці (90 днів)

Вид звернення	Стандартний термін розгляду
Запит на публічну інформацію	До 5 робочих днів
Звернення громадян	До 3 календарних днів
Електронна петиція (збір підписів)	3 місяці (90 днів)

Механізм захисту прав людини в Україні: Хто і як гарантує вашу безпеку

Вищі інститути — стратегічний фундамент

Верховна Рада: Законодавчий базис

Формує правові стандарти та здійснює контроль через Уповноваженого з прав людини.

Президент: Гарант Конституції

Виступає стратегічним запобіжником, забезпечуючи умови для стабільного функціонування правозахисного механізму.

Кабінет Міністрів: Виконавча реалізація

Створює реальні умови для повсякденного життя через надання послуг та соціальних гарантій.

Спеціалізовані органи — практичний захист

Міністерство юстиції та БПД

Забезпечує доступ до правосуддя через систему безоплатної первинної допомоги та представництво в ЄСПЛ

ДСНС та Національна поліція

Безпосередньо захищають життя, безпеку та громадський порядок

Антикорупційна вертикаль (НАБУ, САП, ДБР)

Захищають людину від зловживань з боку держави та корупції посадовців

- Орган
- ДСНС
- ДБР
- НАБУ

- Об'єкт захисту / Ключова функція
- Забезпечення права на життя та безпечне довкілля в екстремальних умовах
- Захист від зловживань посадовців високого рангу, суддів та правоохоронців
- Боротьба з топ-корупцією

Інститут омбудсмена в Україні: Хто захищає ваші права?

Система омбудсмена в Україні охоплює парламентський контроль за правами людини, а також спеціалізований захист у сферах освіти, державної мови та прав дитини. Кожна інституція має специфічні повноваження для захисту громадян

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Головний орган парламентського контролю

Здійснює нагляд за дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина

Мережа громадських приймалень

Для звернення громадян діють гарячі лінії та 18 регіональних представництв

Механізми реагування на порушення

Право звертатися до Конституційного Суду та вимагати поновлення порушених прав

Спеціалізовані омбудсмени та радники

Освітній омбудсмен

Захищає права здобувачів освіти, батьків та вчителів

Уповноважений із захисту державної мови

Забезпечує функціонування української мови як державної

Радники-уповноважені Президента

Координують захист прав дітей, дитячу реабілітацію та підтримку військово-службовців

Освіта

Термін: 5 років (без повтору)

Ключове право: реагувати на скарги, представляти інтереси особи у суді

Державна мова

Термін: 5 років

Ключове право: розгляд скарг на порушення мовного закону

Права дитини

Термін: визначається Президентом

Ключове право: відвідування дитячих закладів та виховних колоній

NotebookLM

Міжнародна система захисту прав людини: від глобальних стандартів до захисту українців

Міжнародна система захисту прав людини – це мережа органів та угод, що гарантують гідність і свободу незалежно від кордонів. Вона базується на Міжнародному біллі про права людини та функціонує через розгалужену систему інституцій ООН, регіональних судів та національного законодавства.

ФУНДАМЕНТ: МІЖНАРОДНИЙ БІЛЛЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Загальна декларація прав людини (1948)

Основоположний документ, що став «моральним підмурком» та частиною міжнародного звичаєвого права для всіх держав.

Пакти 1966 року

Юридично обов'язкові договори, що закріплюють громадянські, політичні, економічні та соціальні права людини

Факультативні протоколи

Додаткові угоди, що дозволяють подавати індивідуальні скарги до комітетів ООН. Скасування смертної кари

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ

Рада з прав людини
Моніторить загальну ситуацію в країнах.

Статутні проти Договірних органів

Комітети
Розглядають конкретні скарги

Універсальний періодичний огляд (УПО)
Регулярна перевірка стану прав людини в усіх 193 державах-членах ООН без винятку.

МОП
(Міжнародна організація праці)
Трудові стандарти

ЮНЕСКО
Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури

Спеціалізовані установи (МОП та ЮНЕСКО)
Захищають права через галузевий підхід.

Ключові спеціалізовані комітети ООН

КЕСКП (CESCR)

Право на працю, освіту, медицину та гідний рівень життя

CERD

Боротьба з расовою дискримінацією,

CAT

Запобігання катуванням та жорстокому поведінню

УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ

Стаття 9 та 55 Конституції України

Міжнародні договори є частиною національного права, а громадяни мають право на міжнародний захист

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

Найефективніший інструмент для українців: рішення Суду є обов'язковими для виконання державою

Критерії прийнятності скарги

Вичерпання всіх національних засобів

Протягом 4 місяців

Міжнародна система захисту прав людини: від ідей до глобальних стандартів

Еволюція міжнародного захисту

«Конституційна основа» людства

Сукупність документів, що перетворюють моральні принципи на юридично обов'язкові норми.

Покоління прав

Пакти 1966 року закріпили громадянські, політичні, економічні та соціальні свободи.

Механізми контролю та скарг

Факультативні протоколи дозволяють індивідам звертатися до ООН у разі порушень.

Архітектура захисту прав людини в Європі: трирівнева система

Рівень 3: ОБСЄ
(Політичний вимір)

"М'яка сила"
Гельсінських угод

57 держав-учасниць приймають рішення консенсусом для забезпечення миру через повагу до прав людини.

Рівень 1: Європейський Союз
(Наднаціональний)

Хартія основних прав ЄС

Юридично обов'язковий документ, що охоплює 54 статті про права людини

EU AI Act
Перший у світі закон про ШІ

Суд справедливості ЄС (СЄУ)

Вища судова інстанція, що забезпечує однакове тлумачення права у країнах ЄС

Рівень 2: Рада Європи
(Правовий фундамент)

Європейська конвенція з прав людини (ЕКПЛ)

Основний договір про права людини для 46 держав

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

Розглядає індивідуальні скарги, рішення обов'язкові до виконання

Венеційська комісія

Надає експертні висновки щодо відповідності законопроектів демократичним стандартам

БДІПЛ (ODIHR)

Головний офіс ОБСЄ, що розробив "золотий стандарт" спостереження за виборами.

Розрізнення Інституцій

Організація	Статус	Основна функція
Європейська Рада	Орган ЄС	Визначає загальну стратегію Євросоюзу
Рада Європейського Союзу	Орган ЄС	Приймає закони ЄС разом з Парламентом
Рада Європи	Окрема організація	Захищає права людини через ЄСПЛ

Міжамериканська система захисту прав людини: шлях до справедливості

Правові основи та інституційна структура

Організація американських держав (ОАД)
35 незалежних держав Північної та Південної Америки із штаб-квартирою у Вашингтоні

Від «м'якого» до «твердого» права

Американська декларація (1948)
«М'яке» право:
Рекомендація

Американська конвенція (1969)

«Тверде» право:
Юридично обов'язкова

Унікальність: права та обов'язки
Декларація 1948 року закріплює не лише 27 прав, а й 10 обов'язків

Дволанковий механізм захисту

Міжамериканська комісія (МКПЛ)

Первинний орган, що розглядає петиції, проводить розслідування та сприяє дружньому врегулюванню спорів

Контроль конвенційності

Обов'язок національних судів віддавати пріоритет Американській конвенції над внутрішніми законами держав

Порівняння ключових інституцій

Міжамериканська комісія (МКПЛ)

7 незалежних експертів

Моніторинг та фільтрація петицій

Індивіди, НУО, групи осіб

Міжамериканський суд (МСПЛ)

Склад

7 суддів

Функція

Судовий розгляд та тлумачення

Доступ

Тільки Комісія або держави

Міжамериканський суд (МСПЛ)

Судова інстанція, чії рішення є остаточними та обов'язковими, включаючи вимоги щодо виплати репарацій

Регіональні Моделі Захисту Прав Людини: Арабський та Азіатський Світи

Порівняння ключових регіональних систем: Ліги арабських держав (ЛАД), Організації ісламського співробітництва (ОІС) та АСЕАН.
Висвітлюється перехід від політичних декларацій до експертних комісій, підкреслюючи вплив релігійних та регіональних норм на стандарти прав людини.

Мусульманські Системи (ЛАД та ОІС)

Арабська хартія як баланс цінностей

Документ 2004 року гармонізує універсальні стандарти ООН з культурно-релігійними традиціями арабського світу

Теоцентризм та фільтр Шаріату в ОІС

Будь-яке право визнається лише в тій мірі, в якій воно не суперечить нормам ісламського права

Масштаб Організації ісламського співробітництва

57

ОІС об'єднує 57 держав на чотирьох континентах, будучи «колективним голосом мусульманського світу».

Азіатська Система (ASEAN)

Пріоритет «азіатських цінностей»

Особливий акцент на взаємозв'язку прав людини з обов'язками перед державою та громадою

Відсутність судового примусу

Система базується на консенсусі та консультаціях, не маючи наднаціонального суду з обов'язковою юрисдикцією

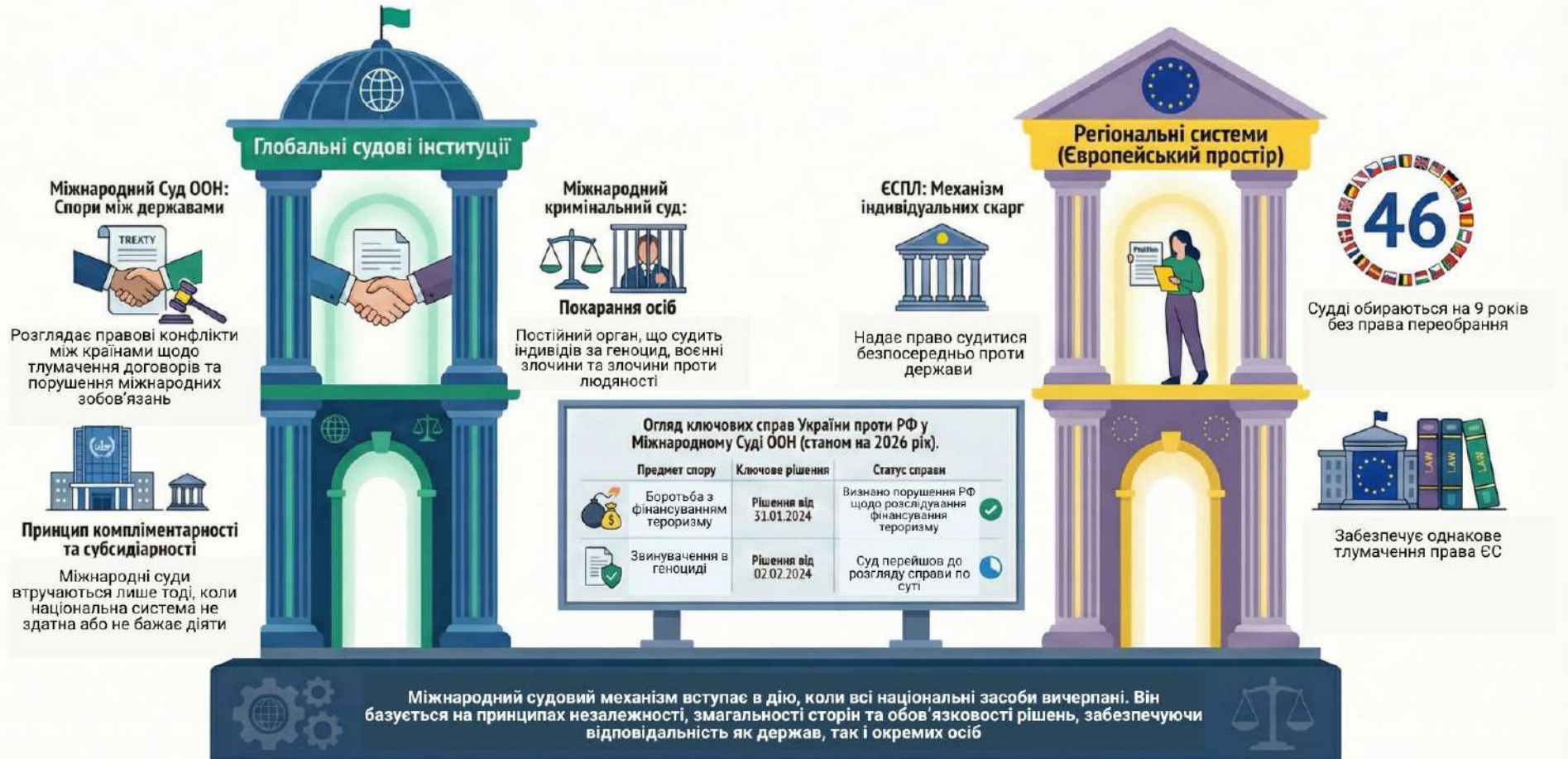
Інституційні Механізми

Організація	Ключовий документ	Контрольний орган
Ліга арабських держав	Арабська хартія (2004)	Арабський комітет з прав людини
Організація ісламського співробітництва	Каїрська декларація (1990)	Незалежна постійна комісія (IPHRC)

Формування архітектури захисту

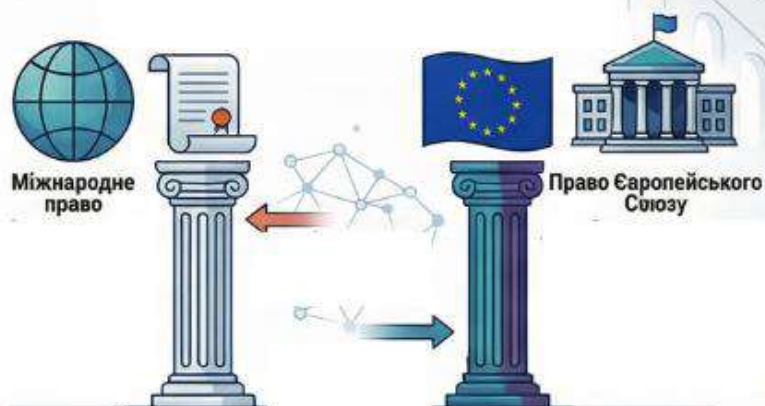

Міжнародне правосуддя: Глобальна архітектура захисту прав людини

Судовий прецедент: Міст між правом ЄС та правовою системою України

Прецедент як фундамент правопорядку ЄС та України

Трансформація правової системи України від радянських норм до європейських стандартів через визнання судового прецеденту, взаємодія з правом ЄС та захист прав через ЄСПЛ.

Захист у ЄСПЛ

Жорсткі критерії прийнятності скарги

Термін подання: після остаточного рішення національного суду

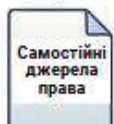

Вичерпання засобів обов'язкове вичерпання внутрішніх засобів захисту

Статус рішень Суду ЄС та ЄСПЛ

Суд ЄС

Самостійні джерела права

ЄСПЛ

Мінімальний стандарт захисту прав людини

Роль прецеденту в Україні 2026 року

Інструмент подолання застарілих радянських норм та заповнення прогалин у трудовому й соціальному законодавстві.

Проблема 90% відмов

❌ Відхиляються ✅ Приймаються

Більшість заяв відхиляються через формальні помилки у формулярі або неналежне обґрунтування «статусу жертви».

Механізм виконання рішень в Україні

Виплата сатисфакції
Грошова компенсація

Загальні заходи
Зміна законів і судової практикни

Для нотаток

Магась-Демидаc Ю. І., Рудницька О. П. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: навчальний посібник. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026. 321 с.
